

600025922Q

JACOB VAN MAERLANT.

Uitgegeven op last van het Belgisch Staetsbestuer.

Jacob·van·Maerlant·die·vader
Es·der·dietscher·dichteren·algader
Men·gaf·hem·reeds·in·zynen·tyd
dezen·eernaem.

JACOB
VAN MAERLANT,

BEKROONDE VERHANDELING

IN DEN LETTERKUNDIGEN WEDSTRYD

UITGESCHREVEN

DOOR HET BELGISCH STAETSBESTUER,

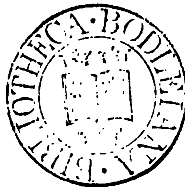
DOOR

C. A. Serrure,

ADVOKAET TE GENT,

Lid van de Maetschappy van Nederlandsche letterkunde te Leyden, enz.

GENT,

DRUKKERY VAN I. S. VAN DOOSSELAERE, BOEKHANDELAER.

—

1861.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA

Den 13 Mei 1859 bragt de Minister van Binnenlandsche Zaken het hierna volgende verslag onder de oogen des Konings.

SIRE,

Onder de letterkundige geniën, op welke zich de Vlaemsche tale beroemt, bekleedt Jacob van Maerlant eene eerste plaets. In de dertiende eeuw reeds noemden hem zyne tydgenooten een' groot' Dichter : na een verloop van zes honderd jaren is zyne vermaerdheid levendiger en zyn roem minder betwist dan ooit. Onlangs uitgegevene kritische verhandelingen en de uitgave der werken van Van Maerlant hebben veel bygedragen om 's Dichters naem by het huidige geslacht in eere te brengen. Jacob Van Maerlant was niet enkel een schryver van eersten rang, maer daerby nog een diep denker, en, onaengezien hunne letterkundige waerde, verdienen zyne werken nog doorgrond en geprezen te worden onder het oogpunt der ontwikkeling des wysgeerigen geestes.

De Vlaemsche letterkunde heeft aen Van Maerlant eene schuld te betalen, en het Land moet zich met haer vereenigen om dezelve te vereffenen. Met hen te vereeren, welke in het verledene den letterkundigen luister onzer provinciën hebben vergroot, wakkert men door de hoogste aenmoediging diegenen aen, welke in het tegenwoordige hunne talenten aen de beoefening der letteren wyden.

Het Departement van Binnenlandsche Zaken heeft het ontwerp

ter studie gelegd om een gedenkteeken aen Jacob van Maerlant's nagedachtenis op te rigten. De stad Damme, waer de schryver geleefd heeft, en de provincie West-Vlaenderen hebben zich verhaest hunne medewerking tot de wezentlyking van die gedachte aen te bieden, en de uitvoering van het gedenkteeken kan onmiddellyk worden aengevangen.

Ik heb de eer, Sire, aen Uwe Majesteit voor te stellen nog op eene andere wyze Jacob Van Maerlant te vereeren, namelyk met in deze betooging het belang op te wekken der schryvers van wie hy een der voorbeelden is gebleven. Door het ontwerp van besluit, dat ik aen de goedkeuring Uwer Majesteit onderwerp, zoû er een dubbele pryskamp in proza en in dicht ter eere van dit letterkundig genie geopend worden.

De minister van binnenlandsche zaken,
CH. ROGIER.

Dit verslag werd gevolgd door het koninklyk besluit van 15 mei 1859, luidende :

LEOPOLD I, KONING DER BELGEN,

Aen alle tegenwoordigen en toekomenden, HEIL!

Willende door eene openbare betuiging hulde doen aen de nagedachtenis van den dichter Jacob Van Maerlant en een nieuw bewys geven van het belang, dat Wy in de Vlaemsche letterkunde stellen;

Op voorstel van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEBBEN WY BESLOTEN EN WY BESLUITEN :

ART. 1. Een gedenkteeken zal binnen de stad Damme, met de medewerking van het Staetsbestuer, aen de nagedachtenis van den dichter Jacob Van Maerlant, worden opgeregt.

ART. 2. Een letterstryd zal worden ingerigt voor het opstellen in Vlaemsche tael van een werk in proza, dat des Dichters leven zal beschryven en zyne werken ontleden, alsmede voor het opstellen van een dichtstuk, dat zyn genie zal verheerlyken.

De prys voor elken dezer beide wedstryden zal bestaen in eenen gouden penning ter waerde van twee honderd, en in eene geldsom van duizend frank.

Art. 3. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken wordt gelast al de noodige maetregelen te nemen voor de uitvoering van het tegenwoordige besluit.

Gegeven te Laeken, den 15 Mei 1859.

LEOPOLD.

Door den Koning :

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Ch. Rogier.

Krachtens artikel 3 van het voorgaende besluit nam de Minister van Binnenlandsche Zaken, na voorafgaendelyk de klas der letteren der koninklyke Belgische Akademie gehoord te hebben, de volgende schikkingen :

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gezien het koninklyk besluit van 15 Mei 1859, waerby een letterstryd in dicht en proza, ter eere van Jacob Van Maerlant wordt ingesteld;

Gezien de voorstellen door de afdeeling der letteren der Koninklyke Akademie gedaen, betreffende de ordelyke schikkingen dezes letterstryds.

Stelt de volgende verordeningen vast :

WEDSTRYD IN PROZA.

Art. 1. In Van Maerlant's levensbeschryving zullen de mededingers vooreerst de Belgische afkomst of nationaliteit dezes Dichters te onderzoeken en de waerde op te wegen hebben der verschillige bewysgronden, tot heden vóór of tegen deze nationaliteit aengevoerd.

Art. 2. Hun opstel zal eene nauwkeurige lyst bevatten van al de aen Van Maerlant toegekende schriften, zoowel van diegene, welke men verloren acht als van die, welke nog bestaen. Na derzelver echtheid te hebben bewezen, zullen de mededingers die schriften, welke zy als wezentlyke voortbrengselen dezes schryvers zullen beschouwen, elk volgens zynen aerd rangschikken en dezelve ontleden. Daerby zullen zy zorg dragen, zoo veel mogelyk,

den ouderdom te bepalen, op welken Van Maerlant dezelve heeft vervaerdigd.

ART. 3. By het waerderen der verdiensten van Van Maerlant, zal men hem als dichter, als geschiedschryver, als wysgeer en als zedeleeraer te beschouwen hebben, en men zal daerby trachten aen te duiden, welken invloed hy op zynen tyd en op de volgende eeuwen heeft uitgeoefend.

WEDSTRYD IN DICHT.

ART. 4. De dichtstukken moeten ten minste vier honderd verzen bevatten.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

ART. 5. De prys voor elk der vakken dezes wedstryds bestaet in eenen gouden penning ter waerde van twee honderd, en eene geldsom van duizend frank.

ART. 6. De mededingende stukken moeten *vóór* 1 *juny* 1860 in het Ministerie van Binnenlandsche Zaken worden besteld.

ART. 7. De beoordeeling der stukken zal voor beide wedstryden aen een enkel Jury, uit vyf leden bestaende, worden opgedragen. Dit jury zal door het Staetsbestuer worden benoemd en gekozen uit eene dubbeltallige lyst, welke door de afdeeling der letteren der Koninklyke Akademie zal worden ingediend.

De pryzen zullen slechts met eene meerderheid van vier stemmen kunnen toegewezen worden.

ART. 8. De leden van het Jury zyn buiten den wedstryd gesloten.

ART. 9. In beide wedstryden zullen de pryzen in hun geheel en zonder verdeeling worden toegewezen.

ART. 10. Geen opstel zal ten wedstryde aengenomen worden, indien hetzelve niet ten volle afgewerkt, en, zonder nader overzicht, voor den afdruk bereid is.

ART. 11. De schryvers zullen hun werk niet onderteekenen. Zy zullen hetzelve onderscheiden door eene kenspreuk, welke zal herhaeld worden op een verzegeld briefjen, dat hunnen naem en hun adres zal dienen te bevatten.

Zullen buiten den wedstryd gesloten worden die werken, welke

na den gestelden tyd zullen toekomen, alsook diegene, wier opstellers zich op de eene of andere wyze zullen laten kennen.

Brussel, 18en van Oogstmaend 1859.

CH. ROGIER.

In gevolge van voorgaende schikkingen werden door Koninklyk besluit van 30en Mei 1860, de heeren Carton, lid der Koninklyke Akademie van kunsten en letteren, te Brugge; Ph. Blommaert, corresponderend lid der zelfde Akademie, te Gent; Dautzenberg, letterkundige te Elsene; Mertens, letterkundige te Antwerpen, en J. F. J. Heremans, professor by het Koninklyk Athenaeum te Gent, tot leden benoemd van het Jury, gelast met de beoordeeling der stukken voor beide pryskampen.

De heer Mertens, zyn ontslag als lid van het Jury aengeboden hebbende, werd door den heer F. A. Snellaert, letterkundige te Gent, vervangen.

Dit Jury werd op 4en Juny 1860, in name van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken ingesteld door den heer Eduard Romberg, algemeen bestuerder der kunsten, wetenschappen en letteren, by het gezegde departement, bygestaen door den heer Désiré Delcroix, beambte by het zelfde bestuer.

In deze eerste zitting werden de heeren Ch. Carton tot voorzitter, en Désiré Delcroix, tot sekretaris van het Jury benoemd.

Zeven dichtstukken en drie verhandelingen in proza werden aen het Jury voorgelegd.

De dichtstukken droegen de volgende kenspreuken :

1. Neen, Maerlants tael zal niet verdwynen.

2. God helpe mi, want hi vermacht :
Ic wille dandworde waghen.
MAERLANT, *Wapene Martijn.*

3. De fiere dichter, die de waarheid voor zich ziet,
Spreekt hare oraklen uit, 't zij de aard' hem hoore of niet.
HELMERS.

4. Labore et Constantia.

5. Fuit homo missus a Deo.

6. Ontwaak! het geldt der vaadren lof.

Wat eedler wedloop moogt gij wagen!
De lauwren kraken! durf ze vragen:
Geen schooner krans wordt opgegaard.
H. TOLLENS. Cz.

7. Vry van ziel en van geen meening slaef.
HORATIUS.

En de prozastukken:

1. Moedertael.
2. Fortia facta patrûm.
VIRGILIUS.
3. In 't verleden
Ligt het heden.

Het Jury vereenigde zich in acht zittingen.

In zyne zitting van 6 Augustus 1860, wees het Jury met vier stemmen tegen éene den prys der poëzy toe aen het stuk ingezonden met kenspreuk:

« God helpe mi, want hi vermacht:
« Ic wille dandworde waghen. »
MAERLANT, *Wapene Martijn.*

En in zitting van 14 der zelfde maend werd met algemeene stemmen de prys voor de verhandeling toegewezen aen het werk ingezonden onder de kenspreuk: *Moedertael.*

In de zelfde zitting werd er overgegaen tot de opening der briefjens, welke de bekroonde stukken vergezelden. Uit deze opening bleek, dat de heer Jan van Beers, professor van Nederduitsche tael by de Normaelschool te Lier, de schryver is van het bekroonde dichtstuk, en dat de bekroonde verhandeling door den heer C. A. Serrure, zoon, advokaet te Gent, werd geschreven.

Wy laten hier het verslag volgen, hetwelk door den heer J. F. J. Heremans werd opgesteld, en door het jury bekrachtigd.

VERSLAG opgesteld in name van het door het Staatsbestuur benoemde Jury.

MIJNHEER DE MINISTER,

In gevolge van de taak, welke Gij ons wel hebt willen opdragen hebben wij de eer U het verslag aan te bieden over de verdiensten der verhandelingen in proza, die ter mededinging in den

wedstrijd, door het Staatsbestuur uitgeschreven, werden ingezonden.

Verschillende punten moesten bij het beantwoorden der prijsvraag worden in acht genomen : het leven van den dichter Jacob van Maerlant moest worden beschreven, terwijl men vooral diende te onderzoeken, waar hij het eerste levenslicht zag; zijne werken moesten worden opgegeven, gerangschikt en ontleed, terwijl men den tijd. zoo veel mogelijk moest bepalen, wanneer ieder dier werken werd vervaardigd, en eindelijk moesten de verdiensten der verschillende gewrochten worden geschat, en de invloed aangeduid, welken de beroemde Griffier van Damme op zijne tijdgenooten en zijne opvolgers heeft uitgeoefend.

De prijsvraag was dus veelzijdig, en dat eene alles afdoende beantwoording ervan moeijelijk, zoo niet onmogelijk was, zal aan iedereen in het oog springen, die nadenkt, dat niet alleen verschillende gevoelens over elk dezer punten door de achtbaarste geleerden werden staande gehouden , maar dat zelfs al de werken van den grooten West-Vlaamschen wijsgeer, nog door de drukpers niet werden bekend gemaakt, en er nog waarschijnlijk uit zijne onuitgegevene schriften menige lichtstraal over zijn leven zal opgaan. Het Jury kon dus van de mededingers alleen eischen, dat zij in het behandelen der prijsvraag op de hoogte der hedendaagsche wetenschap zouden staan, en geens zins dat zij over eene zaak, welke onder zoo veel opzichten aan de geleerden, die er zich opzettelyk mede bezig hielden, nog zeer duister voorkomt, het laatste woord zouden spreken.

Drie opstellen in proza werden ten wedstrijde ingezonden.

Dat de opsteller der verhandeling Nr 2, welke de kenspreuk draagt *fortia facta patrùm* (Virg.), het onderwerp des wedstrijds niet wel heeft begrepen, toont reeds de titel, welken hij aan zijn werk heeft gegeven : ***Kortbondig tafereel van onzen Belgischen wysgeer Jacques van Maerlant, alsook de op- en ondergang der koophandel- en zeehaevestad Damme, geboorte- en residentieplaets van onzen wysgeer.*** Het is niets anders dan eene slecht geschrevene kronijk van het voorgevallene in de stad Damme, aanvangende met den jare 1220 en gaande tot op onzen tijd, doch waarin Jacob van Maerlants leven en werken de hoofdzaak uitmaken. Een enkel staaltjen uit het leven, dat onzen Dietschen denker wordt toegedicht, zal genoegzaam wezen, om al het gebrekkige en zonderlinge van dit opstel te doen uitschijnen. De schrijver laat

Jacob van Maerlant gedurende zijne jeugd in het kollegie der Augustijnen te Gent studeren ; maar weldra , zoo luidt het bij hem, roept de vader van onzen Jacob , met name Pieter van Maerlant. « griffier en agent van koophandel te Damme » zijnen veelbelovenden zoon onder het ouderlijke dak te rug; want in zijne dubbele betrekking was vader Pieter van Maerlant met bezigheden overladen , zoodat hij de hulp zijns zoons niet langer meer kon ontbeeren ! Dat deze en dergelijke bijzonderheden over het leven van Jacob van Maerlant niet uit oude oorkonden zijn geput, maar alleen in de al te vindingrijke verbeelding van den schrijver hunnen oorsprong vonden, hoeft geen betoog. Het ontbreekt verder, overal zoo als hier, den schrijver aan kritischen zin , terwijl de stijl zyner kronijk uiterst gebrekkig is.

De verhandeling *Jacob van Maerlant en zijne werken*, voorkomende onder nummer 3 en voerende voor kenspreuk *in 't verleden ligt het heden* overtreft de vorige oneindig. Men ziet het, dat de schrijver ernstig heeft gepoogd al de vereischten der prijsvraag na te komen. Het mangelt hem geens zins aan grondige studie des onderwerps, zijne ontleding der werken van Jacob van Maerlant laat weinig te wenschen over, en zijn oordeel over de literarische waarde dier werken is meestal juist. Doch hij spreidt niet veel licht over de betwiste punten; gewoonlijk volgt hij zijne voorgangers, en waar hij hunne voetstappen verlaat, loopt hij weleens het spoor bijster. Zoo beweert hij, dat de *Wapene Martijn* weinig tijds vóór den dood van Jacob van Maerlant, en in één maal werd vervaardigd. Wanneer hij verder de verdiensten des Dichters van den *Wapene Martijn* als wijsgeer wil voorstellen, wordt men gewaar, dat hij zich slechts schuchter en schoorvoetend op een terrein beweegt, waarmede hij niet genoeg vertrouwd is. Meer dan eens verbergt hij zijn gebrek aan degelijke bewijsredenen achter groote, doch holklinkende woorden. Eindelijk draagt de stijl menigvuldige blijken van onervarenheid.

De verhandeling, voorkomende onder nummer 1 en die tot kenspreuk voert *Moedertaal*, is op de hoogte der wetenschap. De schrijver is het vak, waarover hij handelt, ten volle meester. Nergens laat hij zich tot gewaagde stelsels verleiden, die geene andere verdienste dan die der stoutheid bezitten, en weldra bevonden worden zonder vasten grond te zijn gebouwd. Hetgene nog niet gansch helder is, dat, waaromtrent nog slechts min of meer waarschijnlijke veronderstellingen bestaan, maakt hij met geene magtspreuken uit : hij vergenoegt zich aan vroeger

door anderen reeds te regt verdedigde stelsels met nieuwe redenen stevigheid bij te zetten, en over dwaalbegrippen, tegen welke reeds gegronde bedenkingen werden ingebragt, voor altoos den staf te breken. Hij verdeelt zijn werk in zes hoofdstukken. In het eerste handelt hij over Jacob van Maerlant als Vlaming, en, even als de schrijver van Nr 3, bewijst hij, maar met veel meer orde en klaarheid, dat Jacob van Maerlant in Brugge-Ambacht werd geboren. De zoo vaak in deze laatste dagen aangehaalde verzen uit den Alexander

Maer seide, dat hi noit en vant
Alsoc goet lant alse Brurambacht :
Ic waens hem derbi heeft gedacht
Omdat hiere in was geboren,

worden hier natuurlijk in het breede beproken en toegelicht. Een *Brurambacht*, gelijk het in het slordige afschrift des Alexanders wordt gespeld, bestaat nergens in de Nederlanden : er schuilt dus hier eene schrijffeil. De gissingen van de heeren Jonckbloet en Buddingh worden vervolgends aan de kritiek onderworpen en door den schrijver wederlegd, die dan ook het gevoelen van eenige Vlaamsche geleerden aanneemt, en meent, dat men *Bruxambacht*, dat is het *Vrije Brugsche Ambacht* lezen moet. Jacob van Maerlant is wel degelijk een Vlaming : zulks toch getuigt hij zelf van zich, en daar hij in het Brugsche Ambacht geboren werd, belet niets, dat hij te Damme, hetwelk van het Brugsche Ambacht deel maakte, het eerste levenslicht zoû hebben gezien. Wat het geboortejaar van onzen Dichter betreft; lang verkeerde men in de meening, dat dit in 1235 moet worden gesteld; wel heeft de heer Snellaert, en na hem de heer Jonckbloet, beweerd, dat dit niet waarschijnlijk is; doch niemand had tot hiertoe de bron aangewezen, waaruit de vroeger algemeen verspreide dwaling is gesproten. De schrijver toont ons klaar aan, wat Clignett en alwie hem heeft gevolgd, op het dwaalspoor heeft gebragt. In de drie volgende hoofdstukken wordt over de verschillende werken van Jacob van Maerlant gesproken, welke de schrijver bondig ontleedt en beoordeelt, nadat hij er den vermoedelijken ouderdom met veel schranderheid heeft van vastgesteld. Het vierde boek van den *Wapene Martijn*, hetwelk tot heden onuitgegeven is gebleven, wordt, waarschijnlijk te regte, door den schrijver aan Jacob van Maerlant betwist : jammer is het echter, dat hij vergeet te zeggen op welke gronden. In het vijfde

hoofdstuk keert hij tot het leven van Jacob van Maerlant te rug, en deelt hij ons mede wat er van de laatste jaren des beroemden Griffiers van Damme is bekend. De verhandeling wordt gesloten met eenige bladzijden over den invloed, dien VanMaerlant op zijne tijdgenooten en volgelingen heeft uitgeoefend. Wat door den schrijver hierover wordt gezegd, draagt onbetwistbaar den stempel van eenen juisten, onbevangenen blik in dit schoone tijdvak onzer letterkundige geschiedenis; maar gaarne had het Jury aan dit gedeelte der verhandeling, hetwelk een der voornaamste punten uitmaakt, meer uitbreiding zien geven : de hooge aesthetische en wijsgeerige verdiensten van Jacob van Maerlants schriften waren die uitbreiding alles zins waardig. De stijl dezer verhandeling is zeer geleidelijk : het is waar, de schrijver verheft zich niet zeer hoog, maar hij vervalt ook nimmer tot die bombastische overspanning, waartoe onze jonge schrijvers zich maar al te dikwijls laten verleiden.

Na het grondig onderzoek der drie ingekomene verhandelingen is het Jury tot de stemming overgegaan, en heeft eenparig den uitgeloofden prijs aan nummer 1, met kenspreuk *Moedertael,* toegewezen. Het briefjen met die kenspreuk geopend zijnde, is de schrijver der bekroonde verhandeling gebleken te zijn de heer C. A. Serrure, advokaat te Gent.

Aanvaard, Mijnheer de Minister, de verzekering onzer bijzondere hoogachting.

De verslaggever,

J. F. J. HEREMANS.

Brussel, den 25 augusti 1860.

JACOB VAN MAERLANT.

EERSTE HOOFDSTUK.

Maerlant is een Vlaming, uit het Brugge-ambacht. — Hy ontleent zynen naem aen zyn verblyf te Maerlant, by Brielle. — Hy is een leek. — Maetschappelyke toestand. — Geleerde opvoeding.

Sedert eeuwen, en tot op onze dagen toe, bleef men het in de geleerde wereld eens, dat Jacob van Maerlant een Vlaming was, en men vermoedde, dat hy in het steedjen Damme, alwaer zyne asch berustte, geboren werd. In deze laetste jaren, verhieven zich echter, in Noord-Nederland eenige stemmen, om aen Vlaenderen de eere te betwisten, den gryzen dichter het eerste levenslicht geschonken te hebben. Professor Jonckbloet[1] en Dr Buddingh[2] bepaeldelyk, traden het algemeen gevoelen niet by, en zy beweerden dat men Maerlant geenszins

[1] *Geschiedenis der Midden-Nederlandsche Dichtkunst.* D. III. blz. 7-27.

[2] *Geschied- en letterkundig Archief.* Gorinchem, 1857. — Reeds vroeger echter, by het Nederlandsch Taelkongres te Gent, in 1849, verdedigde de heer Buddingh deze stelling, alleereerst door Lauts uiteen gezet. Zie : *Proeve eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.* I, blz. 144. — *Algemeene Konst- en Letterbode.* 1838, n° 1.

voor eenen Vlaming, maer wel voor eenen Zeeuw of Zuid-Hollander te houden heeft.

Het valt echter niet moeijelyk, het zwakke der beweegredenen, welke die twee geleerden aenvoeren, te doen uitschynen. Reeds vóór my, is een verdienstelyk noordnederlandsch schryver, de heer Leendertz, hiertegen te velde getrokken [1]. Het is inderdaed onbetwistbaer, dat Maerlant in Vlaenderen ter wereld kwam, en ik begryp niet, hoe men zyne eigene getuigenis heeft durven in twyfel trekken.

Waerom uit provincialismus, of, zoo als het sedert 1830 heet, uit nationalen geest, allerzwakste beweegredenen uitzoeken, om tegen de algemeen aengenomen denkwyze op te treden? Als « Belg » beken ik gaern, dat, alhoewel men Vlaenderen als Maerlant's wieg moet beschouwen, hy toch de man van Noord- en Zuid-Nederland zal blyven. Aen Holland immers behoort een deel van zynen roem; aldaer verbleef hy een' geruimen tyd; aldaer deed hy misschien zyne eerste optreding in de letterkundige wereld; aldaer ook stond hy by vorst en hoogen adel in byzondere gunst, en vond hy de noodige aenmoediging om zyne reusachtige werken te kunnen voltrekken.

Maerlant, die immers beter dan iemand moest weten, waer hy geboren werd, zegt in een zyner werken :

ende omdat ic *Vlaminc* ben,
met goeder herte biddic hen,
die dit dietsche sullen lesen,
dat si mijns genadich wesen;

[1] Zie : *de Toekomst*, IVe jaer. — Gent, 1860.

ende lesen sire in somich woort,
dat in haer lant is ongehoort;
men moet om de rime souken
misselike tonghe in bouken,
duuts, dietsch, brabants, *vlaemsch*, *zeeus*,
walsch, latijn, griex ende hebreeus
om vray thoudene rijm ende zin[1].

Stiptere verklaring kon men toch niet verlangen. En nogtans heeft professor Jonckbloet aen de woorden «*omdat ic Vlaminc ben*» hunne ware en natuerlyke beteekenis willen ontkennen, en beweerd dat de dichter zoo wel een Zeeuw als een Vlaming kon zyn, en zulks, om reden dat in den tyd van Maerlant, het grootste gedeelte van Zeeland als leen van Vlaenderen afhing.

Dat zulke uitlegging teenemael ongegrond is, blykt uit de aengehaelde verzen zelven. Men veronderstelle een oogenblik, dat, uit hoofde van den leenroerigen band, welke tusschen Zeeland en Vlaenderen bestond, een Zeeuw zich, onder staetkundig opzicht, ook soms Vlaming had kunnen heeten, dan zoû toch Maerlant, te dezer plaetse, waer hy op de onderscheidenheid der tongvallen van de algemeene dietsche tael, en onder anderen op die van het vlaemsch en van het zeeuwsch drukt, stellig niet gezegd hebben dat hy *Vlaming* was, indien hy door zyne geboorte tot Zeeland behoorde. De verklaring van Maerlant : « *omdat ic Vlaminc ben*, » en verder de westvlaemsche, ja zelfs brugsche tongval, welke voor eenieder, die niet vooringenomen is, dadelyk in byna al zyne schriften in het oog loopt, hadden aen

[1] Proloog van het *Sinte-Franciscus-leven*, vs. 125 en volg. (uitgeg. door TIDEMAN, in de Werken der Vereeniging tot bevord. der oude Nederl. lett.) bl. 7.

Maerlant's geboorte-streek nooit doen twyfelen. Edoch, toen men eerst met den *Alexander* nader bekend raekte, en daerin eene duistere en bedorvene plaets aentrof, waer over zyne geboorte-streek gezinspeeld werd, meende men een bewys te vinden, dat Maerlant als een *Zeeuw* moet worden beschouwd.

Zie hier de regels uit dat gedicht :

> Owi! here God! hoe macht sijn,
> dat elken minsce in 't herte sijn
> so soete dunct sijns selves lant?
> Die Brabantson prijst Brabant,
> ende die Fransois Vrankerike,
> die Duutsce dat Keyserrike,
> die Bartone prisen Bartanien,
> die Tsampanoise Tsampanien :
> also mint die vogel dwout,
> daer hi in hevet groot gewout;
> al dademene in een warme mute,
> mach hi, hi vlieget ute.
> Dus priset elkerlijk sijn lant.
> Maer seide dat hi noit en vant
> also goet lant alse Brur-ambacht.
> Ic waens hem der bi heeft gedacht,
> omdat hiere in was geboren.
> Bedi prijst hijt te voren, *enz.*

Van den *Alexander* is er tot hiertoe, zoo als men weet, slechts één handschrift terug gevonden; en dit levert, van den beginne tot het einde, eenen vry ongetrouwen en onnauwkeurigen tekst. De tael is geen zuiver dietsch meer, zoo als het uit Maerlant's pen vloeide; zy helt geheel over naer het plat-duitsch. Ook treft men er, op ettelyke bladzyden, verkeerde of bedorvene lezingen aen, welke men gerust den afschryver mag toewyten.

Ik ben het met professor Jonckbloet eens, dat de vyf laetste der aengehaelde verzen, niet door Maerlant geschreven werden zoo als ze in het handschrift voorkomen; dewyl hier de afschryver over den dichter, niet meer de dichter zelf, spreekt. Ik zal niet onderzoeken wat eigentlyk de oorspronkelyke lezing kan geweest zyn. Maer uit deze regels leert men toch, dat Maerlant in het *Brur-ambacht* geboren werd.

Thands is de vraeg : wat was dat Brur-ambacht, en waer was het gelegen?

Het woord *ambacht*, oudtyds ook wel *ambocht* geschreven, is eene uitdrukking, welke tot in de vorige eeuw, zoo wel in Vlaenderen als in Zeeland, gebruikt werd om eene uitgestrektheid van grondgebied (het arrondissement of kanton onzer dagen) aen te duiden. Tot heden toe, spreekt men nog van de Vier ambachten, het Veurne-ambacht, Belle-ambacht, Cassel-ambacht, enz.

Dat het bedoelde Brur-ambacht nog al aenzienlyk was, is waerschynlyk, vermits het alhier, als 't ware, in vergelyking werd gebragt met uitgestrekte landstreken. Maer groot of klein, men weet even min in Zeeland als in Vlaenderen een Brur-ambacht te vinden. Blykbaer schuilt dus hier eene schryffeil van den kopist. Ook schynen de geleerden het eens, dat Brur-ambacht eene bedorvene lezing is, en dat hier by Maerlant iets anders moet gestaen hebben. Professor Jonckbloet meende eerst, dat Brur-ambacht eene verhoogduitschte spelling voor Broer-ambacht zoû kunnen zyn, en *broêr* eene samentrekking van *Broeder*-ambacht.

Een munniken-polder op Zuid-Beveland scheen hem dus eenigszins in aenmerking te mogen komen; maer

het onvoldoende dier stelling bleek den schranderen hoogleeraer zelven, en deze uitlegging liet hy varen, om voor te stellen, *Broec-ambacht* te lezen. Hy sprak dan met voldoening over eene op het zeeuwsch eiland Zuid-Beveland gelegene « Ambachts-heerlijkheid » van Broek, by Reimerswale. Dr Buddingh, het eerste gevoelen van professor Jonckbloet bytredende, sprak van het zeeuwsche « Monster-ambacht, » dat, zoo hy veronderstelde, vroeger wel Broeder-ambacht zoû kunnen geheeten hebben, vermits monster-ambacht van monasterium voortkomt, en er in de kloosters toch broeders leefden!..

Het ongegronde en gewaegde van al deze uitleggingen omtrent Brur-ambacht, springt eenieder derwyze in 't oog, dat ik het onnoodig acht hieromtrent verder uit te weiden. De heeren Jonckbloet en Buddingh mogen zich verzekerd houden dat ook in Vlaenderen, kloosters met broeders en moerassige gronden of « broeken » waren, en dat wy niet vele opzoekingen behoeven te doen om plaetsen te vinden, die aen *broeders* of *broeken* hunnen naem ontleenden.

Maer, behalve die zonderlinge redenering, met dewelke men Maerlant, tot nader bewys, voor een' Zeeuw wil doen doorgaen, bestaet er nog eene gissing omtrent de schryffeil, welke in het woord Brur-ambacht schuilt.

Een onzer verdienstelykste zuid-nederlandsche geleerden, doctor Snellaert, veronderstelde dat men hier eenvoudig aen het *Brugge-ambacht* te denken heeft [1].

Het Vrie-ambacht, het Vrie brugsche-ambacht, of

[1] *Beknopte schets eener Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.* (Derde uitgave.) Gent, 1855, blz. 39.

enkel het Brugsche-ambacht, later algemeen bekend onder den naem van *het Vrye*, bevatte de omstreken van Brugge, die op zich zelven, en zonder dat die stad daeronder begrepen was, een regtsgebied met eigen schependom uitmaekten, hetwelk later ook, en wel in de XVe eeuw, door Philips-den-Goede tot vierde lid van Vlaenderen werd verheven. Al wie Brugge eens bezocht, zal er het fraeije nog bestaende Schepenhuis van het Vrye hebben bewonderd. Damme, met Sluis en Aerdenburg, waren de voornaemste steden tot het Vrye behoorende.

Ware er wezentlyk in de aengehaelde verzen uit den *Alexander*, Brugge-ambacht te lezen, dan zoû hierdoor de oude meening over Maerlant's geboorte te Damme, verre van tegengesproken, veel eerder zonderling bevestigd worden. Welnu, het schynt my toe, dat er omtrent de ware lezing van den tekst niet veel twyfel meer kan overblyven. Al wie eenigszins met de oude schriften bekend is, weet welk gering verschil, in sommige handschriften der XIVe eeuw, tusschen eene *r* en eene te midden eens woords voorkomende *x*, bestaet. Hoe ligt heeft dus de kopist, die, zoo als ik het boven reeds zegde, aen Vlaenderen, misschien aen Nederland, vreemd was, en dus onze plaetselyke aengelegenheden niet kende, zich niet vergissen, en *Brur*-ambacht, in plaets van *Brux*-ambacht kunnen schryven!

Dat men, ten tyde van Maerlant, de benaming *Brux-ambacht*, zoowel als *Brugghe-ambacht* of *Brugsch-ambacht* gebruikte, is bewezen. In eene oorkonde van 1285, medegedeeld door professor Serrure, in zyn *Vaderlandsch Museum*, leest men : « *scepenen van den*

Vrien Bruxen ambochte, » terwyl men in andere akten van 1277 en 1281, schepenen « van *Brugghe ambocht* » en « *van den VrienBrugschen ambochte* » aentreft[1]. De stukken, waerin deze verschillende vormen voorkomen, zyn alle drie door de schepenen van het Brugsche Vrye uitgevaerdigd, en strekken ten bewyze, dat de klerken van dat Schependom zoo wel de eene als de andere uitdrukking bezigden.

De voorgaende bemerkingen bevestigen dus het vroeger algemeen aengenomen gevoelen, dat *Maerlant* wezentlyk een *Vlaming* was; en niets belet, dat hy inderdaed te Damme zoû ter wereld zyn gekomen, vermits dat steedjen in het Vrye lag.

Men leest in byna al de werken, sedert eene halve eeuw verschenen, en waerin over Maerlant gehandeld wordt, dat hy ten jare 1235 geboren werd. Devries[2], Docen[3], Willems[4], Witsen Geysbeek[5], Vischer[6], enz. enz., die dit jaer opgeven, beroepen zich op Foppens en Paquot. By die twee schryvers nogtans, zoo min als by den ouderen Sweertius, wordt het geboortejaer van Maerlant niet opgegeven.

De misslag komt voort uit Clignett (in de voorrede van den *Spieghel Historiael*, ten jare 1784 verschenen.) By hem leest men voor het eerst : « Maerlant wierd volgens

[1] *Vaderlandsch Museum,* Deel II, bladz. 367, 356 en 360.

[2] *Schets eener geschiedenis van onze Dichtkunst*, in de *werken der bataafsche maatschappy*. Amsterdam. 1808. D. III, blz. 3.

[3] In Aretins, *Beiträge* D. IX, blz. 1095.

[4] *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde.* D. I, blz. 153. — *Belgisch Museum.* D. II. Gent, 1838, blz. 438 en volg.

[5] *Woordenboek.* D. IV, blz. 287.

[6] *Beknopte geschiedenis der Nederl. letterk.* Utrecht. 1851.

Foppens en Paquot te Damme in Vlaanderen geboren, en wel gelijk wij uit het opschrift van N. Rommelius, hier achter bijgebragt, kunnen opmaken, in het jaar 1235. »

Het bedoelde grafschrift luidt als volgt :

« VIATOR, QUOD DICO PAULLUM EST,
ADSTA, ET PERLEGE.
HOC EST SEPULCHRUM
JACOBI A MELLANT,
POËTAE ET ORATORIS CLARISS.
QUI à. CCC.LXV.[1] ANNIS OBIIT,
ET HOC SUB LAPIDE SEPULTUS JACET.
VIDEN', ASSIDENTEM LIBRARIO PLUTEO.
IN VESTE DOCTORALI?
FUIT ET OLIM APPOSITA NOCTUA,
VIGILANTIAE ET SAPIENTIAE SIGNUM;
SED DUM IGNORANTIA PRIORIS AEVI,
PLUTEUM PRO SPECULO VIDET,
ILLUM ULENSPIEGEL VOCITAVIT.

Nikolaes Rommel, die deze regels opstelde, was een brugsch regtsgeleerde, die ten jare 1669 stierf.

Clignett verstond kwalyk den regel *qui a CCCLXV annis obiit*, en hy vertaelde, dat als, of er gestaen had : *qui anno (M) CCC, LXV annis obiit*, door *Hy stierf in tjaer* (duizend) *drie honderd; vyf en zestig jaer oud zynde.* » Doch men moet eenvoudig den latynschen tekst behouden, en *a* in den zin van *abhinc*, *over*, *vóór, sedert* nemen. Het wil dus zeggen *die over drie honderd en vijf-en-zestig jaren*, stierf, en men mag hieruit besluiten, dat Rommel dit opschrift ten jare 1665, dat is juist drie honderd en vyf-en-zestig jaren na de dood van Maerlant, vervaerdigde. De brugsche regtsge-

[1] By Foppens staet er *a. CCC.LXV* maer by Paquot *à CCCLXV*. Dit doet niets ter zake; maer bewyst dat Clignett vooral Foppens onder het oog had.

leerde, die het verder aen te halen, oude grafschrift van Maerlant kende en goed verstaen had, wist daeruit dat onze dichter in 1300 stierf.

Professor Jonckbloet was de eerste onder de latere schryvers, die het jaertal 1235 niet blindelings aennam, en hy verschoof de geboorte van Maerlant tot op 1220[1], omdat, zoo als het later zal bewezen worden, de *Alexander* in 1246 werd geschreven, wanneer Maerlant alreeds vroeger, den *Trojaenschen oorlog* had in het licht gezonden. Hy zoû dus, volgends die berekening, in 1246, den ouderdom van vyf of zes-en-twintig jaren bereikt hebben : iets hetwelk zeer aennemelyk voorkomt[2].

Nu doet zich een ander belangryk vraegpunt voor : Waeraen ontleende Jacob zynen bynaem *Van Maerlant?*

Hy bekwam dezen noch van het geslacht, waeruit hy was gesproten, noch van de plaets waer hy werd geboren; maer wel van zyn lang verblyf te Maerlant. Van dergelyken naems-oorsprong heeft men meerdere voorbeelden. Om maer een enkel hier op te geven : Jan Van Heelu, de schryver van den *Slach van Woeronc*, werd ook « broeder Jan van Leeuwe » genaemd, uit hoofde van zyn verblyf in het klooster te Zoutleeuw (Léau). Te regte zeide dus professor Jonckbloet : « Gelijk meer middeneeuwsche schrijvers, heeft Maerlant dien

[1] Ik heb vroeger ook het jaer 1220 aengenomen; maer ik verkeerde ten onregte in de meening, als of Foppens het jaertal 1235 zoû opgegeven hebben. Zie : *Geschiedenis der nederl. en fransche letterkunde in Vlaenderen*, 1855, blz. 160, in de noot.

[2] In HOFFMANN VAN FALLERSLEBEN, *Horae Belgicae*, 1830, d. 1, blz. 12, leest men *Jacobus de Maerlant ex Flandria natus sub medium saec. XIII* In latere jaren begreep de heer Hoffmann het onjuiste van dit gezegde.

naam erlangd van de plaats waar hij woonde en zich eerst beroemd maakte [1] »

Op eene later in het breede aen te halen plaets uit den *Spieghel Historiael*, luidt het, omtrent den *Trojaenschen oorlog*, 's dichters vroegste werk : « *ende wi maecten te* MERLANT »; waeruit een stellig bewys van zyn verblyf te Maerlant voortvloeit.

Het Merlant of Maerlant, waer onze dichter dit werk schreef, was eene gemeente, aen het zeeuwsch steedjen Brielle palende, waeraen het reeds in de XIIIe eeuw tot haven diende, en waer het thands eene ingelyfde wyk van uitmaekt . Maerlant had destyds zyn afzonderlyk schependom en een eigen gemeente-zegel. Het behoorde tot het « Land van Voorne, » dat later, nu eens onder Holland, en dan weder onder Zeeland werd gerekend. De haven van Maerlant, of zoo men wil van Brielle, was reeds in de XIIIe eeuw zeer bezocht, en onderhield vooral betrekkingen met Engeland en Vlaenderen, en bepaeldelyk met het steedjen Damme [3].

Dat onze dichter wezentlyk in die oude wyk van den Briel gevestigd was, en men geen ander Maerlant hoeft te zoeken, blykt reeds uit eene plaets, in de *Naturen-Bloeme* voorkomende, waer hy op zyne byzondere bekendheid met het Land van Voorne drukt [4].

[1] *Geschiedenis*, III, blz. 8.

[2] KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, Amsterdam. 1788, (tweede druk) VIII, bladz. 1050.

[3] VAN DER SCHELLING, *Beschrijving der stad Brielle*, II. — BERG, *De Nederlanden en het Hansen-verbond*, Utrecht, 1833, 121-122.

[4] Vs. 2953. In *West-Voerne* te waren
ne mach gheene ratte leven,
dat weet hi die dit hevet bescreven.

Ondanks het door professor Jonckbloet beweerde, die een *Maerlant* op het vroeger eiland Scherpenisse (thands Tholen) gaet zoeken, neem ik dus, met Visscher, Hofdijk, Buddingh, enz., de boven gemelde wyk van Brielle als de stellige verblyfplaets van onzen dichter aen, en ik zal hier nog, om deze meening te ondersteunen, een gewigtig bewys bybrengen.

De dichter eener nederlandsche bearbeiding van den in alle middeneeuwsche literaturen bekenden roman, *Het Heilige Graal* [1], spreekt met lof van Jacob van Maerlant.

In de meeste afschriften stelde de kopist « dat seide hi, » in plaets van « dat weet hi » ; doch dit doet niets ter zake. Behalve het Maerlant in het Land van Voorne, is er maer één dorp te vinden dat den zelfden naem draegt, en wel in het land van Daelhem, niet verre van Maastricht. Het eerste werd dan ook algemeen door de geleerden voor de plaets gehouden, waer onze dichter zich oponthield, wanneer professor Jonckbloet heel de zaek weêr in twyfel zocht te trekken, met te doen opmerken, dat er in Zeeland méer *Maerlanden* hebben bestaen. Het woord Maerlant. of Merlant, is afgeleid van *land* en van *maer* of *meir*, hetgeen by Kiliaen door *stagnum et palus* wordt verklaerd. — In de oude vlaemsche, even als in de oude zeeuwsche charters, wordt er dikwyls gewag gemaekt van « *maerlanden.* » Dat geslachten die van Maerlant, van Merlant of van Mellant heetten, hunnen naem aen het een of ander dier *Maerlanden*, onverschillig hetwelke, ontleenden, is ligt aen te nemen. Doch onze dichter, zoo als ik het reeds deed opmerken, kreeg den naem *van Maerlant* niet van zyne ouders, maer wel om zyn lang verblyf en schryven te Merlant of Maerlant. Het bedoelde Maerlant kan dus maer op eene plaets duiden, die van eenig belang was : *op eene gekende gemeente*, en geenszins op deze of gene geringe plek gronds, die zelfs nog geen gehucht uitmaekte.

[1] Het handschrift van « *het boec van Merlyns prophecien ofte de historie van den Grale*, » berust in de bibliotheek van den vorst van Bentheim-Steinfurt. In 1837, trok een duitsche geleerde, de heer Tross, de eerste de aendacht op dien Codex, waervan hy een verslag mededeelde. Sinds dien tyd had professor Van Vloten de gelegenheid, het handschrift ter plaetse, in de vorstelyke bibliotheek van Steinfurt zelve, te bezigtigen; zoo dat er aen het bestaen of de echtheid niet kan getwyfeld worden. Het gedicht bevat ongeveer 40,000

In de proloog, na zyn werk aen den zeeuwschen edelman Albrecht, heer van Voorne, († 1287) opgedragen te hebben, uit hy den wensch, dat deze den dichter Maerlant zoû uitnoodigen, de *Wrake van Jerusalem*, waervan het onderwerp eenigszins met de Graal-legende in verband staet, te voltooijen. Uit deze toespeling ziet men, dat de heer van Voorne zeer wel met Jacob van Maerlant en zyne werken bekend was, zoo dat deze, op het tydstip dat de Graal-roman werd geschreven (in 1270 of daeromtrent), nog in 't land van Voorne moest verblyven [1].

Men is het eens dat Maerlant een leek was, alhoewel hieromtrent geene stellige verklaring in zyne schriften voor handen zy. Het weinige nogtans, dat wy over den gryzen dichter uit andere bronnen weten, bevestigt ten volle dit gevoelen; en als doorslaende mag men een bewys doen gelden, welk reeds vroeger door my, elders werd bygebragt [2], namelyk dat de bekende Henricus Gandavensis, een tydgenoot van Maerlant, die ten jare 1293 overleed, onzen dichter niet opnoemt in de lyst der geestelyken, welke zich door hunne schriften vermaerd

verzen; het handschrift, dat verplatduitscht is, dagteekent van 1326. Men zie over den roman. WILLEMS, *Belgisch Museum*. D. II.

Het Heilige Graal is de schael, waerin het bloed des Zaligmakers werd opgevangen en bewaerd. Volgends de Legende, ging die schael, by de verwoesting van Jerusalem, verloren; en eerst eeuwen later moest zy, in gevolge Merlyn's voorzegging, teruggezocht en gevonden worden. Het was om dit doel te bereiken, dat Koning Arthur de ridderschap der *Tafel-rond* inrigtte.

[1] *De Wrake van Jerusalem*, waeraen Maerlant by het verschynen des *Graal-romans* werkte, werd door hem voltooid den 25 maert 1271 (nieuwen styl). Zie verder ons verslag omtrent den *Rijmbijbel*.

[2] *Geschiedenis der ned. en fransche letteren in Vlaenderen*, blz. 358.

hadden gemaekt; lyst, die door den beroemden gentschen wysgeer, ten vervolge op de werken van den H. Hieronymus en van Sigebert van Gembloers, werd geschreven.

Men neemt dus aen, dat Maerlant geen priester was; doch omtrent zyne opvoeding, zyne eerste intrede in de geleerde wereld, de reden waerom hy Vlaenderen verliet, en zich op hollandschen bodem vestigde, blyft alles even duister. Vast gaet het, dat Maerlant tot dat slach van menschen behoorde, die door het doen gelden hunner geleerdheid en door hunne schriften, een treffelyk bestaen vonden. Destyds onder den algemeenen naem van *klerken*[1] (in 't fransch *clercs*) begrepen, vinden wy ze nu eens aen de vorstelyke hoven, dan eens aen het bestuer der steden; elders ook aen scholen of kerken gehecht.

Maerlant, die in zyne schriften zoo veel kennissen aen den dag legde, en zich met zulke verschillige onderwerpen bezig hield, had vermoedelyk grootendeels aen zich zelven die uitgebreide geleerdheid te danken. Want dat hy ter Paryzer hoogeschole zoû geweest zyn, zoo als vele Nederlanders der middeneeuwen, is nergens uit gebleken en komt my zelfs zeer twyfelachtig voor. Tydens Maerlant's jeugd werd het onderrigt in de klooster- en kapittelscholen gegeven [2]; het was maer in zynen ryperen leeftyd dat er voor het eerst wereldlyke scholen in som-

[1] *Clerc*, savant, docteur. Over deze en andere beteekenissen van het woord, zie : *Dictionnaire universel des sciences ecclésiastiques*. Paris. 1760. verbo : CLERC.

[2] WARNKOENIG (traduit par GHELDOLF), *Histoire de Flandre*. II, p. 378-379. — STALLAERT et VAN DER HAEGEN. *De l'instruction publique au moyen-âge en Belgique*. Bruxelles, 1850 (verhandeling door de Akademie bekroond).

mige steden van Nederland, door vorstelyke privilegie ingericht werden. Bekend zyn de voorregten, die graef Floris V van Holland, in 1290, aen de stadsscholen van Dordrecht verleende. « De stadsscholen, » zegt de heer Buddingh[1], ontstonden ten behoeve, niet meer van de kerk, maer voor den burgerstand en het maetschappelyke leven; « opdat der goeder lieden niet mogten verzuimd worden » heet het in den aenstellings-brief aen Niklaes Marre, opvolger van Meester Andries, te Leyden (1324); « waarby dat onze goede luyden, ende die kinderen niet versuymd en werden » lezen wy in eenen anderen aen Hendrik Jan Pietersz, den opvolger van Pieter Marre, te Rotterdam (1336) beiden door graaf Willem III verleend. Deze giftbrieven bestonden veelal in het verleenen van het *school- en schrijf-ambacht*, soms ook van *schoole en kosterie*.

Thans valt ons te onderzoeken of het met eenige geleerden aen te nemen is, dat Maerlant koster by de Maerlantsche kerk te Brielle zoû geweest zyn.

In den reeds aengehaelden Graal-roman, wordt onze dichter « *Jacob de coster van Merlant* » genoemd. Hoe heeft men echter deze woorden te verstaen? Mag men besluiten, zoo als ik het vroeger deed, dat Maerlant's familie-naem « De Coster » was[2]; ofwel moet men aennemen, dat hy inderdaed het ambt van koster heeft uitgeoefend?

Het pleit valt, myns dunkens, nog al moeijelyk te

[1] BUDDINGH, *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs in de Nederlanden.* 's Gravenhage, 1842, blz. 45.

[2] C.-A. SERRURE, *Geschied. der nederl. en fransche lett. in Vlaend.* blz. 163.

beslissen [1], alhoewel Willems, Visscher en professor

[1] Zie hier de voornaemste plaetsen uit den belangryken proloog van den *Graal-roman* :

Alle degene, die desse tale
hore willen van den Grale,
wannen dat he eirsten quam,
als ick in den Walschen vernam,
so sal ick 't dichten in dietschen woert
. . . .
Desse historie van den Grale
dichte ick to eren hern Alabrachte,
den heer van Vorne, wal myt rechte,
want hoger luden myt hoger historie
manichfolden zulen er glorie
unde korten darmede er tijt.
Ick wille, dat gy des zeker zijt,
dat ick de historie vele valsch
gevonden hebbe in dat walsch,
dat ze, van Gode, onsen Heren sprack,
dat ene dat volk van Rome wrack.
Darum merket desse zake :
Eyn dichte van ons Heren wrake
list men, dat ys wijde bekant,
ende makede eyn pape, in Vlaenderlant,
dat saget dat boeck in zijn beginne;
mar ik mene, in mijnen sinne,
dat pape dat nicht en dichte,
want men mochte nicht gescriven lichte
wevullig dat gelogen zy
ende dat zal ick ju proven by,
in der historie, de komet hyr naer.
Ende nu biddick ju, dat is waer
Jacob de coster, van Merlant,
(Den gy to voren hebbet bekant
en des koninges Alexanders jeesten)
dat gy bidden, dat he volleesten
moete (mochte), dat he hevet begonnen,
ende den genen moete (mochte) onnen,
in des ere, he dit began,
dat he moete (mochte) werden al zulk ein man,
dat des al dat volck ende unser Heer,
moete (mochte) hebben loff ende eer,
ende wy myt em moeten (mochten) komen
in de ere, die men genomen
noch gescreven nicht en mach
daer 't sonder nacht is altoes dach.

Hofdijk zich voor de laetste meening verklaerd hebben [1].

Over de getuigenis van den *Graalroman*, en ook over den *Graalroman* zelven, drukt professor Jonckbloet zich uit als volgt :

« Sommigen beweren dat onze Jacob, koster te Maer- » lant zoû geweest zijn. Dit gevoelen rust op eene plaats » uit den proloog van den *Graalroman*, waar gespro- » ken wordt van zekeren *Jakob de Coster van Merlant*.

» Ik moet herhalen [2] dat dat stuk mij nog steeds zoo » apokrief voorkomt, dat ik het ongaarne tot grondslag » zie bezigen om er eenige konjectuur op te bouwen. » Van dat kosterschap vindt men nergens elders gewaagd; » en zoo men onzen dichter voor een' burger, een' onade- » lijken, moet houden, dan is hetzelfs niet waarschijnlijk, » dat hij dit ambt bekleed heeft, dat tot de aenzienlijkste » bedieningen behoorde en veelal aan edelen geschonken » werd. Vooralsnog zullen wij dus Maerlant's koster- » schap, als eene onbewezene hypotheze, ter zijde » stellen [3]. »

Het is zeker zeer spytig, dat de *Graalroman* onuitgegeven, en zelfs tot dus verre zoo goed als onbekend is gebleven; doch het bestaen van dit gedicht in twyfel trekken, of het als een andere *Klaes Kolijn* te doen beschouwen, mag, om my van professor Jonckbloet's eigene uitdrukking te bedienen, « eene onbewezene

[1] Willems, *Belgisch Museum*, II, blz. 449. —Visscher, *Beknopte geschiedenis der nederlandsche letterkunde*, Utrecht, 1851, I, bladz. 24. — Hofdijk, *Geschiedenis der nederl. letterkunde*. Amsterdam, 1853, bladz. 59.

[2] Vroeger had professor Jonckbloet zich reeds in den zelfden zin uitgedrukt. *Geschiedenis*, D. I. blz. 392.

[3] *Geschiedenis*. D. III. bladz. 30

hypotheze » heeten. Daerby gaf my professor Van Vloten de stellige verzekering, dat hy nog onlangs te Steinfurt het bedoeld handschrift in handen had, en daerin de besprokene plaets met eigene oogen las. Alle twyfel moet dus hier omtrent verdwynen.

Professor Jonckbloet meent dat het kosterschap, ten tyde van Maerlant, eene al te gewigtige bediening was, dan dat het door hem zoû uitgeoefend zyn geweest. Het komt my echter voor, dat juist de meerdere aenzienlykheid van die betrekking in de middeneeuwen, veeleer ten voordeele der denkwyze van Willems, Visscher en Hofdijk schynt te pleiten.

Gaerne deel ik hier eenige regels van den heer Halbertsma over het kosterschap mede :

« Het koster-ambt — zegt deze geleerde — bestaat » thans in het schoonhouden der kerk, het opzetten en » aansteken der kaarsen; het in order brengen van den » toestel der eeredienst, het bedienen der geestelyken » gedurende de dienst en zoo vervolgens. Vroeger was » deze post veel aanzienlijker en sloot ook het bewaren » in van de kostbaarheden der kerk, het opzigt over » geheel het gebouw, het bestuur der kerkelijke goe- » deren; zoodat in hun ambt dat der tegenwoordige » kerkmeesters tevens was begrepen [1]. »

Ik geloof dus deze gevolgtrekking te mogen uiten, dat men het kosterschap by de Maerlantsche kerk niet al te aenzienlyk, noch al te gering moet achten, en er dus alle mogelykheid bestaet, dat onze dichter dit ambt zoû

[1] *Aanteekeningen op het vierde deel van den Spiegel Historiael.* — Deventer, 1853, bladz. 453.

vervuld hebben. Was hy wezentlyk koster der kerk van Maerlant, dan is het niet onmogelyk, dat hy aldaer tevens het ambt van schoolmeester uitoefende : iets hetgeen ook destyds, zoo als nog heden, veelal met de betrekking van koster gepaerd ging, en gansch met de later aen te halen verklaring van Van Belle, over 's dichters grafzerk : « *doctorem sedentem invenimus*, » overeen komt [1].

Doctor Snellaert en professor Jonckbloet veronderstellen dat Maerlant, in zyne jeugd, een zwervende *menestrel* was. De bewyzen echter, die de laetste dezer geleerden bybrengt, zyn zoo weinig beslissend, dat hy zelf al het zwakke ervan schynt te begrypen; ik zal my derhalve er niet op toeleggen om zyne gissingen hier uitvoerig te wederleggen. Ik houde voor vast, dat Maerlant zich steeds in eene deftiger en geleerder sfeer bewoog, dan die, waerin die arme dicht-opzeggers of zangers leefden, wier los gedrag hy zoo dikwyls berispt, en wier diepe onwetendheid hy zoo vaek over den hekel haelt.

Wanneer ik beweer, dat Maerlant geen menestrel was, dan neem ik dit woord in den ouden en eigenen zin, en niet in dien van lier- of minne-dichter, hetwelk de Franschen *trouvère* noemen. Het erotisch lied immers werd, by ons, reeds vroegtydig door dichters uit den verheven stand beoefend. Men herinnere zich slechts den ridderlyken hertog van Braband Jan den Eerste. Maerlant zelf bleef waerschynlyk in zyne jeugd niet vreemd aen dat vak, en misschien schreef hy ook van die *Saluten*

[1] Zie Vyfde Hoofdstuk.

van minne [1], waervan hy later het opstellen en ligtzinnig toezenden afried en laekte.

Menestrels waren reizende dichters, die romans, fabelen en liederen vervaerdigden, en met het opzeggen van verzen, soms ook met muziekspelen, het schrale brood wonnen. Aen de hoven der vorsten, op de sloten der edelen, en later ook by de feestelykheden der gemeenten, waren zy meestal welkom, en dáer vonden zy de noodige schadeloosstelling of belooning.

Typen van dergelyke *menestrels*, of *sprekers*, zoo het later heette, zyn by den franschen Rutebeuf in de XIIIe eeuw, en by onzen Willem van Hildegaerdsberg in de XIVe eeuw te vinden.

Maerlant ziet zeer leeg op dergelyke persoonen en noemt ze « *goliaerden* en *boerders*. » Hy legt hun ten laste dat zy alle standen vleijen :

> die altoes sijn onghestade,
> ende callen vro ende spade,
> vele boerden ende vele loghen;
> ende conterfaiten dat si moghen
> beide ridders ende papen,
> porters, vrouwen ende knapen,
> daer si scone om sijn gheplumet [2]. »

Men begrypt ligt, dat dergelyke zangers of dichters gedwongen waren, zich naer de omstandigheden te schikken, waerin zy zich bevonden. Nu eens moesten zy eenen luimigen, dan weder eenen ernstigen toon

[1] Stukken van dien aerd kan men lezen in C. P. Serrure, *Vaderlandsch Museum*, Deel I, bladz. 366 en volg.

[2] *Der naturen bloeme van Jacob van Maerlant*, uitg. door Bormans, Brussel, 1857. bl. 346. v. 2135 en v. — Jonckbloet, D. III, bladz. 136.

voeren, en in 't algemeen de driften vleijen van diegenen, op wier mildheid zy rekenden.

Tot heden toe bestaen twee handschriften [1], die waerschynlyk aen dergelyke *sprekers* behoorden, en welligt zelfs door hen werden vervaerdigd. Zy bevatten eene zonderlinge afwisseling van ernst en luim, van godsdienstige en wereldlyke, van zedelyke en wulpsche stukken; van gedichten voor den adel, of voor de burgery bestemd.

Voor dat slach van dichters of sprekers, welke in de XIVe eeuw zoo talryk voorkomen [2], was de kunst een bedryf. Hun hoofddoel was aen diegenen, voor dewelken zy schreven, opzegden of zongen, te behagen, ten einde aldus hunne gunst te verwerven.

Met Maerlant was het geheel anders. Hy schreef uit overtuiging, of om zyn gevoel uit te storten, of om zyne medeburgers te verlichten. Hierin ligt de zedelyke grond der geleerde en didaktische school, van dewelke hy als de stichter mag beschouwd worden. By haer ziet men zedeleer en nuttige kennissen tegenover onwetendheid en grillige beuzelingen, en, helaes! ook tegen epischen zwier gesteld worden. Die school put niet alleen uit de fransche en duitsche letterkunde, maer by voorliefde, ja zelfs byna uitsluitelyk, uit de tael der geleerden : het latyn.

Maerlant was stellig een gezeten burger en een zeer

[1] Ik bedoel dat van Willem van Hildegaerdsberg op de Koninklyke Bibliotheek te 's Gravenhage, en het groot Hultemsche handschrift op de Bibliotheek te Brussel.

[2] In de XIIIe eeuw beduidt *menestrel* veelal een' dichter; doch in de volgende heeft dit woord die beteekenis verloren, en is dan maer zoo veel te zeggen als *toonkundige*, *muziekant*.

geleerd man, wiens geest voor ernst gestemd was. In zyne jeugd, echter, werd hy door den algemeen heerschenden smaek weggesleept, vermits hy zich op het bearbeiden van romans, zoo als den *Trojaenschen oorlog* en den *Alexander* toelegde; maer alhoewel deze vol zyn van fabelachtige of hersenschimmige verhalen, leverden ze toch voor hem eenigen schyn van waerheid op, doordien ze met de klassieke oudheid in betrekking stonden; iets wat voor de romans aen den Karel- of den Arthurkring ontleend, het geval niet was.

Ik denk dus genoegzaem bewezen te hebben, dat Maerlant niet eigentlyk tot dat slach van dichters kon behooren, welken men in dat tydvak den naem van *menestrel* gaf.

Thans dat ik, zoo veel de voorhanden zynde bronnen het toelaten, over het vaderland en den persoon van Jacob van Maerlant, alsook over den oorsprong van zynen bynaem, en den stand, dien hy in de maetschappy bekleedde, gehandeld heb, zal ik beurtelings de talryke schriften, welke hy ons heeft nagelaten, breedvoerig ontleden en naer waerde doen schatten. Hierby volg ik de tydsorde, waerop ze, naer myn oordeel, door hem werden opgesteld; doch de strofische gedichten behandel ik afzonderlyk voor 't laetste; dewyl hier Maerlant eenigzins onder een ander oogpunt, dat is als denker en dichter, — niet gelyk elders als encyclopediest of veelomvattende geleerde, te waerderen is.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Trojaensche oorlog. — Aenleg van Maerlant tot de schilde- derende poëzy. — De Alexander. — Dit werk is geschreven in 1246. — Zedeleerende strekking van dien roman.

Tydens de middeneeuwen dacht men in het bezit te zyn van twee gewigtige bronnen voor de geschiedenis van het beroemd beleg van Troje. Men aenzag namelyk als zulks, de schriften van Dares Phrygius en Dictys Cretensis, die men als des te geloofwaerdiger hield, doordien deze beide ooggetuigen der gebeurtenissen waren geweest.

Dares was een trojaensche priester, door Homerus bezongen. Volgens de oude grieksche en romeinsche schryvers, zoû deze Dares een verhael hebben geschreven van den ondergang van Troje. Ten tyde van Aelianus, en ook nog in dien van Photius, bestond een grieksch werkjen, dat men als van Dares beschouwde [1]. Vermoedelyk ging dit boeksken verloren; want het kort latynsche opstel, dat wy thans onder den

[1] Zie AELIANUS, *Hist. var.* lib. XI. Cap. II. — PHOTIUS, *Bibliotheca.* Cod. CXX.

[illegible] van Dares *Phrygius* bezitten, en hetwelk als eene vertaling, door Cornelius Nepos vervaerdigd, doorgaet, is, volgens alle bevoegde regters, een verdicht werk uit de middeneeuwen [1].

Dictys, bygenaemd Cretensis, omdat hy in Crete geboren was, trok met Idomeneus, den koning van het eiland, naer het beleg van Troje, en onderhield alsdan een soort van dagregister der merkwaerdigste voorvallen [2].

Het latynsch boek, welk thans den naem draegt van *Dictys Cretensis*, en als uit het grieksch overgebragt beschouwd wordt, behoort stellig niet tot den griekschen voortyd; maer is uit de pen van iemand, die in de middeneeuwen leefde, gevloeid. Het heeft nogtans eenen schyn van oudheid, vermits het voorzien is van eene voorrede, door L. Septimius aen zekeren Aradius gerigt, waerin gezegd wordt, dat het graf van Dictys op het eiland Crete, ten tyde van keizer Nero, door aerdbeving opengescheurd, en door eenige herders ontdekt werd. Men vond aldaer eene looden kist, waerin het werk van Dictys, in feniciaensche letters geschreven, lag. Dit alles is natuerlyk een verdichtsel. De genoemde *Dictys* is, even als de *Dares*, een gewrocht van jonger tydstip, en moet op dezelfde lyn gesteld worden als de beroemde *Chronyk van Turpyn* [3].

[1] Vossius, *De Hist. Latinis*, lib. 3, et *de Graec.*, lib. 4, cap. 1. — Paris, *Les Manuscrits françois*, t. I, p. 72.

[2] Suidas zegt : Δίκτυς ἱστορικὸς ἔγραψεν ἐφημερίδα Τρωϊκοῦ διακόσμου.

[3] Over Dictys en Dares kan men ook nazien : Achaintre, *Histoire de la guerre de Troie, attribuée à Dictys de Crète*, traduite du latin. Paris, 1813, 2 vol. in 12°.

Uit die bronnen, welke, zoo als ik reeds deed opmerken, gedurende de midden eeuwen in algemeene achting stonden, terwyl de Ilias van Homerus zoo goed als onbekend was, trok zekere fransche dichter, met name Benoit de Ste-Maure, die in de XIIIe eeuw leefde, de stof voor een uitgebreid rymwerk, dat 32,000 verzen telt. Benoit nam die latynsche opstellen tot grondslag van zyn werk; maer aen eigen phantazy vierde hy ook de volle teugels, en men ziet hem de oude Grieken geheel en al met de kleuren van zynen leeftyd schilderen. Achilles, Ulysses en Hector handelen als volmaekte ridders, en Helena is een toonbeeld van alle hoofsche damen. Zulks belet niet, dat Benoit zich steeds beroept op zyne liefde voor de waerheid, en op de getrouwheid, met dewelke hy de echte bronnen volgde.

Alhoewel er in de keizerlyke bibliotheek te Parys, onderscheidene handschriften van bestaen[1], is tot hier toe de *Roman de Troie* van Benoit de Ste-Maure onuitgegeven. Daerdoor is het my niet mogelyk eene nauwkeurige ontleding van dit dichtstuk hier in te lasschen, noch den franschen tekst met de brokken die ons van den vlaemschen zyn overgebleven, te vergelyken.

Uit hetgeen ik vroeger over Maerlant gezegd heb, zal men ligt begrypen, dat zoodanig een werk, als dat van Benoit de Ste-Maure, geheel in zynen smaek moest vallen. Het behoorde in de Oudheid te huis, en kwam dus volkomen overeen met zyne geleerde en ernstige stemming, welke hy van jongs af reeds eenigzins aen den dag

[1] P. PARIS, *Les manuscrits françois de la Bibliothèque du roi.* Paris, 1836, t. I, p. 69.

legde. Geen wonder dus, dat hy de hand aen 't werk sloeg, om het in onze tael over te brengen. Gelyktydig met Maerlant, was de ***Roman de Troie*** ook in het hoogduitsch, door zekeren Herbort von Fritslâr vertaeld [1].

Edoch, behalve Benoit de Ste-Maure, ging Maerlant, nog Virgilius, Ovidius en Statius, die alsdan ook als schoolboeken werden gebruikt, te rade [2].

Zoo als ik reeds zegde, is geen volledig handschrift van den nederlandschen Trojaenschen oorlog tot heden toe terug gevonden, maer alleen verscheidene brokstukken, die door den geleerden heer Blommaert, werden uitgegeven.

Vooreerst is er een fragment van 1472 verzen , waervan de 848 eersten behooren tot de geschiedenis van Jason en Medea, ook by Benoit de Ste-Maure als inleiding op zyn eigentlyk werk voorhanden. De overige rymregels bevatten den aenvang van den Trojaenschen Oorlog, en komen, voor den inhoud, op het volgende uit :

« De Grieken, door Herkules te wapen geroepen, verschynen voor Troje. De Trojanen, door Laomedon aengevoerd, randen de Grieken moedig aen. Nestor strydt tegen Laomedon, Castor tegen Cedar, en hevig woedt het gevecht om hen henen. De Grieken wyken tot aen het strand der zee; maer, daer komt de mare in Laomedon's leger, dat een deel der vyandelyke magt de stad bestormde. De Trojanen, langs alle zyden aengevallen, ge-

[1] Uitgegeven door FROMMANN. Leipzig, 1837.

[2] Op eene plaets die niet by de Ste-Maure voorkomt, zegt hy uitdrukkelyk : « als ict in Virgiliuse las. » — BLOMMAERT, *Theophilus*. Gent, 1858, bl. 67.

[3] BLOMMAERT. *Oude vlaemsche gedichten*. II, bl. 75.

raken in wanorder en trekken, niet zonder groot verlies, de stad weder binnen. »

Een tweede fragment van slechts 370 verzen behelst het volgende : « De Trojanen wyken voor het grieksche heer. Pytoplex trekt hun met drie duizend man ter hulpe; onder deze bevindt zich een Sagittaer, die eene ontzachelyke slachting onder de gelederen der Grieken te weeg brengt. Hy wordt echter eindelyk door Diomedes overwonnen, en de Trojanen worden weeral op de vlugt gedreven [1].

Een derde fragment van 735 verzen [2] loopt over eenen stryd, waerin Hector gewond werd.

Na de volgende twee regels :

Hort hier vort daer 't Segher liet
ende hi van de jeesten sciet.

schildert Maerlant de zael af van Priam's paleis, waer de gewonde Hector wordt verzorgt. Bykans de helft van het fragment is aen die beschryving gewyd.

Een vierde fragment van 630 verzen [3] behoort tot het einde van 't gedicht :

« Na den dood van Hector, wagen de Trojanen, door de wraek aengezet, nog eenen algemeenen uitval. Priam zelf verschynt in den stryd. Deze zang behelst voornamelyk de heldenfeiten, die Pentiseleie, de Koningin der Amazonen (*der Mageden koningin*) pleegt.

[1] Blommaert, *Oude vlaemsche gedichten.* I, blz. 52-56.

[2] Blommaert, I, bl. 43. Vroeger reeds bekend gemaekt door Ackersdyck, *Nieuwe Werken der Maetschappy van Nederlandsche Letterkunde, te Leyden.* D. I, bladz. 201.

[3] Blommaert, D. II, bl. 93.

» Na Telamon en Pyrrhus buiten gevecht gesteld te hebben, sneuvelt zy ten laetste. Hare dood brengt eene algemeene neêrslachtigheid onder de Trojanen te weeg. Deze, wier gelederen door den stryd verschrikkelyk gedund waren, werden naer de stad op de vlugt gedreven.

» De Grieken, die de koningin der Amazonen niet willen met eere begraven, werpen haer lyk in den stroom, die sedert dien « Santen » werd geheeten.

» Binnen Troje, raden nu Ancises, Eneas en anderen, den ouden Priam aen, Helena terug te geven. »

Eindelyk is er nog een belangryk brokstuk van 1481 verzen [1], hetwelk tot het einde van het gedicht behoorende, het omzwerven en overlyden van Ulysses, de avonturen van Orestes, van Pyrrhus en de afreize van Eneas uit Troje naer Italie bevat.

Wy vinden, by den aenvang, Orestes voór het Volksgericht te Athenen, waer hy vry gesproken wordt. Na verhaeld te hebben, hoe hy nu naer Mecene reist en met Herminione in huwelyk treedt, schildert de dichter af, hoe Ulysses te Creta aenkwam, en den koning Idomeneus met zyne lotgevallen bekend maekte, onder anderen met zyne gevechten tegen Polypheme, in Sicilie; zyn verblyf by Circe en Calypso; zyne vaert door de zee der wilde meerminnen, wier zang zoo zacht is als engelen-melody; zynen gevaerlyken togt door de onstuimige zeeëngte tusschen de klippen Charybde en

[1] Dit belangryk fragment werd door wylen den heer V. Gaillard ontdekt, die het eerst er in de *Annales de la Société des Beaux-Arts*, *de Gand*, 1857, bl. 56-74, over schreef. — BLOMMAERT, *Theophilus*, (tweede uitgave). Gent, 1858, blz. 56 en volg.

Scylla. Uit Creta afvarende, viel Ulysses in handen der Pheniciers, doch Idomeneus kwam hem ter hulp, en deed twee schepen te zyner beschikking stellen. Hy toog by koning Alcinöus, waer hy het gevaer vernam, dat Penelope bedreigde, wat hem besluiten deed, zoo spoedig mogelyk naer Ithaca te stevenen. Aldaer in gezelschap met Telemachus, zynen zoon, dringt hy in 't paleis, en randt Penelopes vryers aen, die, door den wyn bedwelmd, in eenen diepen slaep gedompeld waren. Allen worden gedood. Met vreugde wordt Ulysses door het volk erkend en ontvangen.

Hierop volgen de lotgevallen van Pyrrhus, Achilles zoon, die zynen grootvader Peleus op den troon van Thessalie herstelt; maer, weldra, op Hermione verliefd geraekt zynde, wordt in den tempel van Delphis, door Orestes, zynen medevryer, vermoord.

Nu keert de dichter op Ulysses terug, en verhaelt, hoe hy door eenen droom verwittigd werd, dat hy door zynen zoon omgebracht zoude worden, en weldra, niet door Telemachus, maer door Telegone, dien hy by Circe had verwekt, van het leven werd beroofd.

Na Ulysses dood, komt de dichter op Eneas, wiens lotgevallen hy naer alle andere schryvers behandelt; want, zoo als hy zegt (vers 1409) :

Hier laet Bonoyt die jeeste bliven.

De brokstukken, van welke ik hierboven den inhoud deed kennen, bevatten gezamentlyk reeds omtrent 5,000 verzen uit den *Trojaenschen oorlog*. Wy zullen aenstonds zien, dat hierby nog ongeveer 1,800 rymregels moeten gevoegd worden, welke uit Maerlant's werk door zekeren

Segher Dieregodgaf werden overgenomen [1]. Al te samen blyven er dus bykans 7,000 verzen uit de maerlantsche vertaling van het gedicht van de Ste-Maure over, hetgeen wel omtrent het kwaert van het geheel moet uitmaken.

In het bekende Hulthemsche handschrift komt de bearbeiding van Dieregodgaf voor. Zoo als professor Jonckbloet het de eerste deed bemerken, is het eene keus van plaetsen uit het boek van Maerlant, voorgegaen door eenige honderden oorspronkelyke verzen. Het heele verhael loopt op één episch feit, de dood van Hector, en bestaet uit vyf zangen : « I. *Dits tpriëel van Troyen.* II. *Dits't paerlement van Troyen*, III. *Dits van den grooten strijt*, *daer hem her Hector ende Achilles in onderspraken* (beriepen). IV. *Dits hoe dat her Hector ute der stat voer, die van Troyen te hulpen.* V. *Dits her Hectors doot.* »

In den eersten zang wordt een groot feest beschreven, dat aen het hof van Koning Priam te Troje plaets grypt tydens een veertigdaegsch bestand. Die eerste zang is geheel van Seger Dieregodgaf.

In den tweeden zang, die reeds uit Maerlant wordt getrokken, komen Grieken en Trojanen in onderhandeling (*parlemente*), om den vrede te sluiten; doch zy kunnen het niet eens geraken, en dan wordt de stryd hernomen, die met talryke wisselvalligheden voortduert, tot dat Hector sneuvelt, hetgeen het slot van den vyfden zang is.

Meer leesbaer dan het al te uitgebreide werk van Maerlant, was het stuk van Seger Dieregodgaf tevens zeer

[1] BLOMMAERT, I, blz. 1-37. Het geheele stuk van Dieregodgaf behelst 3309 verzen.

geschikt om door eenen menestrel voorgedragen te worden.

Zie hier den aenhef.

Dies es leden meneghen jaerdach,
dat 't grote heer voer Troiën lach,
een deel van dat daer geschiede
hebben ghehoert vele liede,
maer die 't Romans maecte ende bescreef,
hi vergat, in weet hoet bleef
een deel der bester aventueren.

Maerlant zelf spreekt, in zynen *Spiegel Historiael* van Seger Dieregodgaf. Hy zegt, dat deze « een priëel » dichtte, en verder brokken uit zynen *Trojaenschen oorlog* nemende, het verhael « eene bataelgie geheel » opleverde. Ook aen den afschryver van het laetst aengehaelde fragment, moest Seger bekend zyn, dewyl hy, tot de plaets uit Maerlant gekomen zynde, waer Dieregodgaf's werk eindigt, zegt :

Hort hier vort, daert Segher liet
ende hi van der jeesten sciet.

In Maerlants latere werken vindt men herhaelde toespelingen op zynen Trojaenschen oorlog.

Zoo luidt het in den *Rymbybel*.

In sinen tiden nam Helenen
Paris, die meneghen dede wenen,
die wille weten hoet verghinc
van mi vint hi ghedicht die dinc.

En verder :

« So was
Troyen verloren, als ic las,
dat ic hier voren in dietsche dichte;
hoement verloos ende hoement stichte [1] »

[1] DAVID, I, bl. 354.

In den *Spiegel historiael* [1] leest men het volgende, welk in het *Speculum Historiale* van Vincentius Bellovacensis niet gevonden wordt :

Nu gaet hier dorloghe an
van Troyen, daer menech man
wilen in liet sijn leven :
dat hevet een in walsch bescreven :
hiet Bonoit de Sainte More.
Die poëten hebbent, als ict hore,
ontreint met favelen openbare,
Dat was gheraept harentare
van Bonoite ende Viergiliuse,
van Statiuse ende Ovidiuse,
ende Omeruse, den groten clerc,
ende maecter af oec een werc,
daer vele nu es bescreven af.
Seghere Dieregodgaf
maectere sint toe dat proyeel
ende als eene bataelge geheel.
Maer al dit langhe gescal
es met favelen dorsayet al.

En verder luidt het [2] :

Dat Troyen verloren waert...
die dat langhe wille lesen,
hoe die favelen van desen,
dat Walsch sprect entie poëten,
Ghac daer wi hem sullen heten,
ten Dietsche, dat wide es becant,
ende wi maecten te MERLANT.

In de overgeblevene fragmenten komt herhaeldelyk des schryvers naem voor. Belangryk is vooral de plaets,

(1) *Uitgave* van CLIGNETT en STEENWINKEL. Deel I, blz. 110.
(2) Ibid., blz. 112.

op welke van de inleiding over Jason en Medea tot het verhael van het tienjarig beleg van Troje wordt overgestapt.

Ik deel des te gereeder die regelen mede, daer ze het spoor van des dichters ontkiemenden geest dragen :

Waer dat dese nijt es bleven,
ne wert u meer van mi bescreven :
Bonoyt en hevets nemmeer gedicht
dan hi vant in Daris scricht;
noch *Jacob* en dicht niet daer naer
anders dan hi hout over waer,
sijnt dat Daris en scrivet niet.
Die wille, hore hier nu een liet
van den hoghesten orloge die ie was,
alse *Jacob* in den walschen las
van stride, ende van menegen tornoye,
daer menech in was te vernoye,
hoe dat riddersceep van Grieken
vor Troyen maecten menegen zieken,
ende hoe dat si braken die stat,
alse ons die bouc vertellet dat;
want het ghedicht sal sijn van mie,
also als ict bescreven zie;
ende in dichts anders mee no min
als de gevroede in minen zin [1].

De fransche tekst heeft daervoor:

De sa vie ne de son fait
ne sera plus par moi retrait;
je ne la truis mie en cest livre
ne Daires plus n'en velt escrivre,
ne Beneois pas ne l'alonge;
Daires n'en fait plus mencion.
Mais qui or veut oïr chançon

[1] Blommaert. D. II, blz. 84.

de la plus haute œuvre qui soit,
ne qui jamès oïe soit,
des plus granz batailles cruaux
de plus fières, de plus mortaux,
dont la riche chevalerie
qui à cel tens ert fu périe,
et destruite la grant cité,
jà l'en dirai la vérité,
et retrerai trestote l'œuvre,
si com li auctors la descuevre.

Met hoe veel voldoening onze dichter die aenspraek op waerheidsmin van Benoit de Sainte-Maure over nam, bewyzen de twee volgende verzen, welke hy zelf er byvoegde :

noch *Jacob* en dicht niet daer naer
anders dan hi hout over waer.

Hieruit blykt het reeds, dat Maerlant het werk van de Sainte-Maure niet slaefs navolgde. Zyne geestdrift voor den franschen schryver was niet zoo blind, dat hy altyd met hem instemde. Op zekere plaets had Benoit Æneas als eenen verrader afgeschilderd; Maerlant schreef hiertegen :

Hier jeghen secgic al te hant:
Rome ende die senature
entie keisere van rechter ore,
die sin van Enease comen;
soude God te sire vromen
·I· verrader doen die ere,
dat hine also groet ·I· here
maken ende so grote mort;
dat ware ·I· zake ongehort!

Het is waer, onmiddellyk na deze regels, als om deze wederlegging of hekeling van Benoit de Sainte Maure eenigszins by zyne lezers te verzachten, pryst hy het

verhael, hetwelk die schryver omtrent Anchises' geboorte mededeelt, als nader by de waerheid dan hetgene voorkomt in den roman van *Parthenopeus.* Zie hier die regels :

Pertonopeus die favelare,
seghet dat al openbare
van Ancisesse ·I· dinc,
ende dat hi was ·I· vondelinc;
dats valsch, Capus was sijn vader,
dat scrivet Virgilis algader,
sijn oudervader Assaracus;
van hem lese wi aldus,
dat hi te Troyen crone drouch.
hier of heb wi ghehort ghenouch.
Maer, *uten walscen,* van Dictise [1]
van Darese en de Virgilise
ende uut andren bouken mede
sullen wi nemen die waerhede,
ende in dietscer tale umbinden,
so wi se best mogen vinden,
sal ic u secgen die waerheit vort
so ic verstaen hebbe ende ghehort. [2]

Er blyft ons enkel over, eene plaets uit den Trojaenschen oorlog mede te deelen, om een oordeel te laten vormen over Maerlant's epischen trant, en om te doen zien, hoe dit gedicht nog geheel in den heerschenden smaek der Ridder-romans is geschreven. Het geldt de uitrusting van de koningin der Amazonen, vóór zy zich ten stryde begeeft [3] :

[1] In het handschrift staet : *Ancise.*
[2] BLOMMAERT. D. II, blz. 99.
[3] IBID. D. II, blz. 93.

Pentiseleie dede ane
·I· halsbersch wit als ·I· suane.
Nie was man in gere stat,
dat weit wel, gewapent bat.
·I· joncrouwe telt die brief,
die de vrouwe hadde lief,
hebben haren helm gebonden.
Menne vant so guden in den stonden
up ·I· ors, dat beter was,
dan nie enich, daric of las,
is die vrouwe sciere geseten.
Vererret was si, wildijt weten,
hare covertuur, nu merct dat,
was witter dan ie lelien blat.
Daer hingen an ·C· bellen
van finen goude, dus horict tellen,
die luden utermaten wale;
·I· suert nam si van finen stale,
met haest vor al die liede,
sat up, hare maisniede
wel gewarent metter vrouwen.
·M· magede mocht men daer scouwen
helm up 't hovet van brunen stale, » enz.

Achter het aengehaelde wordt overgegaen tot de beschryving van al die vrouwelyke heldinnen, die tegen de grieksche ridders optrokken.

Men ziet het, by het schryven van den Trojaenschen Oorlog, volgde Maerlant heel en gansch den toen invoegezynden smaek. Hadde hy dien verder willen huldigen, zoo bezat hy voor de beschryvende poëzy eenen onbetwistbaren aenleg.

De belegering en de ondergang der stad Troje waren

niet de eenige gebeurtenis uit de Oudheid, welke gedurende de middeneeuwen de aendacht boeide, en waervan de beschryving met geestdrift werd gelezen. Andere verhalen nog, uit den klassieken voortyd, maekten grooten opgang. Onder deze komt eene voorname plaets toe aen de oorlogsfeiten van Alexander den Groote. De heldendaden van den beroemden Koning van Macedonie werden meermalen, en in onderscheidene talen, zoo wel in proze als in verzen, beschreven en bezongen.

Een der meest bekende werken over dit onderwerp is de *Alexandreïs*, door zekeren Ryselaer, met name Gualterus de Castelione, (of liever Philippe Gauthier, bygenaemd de Chastillon, omdat hy te Châtillon overleed), die proost der domkerk te Doornyk was, en omtrent het jaer 1190 bloeide [1]. Hy bezong in latynsche verzen en in tien boeken, het leven van Alexander den Groote. Hy droeg zyn werk op aen Willem I, aertsbisschop van Rheims, die aldaer den stoel van 1176 tot 1201 bekleedde, en hy deed elken zang van het gedicht beginnen met eene van de tien letters des naems *Guillermus* [2].

De *Alexandreïs* [3] was, voor dien tyd, zeer verdienstelyk onder opzicht van vorm; de hexameters, waerin dat dichtstuk werd opgesteld, zyn in keurige tael, en

[1] Fabricii, *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, liber VII et VIII. Hamb. 1735, in-8° bl. 328 : — Foppens, *Bibliotheca Belgica*, D. I. *bl.* 383.

[2] Fabricius zegt verkeerdelyk Willem II, iets wat met de door hem opgegevene jaren niet overeenkomt. Valerius Andreas doet, in zyne *Bibliotheca Belgica*, bl. 773, Philippe Gauthier veel later leven. Hy brengt hem op 't jaer 1255; doch dit is tegen het algemeen aengenomen gevoelen. Wat er ook van zy, Willem II van Joinville was aertsbisschop van Rheims, van 1219 tot 1226.

[3] Eene analyse der *Alexandreïs* wordt gegeven in de *Histoire littéraire de la France*. D. XV. blz. 103. en volg. (Paris. 1820.)

behalve Alaen van Rysel, was er niet één dichter onder Gauthier's tydgenooten, die de klassieke tael zoo magtig was. Dat het, gelyk het blykt uit de getuigenis van den beroemden Henricus Gandavensis, in de scholen als leerboek werd ingevoerd, en aldaer zelfs den voorkeur boven de dichtwerken der Ouden bekwam, was een wèl verdiende byval.

Gauthier nam Quintus Curtius tot leiddraed; maer hy ontleende ook het een en ander aen fransche dichters van zynen of vroegeren tyd [1].

Uit al het voorgaende zal het genoegzaem blyken, dat zulk een werk gansch in den smaek van Maerlant moest vallen. Ook legde hy er zich op toe om het aen zyne landgenooten in hunne moedertael bekend te maken. Zyne bearbeiding bevat niet min dan 14,500 verzen.

Behalve een drietal fragmenten [2], bestaet er van dit gedicht slechts een enkel volledig handschrift, welk op de koninklyke Bibliotheek te Munchen bewaerd wordt, en waervan de tekst naer den westfaelschen tongval zweemt, en hier en daer nog al gebrekkig is.

De duitsche geleerde Docen was de eerste, die er ten jare 1812 de aendacht op trok. Hy leverde eene nog al nauwkeurige beschryving van het handschrift [3].

[1] Ik bedoel voornamelyk Lambert-li-cort en Alexandre de Bernai, die in twaelfsylbige verzen, konings Alexander leven bezongen. Dit gaf aenleiding, tot den naem van *Alexandrynsche* verzen, aen de door hem gebruikte dichtmaet voortaen toegekend.

[2] Zie hierover : MONE, *Uebersicht der Niederlaendischen Volks-Literatur.* Tübingen, 1838. blz. 83.

[3] In ARETIN'S *Beiträge zur Geschichte und Literatur.* IX. 1087-1096. Munchen, 1807-(1812) in-8°.

Sedert heeft professor Jonckbloet, in zyne voortreffelyke *Geschiedenis der Midden-nederlandsche Letterkunde,* eene uitgebreide schets van geheel het dichtstuk mede gedeeld, en thands heeft Dr Snellaert den *Alexander* op 's Lands kosten ter perse [1].

Zie hier eene analysis van het geheele gedicht :

« I. Het ligt in den aerd der menschen, wanneer ergens iets nieuws wordt verteld, dat de groote menigte ontzind genoeg is om dit af te keuren, hetzy uit afgunst, of uit onwetendheid. Enkel eenige regtschapen lieden vinden het goed en zwaeijen er lof aen toe.

« Het kwam my altyd zeer zonderling voor, dat de wereld aldus verdraeid is; want de Heilige Schrift leert ons, dat God alles om het best heeft geschapen. Maer weinig heb ik my te bekommeren met diegenen, welke myn gedicht zullen mispryzen : ik wil immers myne taek voltrekken, (vers 24) :

dore hare, die mi heeft gevaen,
te scriven Allexanders geesten.
Ans mi God, ic saelt vollcesten
al lachteren sijt diet niet en verstaen.

Op deze algemeene inleiding volgt het eerste boek.

Maerlant begint met Alexander's heldendaden en lotgevallen boven alles te verheffen. Niets kan er met zyne loopbaen worden vergeleken, (vers 47) :

[1] Reeds verscheen het eerste deel dezer uitgave. (*Alexander Yeeste van Jacob van Maerlant*, uitg. door SNELLAERT. Brussel 1860.) Het bevat de vyf eerste boeken, naer welke ik voor de citaten verzend; voor de overige boeken verwys ik naer het handschrift, volgends de opgave van professor Jonckbloet.

Dat van Troyen, dats maer een wint
jegen dat men van desen vint.
Alle die grote avonture,
die men leist van Arture,
ende van dien ridder Walewcine,
sijn heir eigen harde cleine:
Karls wijch, dats maer ein spel
jegen dat desen man gevel;
Ettels orloge van den Hunen
en mochte hier eigen neit gestunen.

Alexander, — gaet de dichter voort, — heeft in twaelf jaren meer verrigt dan ooit iemand. In myn verhael is geene overdryving, dewyl de eenvoudige waerheid over mynen held al de verdichtselen te boven gaet.

Dan vangt eigentlyk de geschiedenis van Alexander aen. — Philips, koning van Macedonie, had tot gade Olympias, (vers 105) :

Si was scone ende vroet van seden,
ende gheraect van hovescheden.

niettegenstaende, of welligt juist daérom, was hare echtelyke trouw eenigszins verdacht. Men is dan ook niet volkomen zeker, wie Alexander's vader zy geweest. Aristoteles, zegt dat Neptanabus, koning van Egypte en tevens een geducht tooveraer, voor den vader te houden is.

Deze Neptanabus had, onder anderen, in zyn paleis, eene heimelyke kamer, waerin een bekken met water gevuld stond, waerop wassene scheepkens en wassene mannekens dreven. By middel eener bezweering, en met een klein ebbenhouten stokjen in 't water te roeren, gingen scheepkens en mannekens naer onder, en ook op den zelfden oogenblik verdronken die lieden, welke hy

ter dood had gedoemd. Maer hy las in de toekomst, dat hy aen een talryk leger uit Indië, dat zyne staten zoû binnendringen , geenen wederstand zoû kunnen bieden, en dewyl zyne tooverkunst niet magtig genoeg was om hem op zynen troon te houden, zoo nam hy het besluit zyn land te verlaten, en hy begaf zich naer het hof van Macedonië. Aldaer voorspelde hy aen de koningin Olympias, dat een der Goden, « Amon, die here van Lybia, » haer, onder de gedaente van eenen draek, zoû bevruchten. Neptanabus zelf veranderde zich in eenen draek en volbragt de voorzegging. Dit alles gebeurde, terwyl koning Philips op reis was, en vrouw Olympias bevond zich nu in de grootste verlegenheid voor de terugkomst haers echtgenoots. Doch de tooveraer kwam haer ter hulp.

De koning had eenen droom, waerin hy vernam dat zyne gade een kind droeg, dat hem door eenen God was geschonken. Hiermede hield hy zich getroost. Somwylen echter, wanneer hem eene kwade luim overkwam, viel hy tegen zyne wederhelft in verwytingen uit. Om hieraen in 't vervolg niet meer bloot gesteld te zyn, verzocht Olympias aen Neptanabus, dat hy ook eens, door zyne tooverkunst, den God Amon voor haren echtgenoot zoû doen verschynen. En, zie ! op eens, te midden van een gastmael, vertoont zich eene draek, die plotselings onder de gedaente van eenen arend het venster uit vliegt. Van dan af, was Philips ten volle overtuigd, dat er iets bovennatuerlyks onder schuilde, en dat zyne gade geheel zyne achting waerd bleef, al was dan ook de jonge Alexander, die weldra ter wereld kwam, zyn kind niet.

Geheel die fabel vond by Maerlant natuerlyk geen geloof:

want na ze verhaeld te hebben, voegt hy er by (vers 329) :

Nochtans bewanic mi al das,
dat Philip sijn vader was,
want men in Machabeus vint
dat hi was conincs Philippus kint;
Solinus seget ende ander clerke;
oec leist men in die Heilge Kerke.
Aristoteles hi seget nochtan
dattene Neptanabus wan.
So wie hen wan, het is bekint
emmer was hi conincs kint.

Toen Alexander vyf jaer oud was, ontving hy van Aristoteles het eerste onderwys. Op zyn twaelfde jaer, gaf Neptanabus hem lessen in de sterrekunde; en dat hy, van jongs af, eenen zeer listigen geest had, bewyst het volgende : Eens dat hy zich met Neptanabus op den top eener steile rots bevond, vroeg hy zynen leermeester, of deze ook alles kon voorzien. « Ongetwyfeld, » was het antwoord. — Hierop gaf de jongeling aen Neptanabus zulken geweldigen stoot, dat deze van boven in den afgrond viel, en aldus omkwam. Vóor hy echter den laetsten adem uitbraekte, kon hy, zieltoogend, Alexander nog toesnauwen, dat hy, en niet Philips, zyn vader was.

De jonge vorst — dus gaet de dichter voort — stelde zich Herkules, die reeds in zyne wieg twee draken versmachte, tot voorbeeld; hy was ongeduldig om roem te verwerven ; ook deed hy onder de bekwame rigting van Aristoteles, zeer grooten voortgang, en reeds vroegtydig was hy ryp om de geheimen der staetkunst te begrypen.

Onder de lessen, welke hy van den wysgeer ontving, is de volgende merkwaerdig (vers 543) :

Nochtan sal men elken man,
ere doen nadien dat hire can.
Alen haddehi en gen groet goet,
es hi hovesch ende vroet,
van wat lande dat hi si,
al en ware sijn geslachte niet vri,
ware hi geheten van goede seden,
men souden eren tallen steden.

Waerop nog volgt (vs. 563) :

Want die gene es edel allene,
die hovesch van seden es, ende reine.

Alexander werd vroegtydig ridder geslagen. Met zyn achttiende jaer, na den dood van Philips, beklom hy den troon van Macedonië. Van dan af kende zyne heerschzucht geene palen. Hy wilde de geheele wereld onder zyn bewind brengen. Voor hem was zulke heerschappy niet te groot. Heel Griekenland ontving weldra van hem de wet, en de Romeinen stuerden gezanten om hem als hunnen leenheer te begroeten.

Darius, (of zoo men hem hier heet Daris), alléén, de Koning van Persië, weigert aen Alexander hulde te bewyzen : hierom trekt deze tegen hem te velde.

Eenieder bemint vooral zyn geboorteland, en zoo was het met de gezellen van den macedonischen koning. Met spyt verlieten zy het vaderlyke oord om zich op den togt tegen de Persen, te begeven. Maer Alexander was ongeduldig om in Azië aen te landen (vers 1120).

Doen hem dlant so na scein
dat een slinger enen steen

gewerpen mochte opt lant,
nam he een speer in sine hant
ende scoett geen sper, dat het stac
int sant, ende dattie erde brac.

Dit was een gelukkig voorteeken; zoo zeker ook was Alexander hier een schooner koningryk te winnen, dat hy heel Europa en Macedonië erby, aen zyne baroenen in leen afstond. Weldra komt hy zegevierend in het Land van Troje aen. Hy bezoekt aldaer het graf van Achilles, en drukt by die gelegenheid de vrees uit, dat er geen Homerus gevonden zal worden om zyne krygsdaden te bezingen. Hy stelt dit nogtans op zulken hoogen prys als in het paradys te geraken.

Alexander had de vaste overtuiging dat hy heel de wereld zoû overmeesteren. Eens zag hy, in eenen droom, eenen man gekleed als een joodsche bisschop, en deze zegde hem, dat slechts een enkel land zich niet aen hem zoû willen onderwerpen ; namelyk dat, alwaer de priesters uitgedost zyn zooals die bisschop zelf.

Hiermede eindigt het eerste boek.

II. Nu, dat uit deze nog al uitgebreide ontleding van het eerste Boek, de geest, waerin de Alexander geschreven is, genoegzaem zal hebben gebleken, kan ik eenigszins vlugger over de negen andere boeken heenstappen.

By den aenvang van het Tweede Boek wordt de overwinning over de legerbenden van Darius verhaeld. Dan maekt Alexander te Gordium den beroemden knoop op de bekende wyze los. Te Tarsus, alwaer de apostel Paulus geboren werd, baedde onze held zich in den Cydnus, wat hem byna het leven kostte; maer zyn *fisicein* stelde hem aenstonds gerust. Weldra bevindt zich

het macedonisch heir tegen over dat van Darius. Deze moedigt, even als Alexander, zyne krygsbenden ten stryde aen. — Dan gaet de dichter over tot eene breedvoerige beschryving van Alexander's schild, waerop men, onder andere den toren van Babylonie kon bewonderen.

III. Het derde Boek is toegewyd aen de beschryving van eenen nieuwen zegeprael, door Alexander aldaer behaeld, en aen het grootmoedig gedrag van den zegevierenden vorst ten opzichte der echtgenoote van den overwonnen koning.

Verder vindt men daerin nog beschreven de inneming van Tyrus en het verblyf van Alexander te Jerusalem, alwaer God, op zyne bede, een mirakel liet gebeuren. Vervolgends trekt Alexander op naer Egypte en Lybië, waer hy de *kerk* van Jupiter Ammon ging bezoeken. Van daer rukte hy aen tegen Darius, die op nieuw een aenzienlyk leger byeen heeft gebragt. Eene maenverduistering verschrikt geheel het kamp van Alexander, maer een sterrekyker verklaert, dat dit een voorteeken is des ondergangs van het persische ryk.

IV. Het Vierde Boek begint met het verhael van de dood der vrouw van Darius. Deze koning uit erkentenis voor de zorg, die Alexander voor haer had, en voor de eer, die hy haer deed bewyzen, bied den zegevierenden vorst allergunstigste voorwaerden aen. Maer de Macedoniër doet den koning der Persen antwoorden, dat hy heel zyn ryk wil hebben, en niet eerder de wapens zal afleggen vooraleer hy het overmeesterd heeft. Dan wordt er overgegaen tot de beschryving van de ter aerde bestelling van 't lyk van Darius' vrouw, te wier eere Alexander eene prachtzuil liet oprigten, voor welke hy de kunst

van Apelles inriep. Daerop stonden de voorouders van Alexander afgebeeld (vers 385) :

> ende die hystorie, we hemelrike
> was gemaect ende ertrike.

Deze beschryving is in gekruiste rymen, terwyl het overige van 't gedicht, zooals meest alle dergelyke stukken, in twee op elkander rymende verzen geschreven is. Te dezer plaetse vindt de dichter de gelegenheid om zeven honderd verzen over het oude Testament in te lasschen.

Na de plegtige begraving, trekt Alexander op tegen Darius. Hy gebiedt, vóór zyn heir, al het vee, waerop de hand kan gelegd worden, voort te dryven, en doet aen den staert van elk dier eenen boomtak binden. Op die wyze verbergt hy den vyand de zwakte van zyn leger. Doordien het door eene zware stofwolk wordt voorafgegaen, kan het getal der gelederen niet berekend worden. Alexander gaet zelf het kamp van Darius afspieden.

In den nacht verschynt hem in den slaep de godin van de zege, Victoria, in eene allegorische zael, alwaer zy omringd is door alle verpersoonlykte deugden.

Als hy 's morgends ontwaekt, grypt hy naer zyne wapens. Op zyn schild (vers 1613) :

> daer stoent in ·I· lyon rapant,
> van kelen, roet alst were ·I· brant;
> anders was die scilt van goude.

Dan spreekt hy zyne mannen aen, en geeft het sein van den aenval. Hierop volgen eenige verzen, dienende als overgang tot het vyfde boek, waerna hy zegt (vers 1715) :

omdat si segt : « dat es goet »
die scone, die mi pisen doet!
al lachterent dander, mi en roec.
Aldus beghint die vijfte boec.

V. In den vyfden zang komt het verhael van den stryd. Er wordt menig heldenfeit bedreven; maer Alexander munt boven alle dapperen uit. In het hevigste van 't gevecht, zoekt hy Darius op, dien hy zelf wil dooden. Het leger van den koning van Persie geraekt op de vlugt, en hy wordt hierin mede gesleept.

Na dien nieuwen zegeprael der Macedoniërs, worden door den overwonnen koning nieuwe voorstellen van vrede gedaen. Hy tracht vooral zyne moeder en zyne vrouwen, die in 's vyands handen waren gevallen, tegen groote schatten af te koopen; maer wederom werd zyn aenbod afgeslagen.

Nu rukt Alexander Babylonië binnen. Zyn intogt was allerluisterrykst. Aen de huizen hingen kostbare tapyten, waerin leeuwen, pelikanen, feniksen en allerlei dieren geweven stonden. Geheel de stad was in feestgewaed, en (vs. 1037) :

Die monestrevele quamen daer mede
Vor dien coninc in die stede
ende loefden met eren sanghe.
Daer was menich trompe langhe,
vedelen, harpen ende sijmphonien,
cytolen die wael leren vrien,
salterien, orgelen ende sciven
Men speelder met swerden ende met kniven.

Nooit werd er iemand zooveel eere aengedaen, zelfs niet aen Cæsar of aen Augustus.

De dichter vindt hierby gelegenheid om geheel de geschiedenis dezer beide Keizers op te disschen [1], even als hy, een weinig te voren, alwaer hy van die kostbare tapyten spreekt, eene volle bladzyde over de natuerkunde schryft. Eindelyk wordt het boek besloten met het ontwikkelen van het denkbeeld dat, indien er nooit aen eenen vorst zoo veel eere werd bewezen, als aen Alexander, er ook nooit een geweest is, die er zoo veel verdiende.

VI. In den zesden zang, verhaelt de dichter hoe Alexander, die vroeger een voorbeeld was aller deugden, zich te Babylonie aen ongeregeldheid en dronkenschap overgaf. Hy zette nogtans zyne togten voort; eerst nam hy de stad Uxiën in, aen welke hy hare privilegiën liet; dan bemagtigde hy Persepolis, dat hy deed uitplunderen.

Hier legt de dichter aen iemand eene reeks verzen in den mond, waerin ongetwyfeld een verwyt aen de schoone te wier eere hy zynen arbeid ondernam, ligt te zoeken. De ware vriendschap — wordt er gezegd — is thands uiterst zeldzaem geworden, en vooral is de standvastigheid by de vrouwen niet meer bekend. En hierop wordt er een *fabliau* aengehaeld, dat ook elders voorkomt en op het volgende uitloopt :

Twee kooplieden, de eene uit Bagdad, de andere uit Egypte, dreven handel met elkander en geraekten daerdoor in nauwe vriendschapsbetrekking. De koopman van Bagdad werd verliefd op eene jongvrouw, die aen

[1] Vergelyk de fragmenten door JHR PH. BLOMMAERT uitgegeven met *Theophilus*. Gent, 1858, bl. 94.

den Egyptenaer verloofd was en met dezen in huwelyk ging treden; doch de andere kon zonder haer niet leven. Dan deed zyn vriend afstand van de schoone, en schonk bovendien den koopman van Bagdad eenen aenzienlyken bruidschat. Later gebeurde het, dat de Egyptenaer tegenspoed had, en in ellende verviel. Hy begaf zich op reis naer Bagdad, om aldaer zynen vriend te gaen opzoeken. Het was nacht toen hy aenkwam, en daerom zocht hy eene schuilplaets in eene kerk.

Terwyl hy zich hierin ophield, werd er een moord gepleegd, en men hield hem voor den dader. Vermits hy toch zoo ongelukkig was, scheen het hem eene geschikte gelegenheid om aen 't leven vaerwel te zeggen. Hy bekende dus alles, wat men hem oplegde, al had hy er geene de minste schuld aen. Toen men den Egyptenaer naer de galg leidde, ontmoette hem zyn vriend, de koopman van Bagdad. Deze wilde aenstonds den man, wien hy alles verschuldigd was, zelfs ten koste van zyn eigen leven redden. Hy beweerde de ware pligtige te wezen.

Hierop liet men den anderen los. De wezentlyke moordenaer, die by dit alles tegenwoordig was, voelde zich by dat aendoenlyk schouwspel der mate door berouw getroffen, dat hy, op zyne beurt de misdaed bekende. De regter, die aen zulke zonderlinge gebeurtenis niets begreep, beloofde alle drie de verdachten op vrye voeten te stellen, onder voorwaerde nogtans, dat zy hem de redenen dezer drievuldige bekentenis zouden verklaren.

Alles was weldra uitgelegd, en men zwaeide beiden vrienden over hunne standvastige getrouwheid den grootsten lof toe. De Egyptenaer keerde nu naer zyn land terug, nadat de andere met hem zyn goed gedeeld had.

Hieruit trekt Maerlant het besluit, dat er wel eens getrouwe vrienden waren.

De steeds overwonnen, doch onvermoeibare Darius had wederom versche legerbenden byeen gebragt : hy wilde sterven of zyn ryk herwinnen. Een zyner veldoversten, Bessus, zocht intusschen naer een middel om by Alexander in gunst te staen. Hy ried Darius aen, zich aen den koning van Macedonië over te geven, en afstand zyner kroon te doen. Maer Darius was hierover verontwaerdigd, en hy verstiet met veel fierheid den raed van Bessus. De tael, welke de koning van Persie voerde, had den veldoverste diep gegriefd, dusdanig, dat hy, van dan af, zich zocht te wreken.

VII. In het zevende Boek, wordt de verraderlyke gevangenneming van Darius met nog al schilderachtige kleuren, afgeschetst. Hierop volgt de slagting, door de Macedoniërs aengerigt in het leger der Persen, aen wier hoofd Bessus zich geplaetst had.

Alexander was toegesneld, om zynen vyand, die thans *keytijf* geworden was, te verlossen en te beschermen; maer hy vond hem vermoord en zieltogend liggen.

« Doch al is Darius dood, — zegt de dichter — zyne « nagedachtenis blyft toch voortleven. »

Nochtan Daris, al bestu bleven,
Jacob hevet een deel bescreven
in dietsce dijn orloghe ende dijn doen.
Meester Wouter van Castelioen,
hi vorseide in latine aldus,
also als Sinte Jeronimus
ierstwerf bescreef met groter pine
uten griexe in latine.

Al bestu doot, men sal di ere
ende lof spreken emmermere,
beide in walsc ende in ebreus,
beide in griex ende in caldeus
ende in dietsce ende in latine. » [1]

Onmiddellyk hiervoren, leest men eenige zedelyke bemerkingen, waerin wordt bewezen, dat men beter zoû leven, indien men aen de straf der zonden, aen de pynen der helle en de zaligheden des hemels wilde denken.

Daerna vervolgt Maerlant :

Wisten papen ende clerke,
biscop ende heren vander kerke,
dien rouwe van der helscer pine,
si souden scouwen symonine ;
si souden node haren neven
die grote vette provenden geven,
eer sijs te rechte werdich waren.
Men soude niet vercopen, twaren,
ons Heren erve, noch verhuren,
geloofden si wale die scrifturen;
Gods erve dats kerkelic goet,
hi storter omme sijn bloet,
dat souden hebben sine liede.
Dor vrientscap ende dor miede
een rijc man, die cume can beden
sinen paternoster ende sinen crede
hevet provende ende personaet. » enz. [2]

Verder leest men de volgende merkwaerdige verzen, die betrekking hebben op keizer Frederik II :

Vrederic en hadde, dats mijn waen,
den paus verdreven daen

[1] Hands. bladz. 67 *b*. — JONCKBLOET, II, blz. 434.
[2] Hs, bl. 66. *d*. 67 *a*. — JONCKBLOET, II, blz. 421.

die geheten was Innocent,
hadde hi versien dien torment,
dien hi doget al te hant.

Dan zet de schryver zyn verhael voort.

Alexander is ondertusschen ten hoogste verontwaerdigd over den moord op Darius gepleegd; hy wil hem wreken, en doet hem eene prachtige graftombe oprigten.

Hierop volgt een zeer merkwaerdig geografisch overzicht in duizend regels, hetwelk in den tekst van Gauthier de Chastillon niet voorkomt, en waervan de laetste regels luiden als volgt:

« D'overste (streek) es Francrike
ende die blome van al ertrike.
Goet wijn so es in Spanien;
dul sijn si van Bartanien;
want het es 't ghelove van hen somen
dattie coninc Artur sal weder comen.
Condich so es die Norman;
die Ingelsce wel smeken can;
aldervrecste sijn die Lombarde;
die Duutsce sijn wreet met den swarde,
die van Bolonien hebben den prijs
dat si sijn van loien wijs [1]. »

Deze zang wordt besloten met de aenkondiging, dat men de moordenaers des konings van Persië zal vervolgen.

VIII. In het achtste Boek, wordt onder anderen verhaeld, hoe Talrestis, de koningin « van der Maegden lant, » Alexander een bezoek kwam geven. Zy was de

[1] Hs. bladz. 75 *b*. — JONCKBLOET. II. blz. 477.

schoonste vrouw der wereld; niet éénc andere kon boven haer worden geroemd, behalve de Heilige Maegd :

> sonder die vrouwe die noit en dede
> sonde nocht ooc dorperhede [1].

Dan worden de gekende zeden uit het Amazonenland beschreven.

Vervolgends wordt Philotas, de zoon van Permenion, die tegen Alexander's leven eene samenzweering had gesmeed, gesteenigd. Dit gebeurde echter niet, dan nadat men de verdediging van den pligtige had aengehoord. Alexander wilde hem niet veroordeelen dan na *scepentale.* In de uitgebreide redevoering van Philotas wordt heel het pleidooi tusschen Ajax en Ulysses, over Achilles' wapenen, zoo als het door Ovidius is verhaeld, ingevlochten.

Nu wordt de togt tegen Bessus voortgezet. Deze verrader valt weldra in Alexander's handen, die hem, met éénen anderen van Darius' moordenaers, Narbesines genaemd, doet aen eene hooge galg ophangen. Op deze wyze vervult de overwinnaer de aen Narbesines gedane belofte, van hem boven alle gunstelingen *te verheffen.*

Het laetste van 't boek is toegewyd aen den zegeprael van Alexander op de Scythen.

IX. By den aenvang van den negenden zang, wordt verhaeld, hoe Alexander zynen vriend Clitus, in een' oogenblik van opgewondenheid, ombrengt. Dan wordt de worsteling tegen Porus beschreven, die, overeenkomstig met de geschiedenis, wederom ten voordeele des konings van Macedonië afloopt.

[1] Hs. blz. 77 *a*. — JONCKBLOET, II, blz. 123.

Nu wil Alexander « dat oosteinde van ertrike » gaen overmeesteren. Hier wordt hy, by het innemen der stad Subdrake, gewond, doch weldra genezen. Dan poogt hy te

> dwingen tfolc te sinen handen
> dat woont in den eilanden
> die liggen bi den paradise [1].

Op dezen togt dringt hy verder door dan Hercules en Bacchus het ooit hebben gedaen. Na eenigen tyd in eene diepe duisternis rondgedwaeld te hebben, ontdekt hy eene burgt, waervan de muren zoo helder blonken, dat ze van goud schenen. Hy bevindt zich vóór het aerdsch Paradys. Hy bidt dan Onzen Lieven Heer, dat hy hem een teeken zoû geven, om te bewyzen, dat hy zoo verre was doorgedrongen, en er wordt hem een steen toegeworpen « die claer alse die sonne scheen, » en die zoo zwaer was, als alle gewigt te samen, en tevens zoo ligt als een zandkorrel.

Dit beduidde, dat een mensch, tydens zyn leven, het heerlykste schepsel is, en dat zyne magt zich over heel de natuer, die hem omringt, uitstrekt; maer dat er van al die grootheid, na zyne dood, niets meer overblyft.

X. In het tiende en laetste Boek, doet de dichter de Natuer optreden, die vergramd is, omdat Alexander hare verborgenheden wil onderzoeken, en omdat een ryk, welk zich over geheel de wereld uitstrekt, voor hem nog te klein is. — Zy vaert ter helle. Op haren weg, brengen de Elementen haer hulde toe. By de muren der helle, ziet hy zeven burgten, waerin zeven vrouwen zitten : Vrekheid, Hoovaerdigheid, Gulzigheid, Gramschap,

[1] Hs. blz. 92 *d*. — Jonckbloet. D. II. blz. 426.

Gierigheid, Nydigheid met hare kinderen Verraed en Bedrog geheeten, en Schynheiligheid.

Dan volgt eene beschryving van de hel zelve. De duivels komen te samen en houden raed. Zy zyn verwoed om de roekeloosheid en den overmoed van een schepsel. Satan is des te meer verbolgen, omdat hy meent, dat Alexander ook het helsche ryk wil overmeesteren. De profeten hebben immers voorspeld :

dat een man soude sijn geboren
met miraclen, ende in weet wie,
met sinen houte so sal hie
breken onse vaste prisoen
ende onse sielen daer ute doen [1].

Verraed, de dochter van Nyd, gelast zich, aen Alexander's leven een einde te stellen.

Terwyl de Macedonische held te Babylonië, gezanten van alle volkeren met ryke geschenken ziet aenkomen, doen zich allerlei onrustbarende voorteekens op.

Alexander brengt eenen woeligen nacht door, en nauwelyks is hy ontwaekt, of Verraed reikt hem, door de hand van Antipater, eenen beker met vergiftigden wyn toe. De koning voelt zyne dood naderen. Hy getroost zich met de gedachte, dat hy in den hemel, met Jupiter, zynen vader zal regeren; en, na dat hy aen die hem vragen, wie zyn opvolger moest wezen, gezegd had : « *de beste,* » blies hy den laetsten adem uit.

« Zalig is hy — zegt Maerlant — die aen de toekomst zyner ziele denkt; want de dood verrascht soms hen, die

[1] Hs. blz. 97 *a*. — Jonckbloet, D. II, blz. 129.

haer het minst verwachten. En wanneer men alles wel ingaet, is toch de wereld maer ydelheid; want Alexander, voor wien de gansche aerdbodem te klein was, moet zich met een graf van vyf voeten vergenoegen.

Hiermede besluit de Dichter :

Hier makic ende vander geesten.
Nu danc ic Gode, die mi die cracht
gaf, dat ic heb volbracht,
Alexanders aventure,
want hets worden mi te sure!
God geve haer eer ende prijs groet
die mi dede dat ict bestoet,
want si es edel ende bequame.
Die wille weten hare name,
ic segge hem waer hise mach soeken :
die ierste lettere van ses boeken
seggen hare name min no mee,
beginnet hi ter ierster G.
Ic bidde ooc al diengenen mede,
waer si sijn in elke stede,
die in desen boeke lesen,
sien si daer in iet bescreven wesen,
daer iet ane te beteren es,
Jacob bit hem allen des,
dat sijt beteren, hets wale gedaen;
want die dat wille macht verstaen
dattie materie es harde swaer.
Ende ooc om een half jaer
was over dien boec gedicht.
Ware die materie licht
so wart te lachteren mere,
haddicker in mesgrepen sere. [1]

[1] Hs. blz. 105 *d*. 106 *a*. — JONCKBLOET, II, blz. 432.

Daerop volgt nog eene aenroeping aen O. L. Vrouwe, en het werk eindigt met de volgende verzen :

Nu biddic der Moeder ons Heren,
datsi mi moete daertoe keren,
dat icker dienen moete !
Al es mi die werelt soete,
ic hope noch an haren troost,
die menege siele heeft verloost,
datsi noch mijn leven al
tenen goeden inde brengen sal,
want sijt noit manne en ontseide
die an haer sine hope leide.
Met haer moeten wi sijn vercoren.
Amen ! seget alle diet horen !

Professor Jonckbloet heeft met veel schranderheid den tyd bepaeld, toen Maerlant den *Alexander* schreef.

Al wordt in dit dichtstuk zelf geen jaertal opgegeven, kan men het toch, op zeer aennemelyke gronden, tot 1246 brengen.

Eene eerste toespeling uit het gedicht, waerop de geleerde professor zich beroept, is de volgende :

Jherusalem, daer *nu te tiden*
die heidene ute ende in riden [1].

Wanneer men de geschiedenis der Kruistogten open slaet, zal men dadelyk daerin zien, dat die verzen verwyzen naer de jaren 1229 tot 1248 [2].

[1] Hs. fol. 70 *d*. — Jonckbloet, II, blz. 436.
[2] Michaud. *Histoire des Croisades*. Paris, 1838. D. IV. bladz. 26 en volg.

Jerusalem werd ten gevolge eener overeenkomst tusschen den duitschen keizer en den sultan van Egypte voor de Christenen geopend, doch op voorwaerde, dat de Turken aldaer hunne groote moskee zouden behouden, en er hunnen eeredienst uitoefenen. Na 't verloop van dien tyd werd de heilige stad nog voor eenige jaren aen de Tempelheeren afgestaen; der wyze nogtans, dat er de Musulmannen alle vryheid van heen en weêr gaen behielden : toestand, die slechts in 1248 veranderde, wanneer de Christenen geheel en al uit Jerusalem werden gebannen.

Maer het tydstip, toen de *Alexander* vervaerdigd is, kan nog nader bepaeld worden, en wel uit de volgende reeds aengehaelde regels :

Vrederic en hadde, dats mijn waen,
den paus verdreven daen,
die geheten was Innocent,
hadde hi vorsien dien torment,
dien hi doghet al te hant.

Ongetwyfeld ziet dit op den jammerlyken toestand, waerin zich keizer Frederik, in de laetste jaren zyns levens, bevond. Ten jare 1244 had hy paus Innocentius IV gedwongen uit Rome te vlugten. De kerkvader had hierom den banvloek tegen den keizer uitgesproken, en door zyn toedoen werd de markgraef van Thuringen, in 1246, uitgeroepen als koning der Romeinen, hoedanigheid, welke naer den keizerlyken troon leidde. Frederik verloor alsdan het grootste deel zyner vrienden, en bevond zich in zeer ellendige omstandigheden. Alhoewel Hendrik Raspe reeds in 1247 stierf, verbeterden de zaken

van den keizer niet veel, om reden er een nieuwe koning der Romeinen, graef Willem van Holland, tegen hem optrad.

Frederik stierf den 13 december des jaers 1250.

Het *torment*, waerin de keizer zich bevond, terwyl Maerlant den *Alexander* schreef, zyn stellig de omstandigheden, welke ik hier kortbondig aenstipte, en het dunkt my, dat de aengehaelde regels uit den *Alexander* moeten geschreven zyn vóór de verheffing van graef Willem tot roomsch koning in 1247; anderszins zoû Maerlant, die alsdan nog in Zeeland gevestigd was, wel een woord over deze merkwaerdige gebeurtenis hebben gezegd.

Professor Jonckbloet haelt nog de volgende plaets aen, om zyne bewering omtrent den ouderdom des Alexanders te staven :

Were sulc een coninc te Parijs,
hi soude bejagen groten prijs.
Al heidenisse soude hi dwingen,
men soude van siere doghet singen
al van daer die sonne op gaet
tote daer si weder nederslaet.
Ware ooc die hertoge van Brabant
sulke een ridder wael becant,
dien roveren te Rippelmonde
soude dunken grote sonde
tol te nemene met gewelt
dengenen die varen op die Scelt [1].

Het laetste gedeelte dezer aenhaling daerlatende, — zegt de geleerde professor, — dan wyst ons de eerste helft op

[1] *Vyfde Boek*. vs. 1219. — Uitgave van Snellaert, I, blz. 252-253.

Lodewyk IX. Men weet dat deze koning, ten jare 1245, aen eene allerzwaerste ziekte ontsnapt, nog op 't ziekbed het kruis aennam. Maer de zorg voor zyn eigen ryk, en de toebereidsels voor zulken ontzaggelyken togt, beletteden hem, vóór den 12 july 1248 op te breken. By zyne eerste aenkomst in Egypte, liep meest alles voorspoedig af voor den heiligen Lodewyk. Maerlant kon hem alsdan geene verwytingen toesturen; en na de maend April 1250, wanneer het leger des konings van Frankryk heel verslagen was geworden, en hy zelf in handen der ongeloovigen viel, zoû onze dichter zeker geenen smaed willen werpen hebben op de ongelukken van eenen vorst, die, geheel de Christenheid door, in achting stond. Het is dus zeer eenvoudig te veronderstellen, dat de woorden van Maerlant toepasselyk zyn op den nog al langen tyd, dien de heilige Lodewyk gebruikte om de voorbereidselen tot den kruistogt te maken : dat is op de jaren 1245-1248.

Eindelyk, alhoewel professor Jonckbloet uit de zes laetste der boven aengehaelde verzen geen gevolg heeft getrokken, komt het my nogtans voor, dat zy insgelyks ter staving dienen, om het jaer 1246 te houden als dat waerin de *Alexander* geschreven is. In der daed, Maerlant roept aldaer de tusschenkomst des hertogen van Braband in, opdat hy een einde zoû stellen aen de afpersingen, waervan de hollandsche schepen, die de Schelde voorby Rupelmonde opvoeren, ter prooije waren [1].

[1] Aen de gegronde klagten, tegen de toleischers van Rupelmonde opgerezen, werd er ten jare 1271 regt gedaen, door de gravin van Vlaenderen, Margaretha van Konstantinopel, die een nieuw tol-tarief (*wienage*) afkondigde. Dit gebeurde, zoo zy het verklaerde « *à la requeste dou païs ki plaingnant en estaient.* »

Wanneer men de geschiedenis van dat tydvak nagaet, ziet men ook wezentlyk, dat de betrekkingen tusschen Holland en Vlaenderen omtrent 1246 zeer gespannen waren, en uit den samenhang der gebeurtenissen blykt, dat Maerlant zich eenige jaren vroeger, of eenige jaren later, niet aldus uitgedrukt zoû hebben [1].

Maerlant was, toen hy den *Alexander* schreef, en al hoewel hy alsdan zynen *Trojaenschen oorlog* alreeds voltooid had, nog in weinig gevorderde, ja zelfs jeugdigen ouderdom. Hy ondernam de vertaling van het dichtstuk van de Chastillon ter eere en op verzoek eener edele jonkvrouw die zyn hart overwonnen had, en aen wie hy zoo veel heils toewenschte als er woorden in het boek voorkomen: hy wilde, dat de naem dier schoone, tot het nageslacht overging; maer even als Gauthier de Chastillon met het woord *Guillermus* gedaen had, liet hy den naem in de aenvangletter van de onderscheidene boeken van zyn werk zoeken :

Die wille weten hare name,
ic segge hem, ware hise mach soeken
die ierste lettere van ses boeken
seggen hare name min no mee
beginnet hi ter ierster G.

Niettegenstaende die aenwyzing door den dichter zelve gedaen, bestaet er nog al groote zwarigheid, om te weten, hoe de schoone hiet. Dit komt misschien daeruit voort dat de tekst van het eenig overgebleven handschrift

[1] WARNKOENIG. *Histoire de Flandre,* trad. par GHELDOLF. D. II. 460—492. — C.-A. SERRURE. *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche Letterkunde.* Blz. 165.

...storven is. De tien boeken van den ...innen met de volgende verzen.

. ...de geesten ende saghen.
. ...erenbinnen quam die niemare.
. ...ersten liet ic die geesten staen
. ...n den derden boec so stoet.
. ...iet bliven uwe dulle wort.
. ...mmer eist recht datmen priset
. ...ier ga ic weder ane die geeste
. ...n dien sevenden boec so stoet
. ...us sijn die Siten al bedwongen
... Alexander hevet ghesproken [1].

... de aenduiding van Maerlant, moet men ... je eerste letter van zes boeken acht nemen; ... wel van de zes eerste boeken? Tot hier toe is ... nog niet opgelost [2].

... my met voordacht wat lang stil by den ..., omdat ik dit werk als hoogst belangryk ... Het is immers voor den inhoud een volkomen ...punt tuschen verdichting en geschiedenis, en ... schildering een mengsel van kleuren aen de ...heid en aen de Middeleeuwen ontleend; ook onder ...kking tot Maerlant verdient het al onze aendacht; ... het is voor hem eene nadere stap tot ernstigere ...ming, een overgang van zyne jeugd tot ryperen ...tyd, en eene worsteling tusschen liefde der wereld ... wysgeerige misachting van ydelheid en beuzelary.

[1] JONCKBLOET. II. bladz. 435.

[2] ...en stelde voor : *Ghtile* (voor Maghtildis, Machtildis). Jonckbloet wilde ...le lezen. Buddingh veronderstelde, dat men hier aen G. LEIDA (dat is ...avin Aleida, zuster van Graef Willem II, en gedurende eenigen tyd voogdes van Floris V) te denken heeft. Doch niet eene dezer gissingen komt my aenneme...k voor, en ik laet het pleit onbeslist.

DERDE HOOFDSTUK.

De Rijmbijbel.—Petrus Comestor's Historia Scholastica.—Maerlant's terugkomst in Vlaenderen.—Der Naturen bloeme, uit het latyn van Cantipratanus.— Aristoteles leeren, of heimelicheit der heimelicheden.—De Sinte Franciscus. — De Sinte Clara. — De Spieghel historiael. — Vincentius Bellovacensis. — Verdiensten van Maerlant's werk.

Tot op onze dagen toe, was Maerlant's *Rijmbijbel* ongedrukt gebleven, alhoewel reeds Lelong voornemens was, dien in 't licht te geven. Eindelyk heeft kanonik David de lastige taek op zich genomen, ons hiermede bekend te maken. Reeds zag geheel de tekst, meer dan 34,000 verzen, het licht. [1] Alwie belang stelt, ik zeg niet in onze oude Nederduitsche Letterkunde, maer in den voorvaderlyken roem, zal gewis den leuvenschen hoogleeraer dank betuigen voor de onvermoeibare vlyt en de grondige taelkennissen, welke hy by de uitgave

[1] Brussel, 1858-1859, 3 D. in 8°.

van dit zoo belangryk als uitgebreid werk aen den dag heeft gelegd.

Petrus Trecensis, dat is Pieter van Troyes, eene stad in Champagne, doch meer met zynen bynaem Petrus Comestor bekend, was een doorgeleerd man, die in 1164 tot de waerdigheid van kanselier der hoofdkerk van Parys werd verheven. Volgends de getuigenis zyner tydgenooten, was hy met zulken yver voor de studie bezield, dat hy de boeken als 't ware verslond; van daer zyn bynaem *Comestor* (opeter).

In zyne eeuw heërschte de trek om zoo veelmogelyk al de bestaende kennissen van een vak of eene wetenschap tot een synthetisch geheel samen te trekken. Aen zulk een werk gaf men den naem van *summa*. Wat Gratianus voor het kerkelyk regt, Petrus Lombardus voor de godgeleerdheid reeds hadden gedaen, ondernam Comestor voor de gewyde geschiedenis. Hy bragt geheel den inhoud, zoo van het Oude als van het Nieuwe Testament, tot een doorloopend en ineen gesmolten verhael, dat by het schoolonderwys zoû kunnen gebruikt worden, en om deze reden, heette hy zyn werk *Historia Scholastica* [1].

Het werk begint met de schepping der wereld, en loopt tot aen het einde van de Handelingen der Apostelen.

De heilige Schrift was het boek, waeruit Comestor byna uitsluitelyk putte. Nogtans gebruikte hy ook de

[1] De *Historia Scholastica* werd menig malen gedrukt; onder anderen te Venetië. (typis Antonii Bartoli. 1729, in 4°), welke uitgave ik onder myne oogen heb.

Oudheden van Flavius Josephus, om daeraen eenige byzonderheden omtrent de zeden en gewoonten der Joden te ontleenen. Hy zelf maekte hier en daer, onder den naem *additiones*, eenige glossen, om duistere plaetsen, volgends de meening en uitlegging der kerkvaders, op te helderen.

Later vermenigvuldigden die glossen by iederen afschryver van het boek. Comestor behandelde ook in zyne *Historia Scholastica* eenige feiten uit de algemeene geschiedenis der Oudheid, en ging hiervoor Justinus, Titus Livius en andere schryvers te rade; doch het was enkel om door de vergelyking der gewyde en der ongewyde geschiedenis, de tydrekening te kunnen bepalen. Hy was dus zeer beknopt by de tusschenloopende gebeurtenissen, welke, onder den naem *incidentia*, by de behandeling heel en al werden afgezonderd.

De *Historia Scholastica* maekte grooten opgang, en stond gansch de middeneeuwen door in hooge achting. By het opkomen der drukkunst, was het een der eerste wydloopige werken, die ter perse werden gelegd.

Maerlant schreef zynen *Rijmbijbel* naer het werk van Comestor. Zyn arbeid is dus eene vertaling; doch eene vrye en met bescheidenheid gemaekte overzetting.

Op sommige plaetsen, was de oorspronkelyke schryver wat uitvoerig, zooals in het eerste boek, dat over de Schepping handelt; in ettelyke hoofdstukken, weidde hy uit in allegoriën; elders was hy wat langwylig in de beschryvingen. Maerlant besnoeide in die gevallen het verhael, en bragt het in evenredigheid met het overige; in tegendeel maekte hy soms, hoe zeer niet dikwyls, gebruik van de *additiones*. Meer echter gebeurt het,

dat hy zelf uittreksels uit den Bybel inlascht. Ongetwyfeld had hy dezen steeds onder 't oog, om hem met de *Historia Scholastica* te vergelyken.

Op dezen voet gaet Maerlant voort tot aen het einde der boeken van het Oude Verbond en zelfs ook nog voor datgene, wat Comestor, by wyze van overeenstemming, uit de vier Evangelisten had getrokken. Maer aen de Hemelvaert des Zaligmakers gekomen, eindigt hy plotselings, zeggende : « ic staes af mettesen; » alhoewel de *Historia Scholastica* nog het verhael van de handelingen der Apostelen tot aen den dood der apostelen Petrus en Paulus bevat.

Iets wat by Comestor niet voorkomt, en by Maerlant, vooral in het begin van zyn werk, op ettelyke bladzyden te vinden is, zyn toepassingen, vermaningen of berispingen, welke hy aen lieden van dezen of genen stand, byzonderlyk aen adel en geestelykheid toebrengt. Als proeve, diene hier de aenvang van het « Boek Tobias, » alwaer verhaeld wordt, hoe deze zynen zoon uitzond om gasten op te zoeken, die God ontzien (vs. 15,259) :

Ghi prelate der helegher kerken,
leert na desen ·I· lettel werken :
hine bat niet condechlike
te siere feesten comen die rike,
maer arme, entie Gode ontsaghen.
O wi armen! in minen daghen,
sijn die arme uut ghesloten.
Die Gode ontsien sijn verstoten;
over hem comen die menestrele,
diemen nu geeft te vele.
Die rike comen over die arme
dies den riken God ontfarme,

dat wi die duegt lesen, wi clerke,
ende niet ne volghen int ghewerke[1].

Alhoewel de twee standen, die zich aen 't hoofd der maetschappy bevonden, en aldus het voorbeeld moesten geven, by voorkeur berispt werden, ziet men echter Maerlant ook nog aen anderen vermaningen geven.

Wat ook by Maerlant voorkomt, en niet by Comestor, is een aental zinspelingen op de deugden en volmaektheden der Heilige Maegd, een onderwerp waerover onze dichter het afzonderlyk strofisch gedicht *Van der Biblen* schreef.

De proloog van den *Rijmbijbel* is belangryk, omdat men daerin den ommekeer bemerkt, die in Maerlant's geest, sinds het schryven van den *Alexander*, had plaets gegrepen.

Na de H. Drievuldigheid en de H. Maegd, op wie hy steeds een byzonder vertrouwen stelde, aengeroepen te te hebben, zegt hy (vs. 17) :

So bem ic dan onververt
vraije rime te brengene vort
van eere jeesten, die ic beghert
hebbe 't ontbindene in dietsche wort.
Scolastica willic ontbinden
in dietsche wort uten latine.
Vrouwe, nu moet gi u bewinden
troest te sine in mire pine[2].

Na deze gekruiste rymregels, gaet hy aldus voort : (vs. 25) :

[1] *Rijmbijbel* D. II, bl. 110-111.
[2] *Rijmbijbel* D. I, bl. 2.

Nu merct, ghi die hierin zult lesen,
wat nutscap hieran zal wesen.
Hierin ne vindi favle, no boerde,
no ghene truffe, no faloerde;
maer vraye rijm ende ware wort,
hoe die tijt is comen vort,
sint dat die werelt eerst begonde,
toter wilen dat quam ter stonde
dat Jhesus-Christus themele clam,
ende onse menscheit an hem nam.
Hier vindi reyne dachcortinge
ende daertoe ware leringe.

Het ondernomen werk wordt nu aen eene noot vergeleken, waervan de schelp, dat is de lezing, hard valt; maer de vrucht goed smaekt. Wat later, komen de volgende merkwaerdige woorden (vs. 64):

Maer nu suldi zonder vursten,
Gode met mi bidden mede,
dat hi mi, dur dese waerdighede,
die ic dichte van siere wet,
vergheve, dat ic mi besmet
ebbe in logenliken saken,
die mi de lichtheit dede maken.
vander herte ende vanden zinne
ende vander wereliker minne, *enz.* [1]

Ook het laetste van den epiloog of 't naschrift, verdient onze aendacht.

Maerlant verklaert, dat hy bereid is aen zyn werk alle verbeteringen te laten toebrengen, die bevoegde per-

[1] *Rijmbijbel*, D. I, blz. 4.

soonen er zullen meenen te moeten aendoen. Hy maekt geene aenspraek op onfeilbaerheid; hy heeft zooveel mogelyk « tware behouden ende tliegen ghewacht. » Maer tegen onwetende afschryvers verzoekt hy den lezer op de hoede te wezen (vs. 34,839) :

Scrivers ooc, diet sullen scriven,
God gheve, dat sijd goed laten bliven,
want meneghen ne roect, hoe hi verdult
tfolc, up dat hi die plaetse vult.
Hem biddic dat sijs nemen goom,
want dit nes niet Madocs droom,
no Reynaerds, no Arturs boerden :
ward dat si den boec vervoerden
met valsch te scrivene, si daden sonde, *enz.*

Deze aenspraek tot de afschryvers komt overeen met degene, welke den *Tweeden Martijn* vooraf gaet.

Maerlant's *Rijmbijbel* was natuerlyk gesplitst in twee deelen. Het Oude Testament behelst drie honderd vyf-en-negentig hoofdstukken. Het nieuwe, honderd en zeven; het vangt aen met vers 20,945, en telt slechts zes duizend twee honderd rymregels.

Als vervolg op den *Rijmbijbel*, schreef Maerlant een tweede werk, namelyk de Geschiedenis van de rampen des joodschen volks na de dood van Christus, en de verwoesting van Jerusalem door de Romeinen. Dit gedicht, getiteld : *de Wrake van Jherusalem*, werd bewerkt volgends het boek der joodsche oorlogen van Flavius Josephus.

Dat de *Wrake van Jherusalem* wel degelyk na den *Rijmbijbel* werd geschreven, blykt uit meer dan éene plaets, zoo van het eene als het andere werk, en

bepaeldelyk uit de aldus luidende proloog der *Wrake* (vs. 27,105) :

Liete mi mijn lieve vrient,
dies dicwile heeft verdient,
so ward mi wel rustens tijd,
maer, ic wille ghijs seker sijd;
het ne ware hovesch no recht,
ontseidict hem nu ende echt,
dat hi wilde ende ic vermochte.
Hi bad mi dat ic voort brochte,
na de verrissenesse ons Heren,
hoe dattene met groter eren,
die Romeine sident wraken,
entie stat te sticken braken,
Jherusalem, aldaer hi was
ghepassijt, als men eerst las. [1]

Afzonderlyk beschouwd, telt het 8,000 verzen en is in CXIV hoofdstukken verdeeld. Doorgaends levert het slechts een dor kronykverhael op. Alleen by de afschetsing van dit of gene wapenfeit, gebruikt de schryver soms eenige poëtische kleuren.

Op het einde der *Wrake* wordt het tydstip, waerop het werd geëindigd, namelyk O.-L.-V. Boodschap (25 maert) 1271 opgegeven (vs. 34,880) :

Up uwen dach naemt ooc ende,
die uptie achtentse kalende
voor April bescreven staet.
Uptien dach, dat onse toeverlaet,
Jhesus, an u ghebodscept was.
Nu hoort, ic bem wel seker das,
na die ghebornesse van onsen Here

[1] *Rijmbijbel.* III, blz. 1.

waest *XIJc jaer ende mere*
LXX ende in een ghegaen. [1]

Men heeft verondersteld, dat eene middeneeuwsche *proza*-vertaling der *Vulgata* [2] in 't Nederduitsch, aen Maerlant zoû toe te schryven zyn; doch hiervan heeft prof. Jonckbloet dusdanig de ongegrondheid doen zien, dat ik er my niet langer by moet ophouden. De plaets waer men zich op steunde, luidt als volgt : « *Dats sel* » *men nu hier bescriven, ghelijc als Jheronimus bescreven* » *heeft uut den caldeeuwschen int latijn*, *ende Maerlant* » *heeftet geset uten latijn in dietscer talen.* » Hieruit blykt in 't geheel niet, dat Maerlant die proza-vertaling maekte; maer wel, dat de overzetter (die, volgends den styl en de taelvormen zyns werks te oordeelen, in de XVe eeuw leefde), zeer goed met den *Rijmbijbel* bekend was, en dezen welligt ook te rade ging [3].

Toen de *Rijmbijbel* in 't licht verscheen, werd dit werk door een deel der geestelykheid kwalyk onthaeld. Maerlant immers getuigt dit zelf in zynen *Spieghel Historiael*, wanneer hy zegt, dat hy de theologische vertoogen zal achterlaten :

Want den leeken eist te zwaer,
ende ooc mede hebbic vaer,

[1] *Rijmbijbel.* D. III, bl. 390.—Het jaer ging met O. L. Vrouwe Boodschap in, volgends de berekening van het Utrechtsche Sticht. Sedert 1313, begon men er met Kerstdag te tellen. In andere woorden : in plaets van op 1e january begon onder het geestelyk gebied des bisdoms Utrecht, het jaer met 25 maert vóór 1313 en, na dit jaertal, met 25 december. — Heda, *Hist. Ultraj.* bl. 228. — *Bulletin de la société hist. et litt. de Tournay.* V. Tournay 1858.

[2] Van Harderwyck, *Verslag van een handschrift bevattende Jacob van Maerlants nederduitsche prozaïsche bybelvertaling.* 's Gravenhage. 1831.

[3] Jonckbloet. D. III, bl. 70.

dat des dat paepscap belgen soude,
of ic mi dies ondervinden woude
ende anderwaerven hebbic gewesen
in haer begripen van desen,
want ic leeken weten dede
uter bijblen die heimelichede [1]

Lelong heeft een verhael medegedeeld, ontleend aen Usserius, aertsbisschop van Armach, hetwelk uit een in Engeland berustend handschrift van het begin der vyftiende eeuw zoû getrokken zyn, en waerin gezegd wordt, dat de schryver van « seeker geloofwaardig Duytscher » zou gehoort te hebben, dat eertydts een Nederlander, » Jacob van Maerland genaamt, de geheele bybel int » nederduitsch hadt vertaald; dat de overzetter daarover » uyt grooten haat van sommige aangeklaagt zynde, » bevel kreeg zich voor den Paus te verantwoorden, en » syn boek aan een ondersoek te onderwerpen, 't welke » eindelyk voor seer goedt gekeurt, en hem wederom » ter hand gestelt is, tot verbaastheit syner vyanden. [2] »

Dit verhael, wat de pauselyke goedkeuring des *Rijmbijbels* betreft, wordt myns dunkens eeniger wyze

[1] *Spiegel Historiael.* D. I, bl. 16.

[2] LELONG *Boekzaal der Nederduitsche Bybels.* Hoorn. 1764, 210. — By USSERIUS luidt het :

« Huic affine docet lacerum quoddam publicæ bibliothecæ Wigorniensis fragmentum circa idem tempus scriptum, quod latine pariter conversum repræsentabo. *Auditum est a Germano* quodam fide digno, olim Belgam, cui nomen erat *Jacobus Merland*, integram bibliam belgice vertisse. Propterea interpres magno a quibusdam odio habitus, sese coram papa judicandum sistere jussus est; liberque examini submissus; qui tandem magnopere approbatus, illi in manus remissus est ad inimicorum confusionem. » — USSERIUS, *Historia Dogmatica*, Londini, 1689, blz. 165.

gestaefd door de volgende verzen uit het later aen te halen grafschrift van Maerlant, waerin gezegd wordt, dat zyn roem tot over de Alpen (dit is tot Rome toe), verbreid was.

> Quem laus dictandi rhytmos, proverbia fandi,
> transalpinavit

Het moet geene verwondering baren, dat by de tydgenooten van Maerlant de *Rijmbijbel*, by het eerste verschynen, opschudding verwekte en afkeuring ontmoette.

Het vertalen van het werk van Comestor, hoe zeer geens zins te verwarren met het vertalen van den Bybel, was eene stoute onderneming; want, al bleek het later, dat Maerlant's inzichten voortreffelyk waren, en hy de strengste orthodoxie steeds betrachtte, was het nogtans een ongehoord iets, dat een eenvoudige leek dergelyk onderwerp in de volkstael dorst behandelen.

Slechts ten jare 1294, dus byna een kwart eeuw na Maerlant's Nederlandsche vertaling, werd de *Historia Scholastica* van Comestor in het Fransch overgebragt, door zekeren Guyars Des Moulins, deken van St-Pieterskerk te Arië [1]. Wel is waer, werd reeds dit werk, zoo 't schynt, in 1248, op bevel van Hendrik Raspe, graef van Thuringen, in Nedersaksische rymen [1] overgezet, doch deze bewerking zal hier te lande waerschynlyk niet bekend geweest zyn [2].

Het was vermoedelyk kort na het in 't licht zenden van den *Rijmbijbel*, dat Maerlant Holland verliet, deels,

[1] Paulin Paris, *Les Manuscrits françois de la Bibliothèque du Roi*. Paris. 1838. D. II, bl. 89-90.

[2] David. Inleiding, bl. 3 en 4.

welligt, omdat hy niet meer de zelfde sympathie genoot; deels ook misschien omdat hy, in ouderdom vorderende, den lust ondervond om naer zyn geboorteland te rug te keeren.

Het blykt uit de reeds aengehaelde plaets des *Graal-romans*, dat Maerlant den *Rijmbijbel* begon ter eere van eenen hooggeplaetsten persoon : dit kan men immers opmaken uit de aenspraek van den schryver diens romans tot den heer van Voorne [1]. Alhoewel bewyzen mangelen, ben ik eenigs zins genegen aen te nemen, dat hierdoor wel reeds de jeugdige graef Floris zoû kunnen worden verstaen.

Wat er ook van zy, indien dit werk van onzen Maerlant, toen het eerst verscheen, met wantrouwen of afkeuring werd ontvangen, liet men aen hetzelve later toch, nadat het door de geestelyke overheid onderzocht was geworden, volkomen regt wedervaren. Hiervan strekken ten bewyze de talryke afschriften, die daervan gemaekt werden, en waervan nog al eenige, het zy in hun geheel, of wel by fragmenten, tot ons zyn gekomen.

Thands heb ik te handelen over de *Naturen bloeme*. Maerlant gaf zelf dien naem aen zyn werk, omdat het eene soort van bloemlezing uit de natuerkunde is, waerin hy — zoo als ik verder zal opgeven — over den mensch, de dieren, de kruiden, de aerde en mynstoffen, de fonteinen, de edelgesteenten, enz., handelt.

Vóór dat Maerlant zyne *Naturen bloeme* ondernam,

[1] Zie : Eerste Hoofdstuk.

bestond er reeds een dergelyk boek in onze tael, doch alleenlyk handelende over de dieren.

Een vroom priester van Aerdenburg, (thands een dorp, vroeger een steedjen, in de nabyheid van Damme,) *Willem Utenhove*, had eenen *Bestiaris*, zoo het heet, berymd. Hy volgde hiervoor een Fransch werk, waerschynlyk dat van zekeren Guillaume le Clerc, uit Normandië, die in de 13e eeuw leefde. Doch by Maerlant stond dit boek hoegenaemd in geene achting; omdat, zooals hy zelf verklaert, Utenhove het aen eenen Franschen schryver had ontleend: dergelyke bron was hem vooraf verdacht. Men weet immers van elders, dat hy in 't algemeen, vooral op lateren leeftyd, met verachting op de Fransche schryvers nederzag, terwyl de Latynsche hem volle vertrouwen inboezemden.

Zie hier zyne woorden : vs. 101.

Ic heb belooft, ende wilt ghelden,
ghewillelike, sonder scelden,
te dichtene enen Bestiaris;
nochtan wetic wel dat waer is,
dat her Willem Utenhove
een priester van goeden love,
van Aerdenborch, enen heeft ghemaect;
maer hi wasser in ontraect [1]
Want hine uten walsche dichte,
dies wart hi ontleit te lichte,
ende heeft dat ware begheven,
Maer daer ic dit ute hebbe bescreven,
hebbic van broeder Aelbrechte
van Coelne, dien men wel met rechte

[1] *Hi wasser in ontraect* wil zeggen : « Hy had het niet getroffen. »

heeten mach bloeme der clergien.
Op hem daric coenlike lien. [1]

Maerlant schreef de *Naturen bloeme* op aenzoek van eenen vermogenden Zeeuwschen edelman, Niclaes van Cats geheeten. By den aenvang luidt het :

(vs. 1) Jacob van Maerlant, die dit dichte,
om te sendene teere ghichte,
wille dat men dit boec noeme
in dietsche *der Naturen Bloeme* ;
want noch noyt, in dietschen boeken
enech dichtere wilde roeken
iet te dichtene van naturen,
van so meneghen creaturen,
alse in desen boecke staen.
. . . .
(vs. 147) Ende dit dichtic dor sinen wille,
dien ics an lude ende stille,
dats mijn heere Niclaus van Cats.
Omdat mi ghebreect scats, [2]
biddic dat hem ghename si
dit juweelken van mi.

Op het einde van het tweede boek, voegt hy er nog by :

(vs. 4020.) Vondics mee, ic sindes meere
teeren minen lieven heere.

Aen het slot van zyn dichtwerk, schryft Maerlant al

[1] Uitgave van BORMANS, I bl. 6-7.

[2] Professeur Jonckbloet dacht uit de woorden : « omdat mi ghebrect scats, » te mogen opmaken, dat Maerlant op dien oogenblik van geldelyke middelen ontbloot was. — Volgends my, echter, beteekent het : « omdat ik u geenen belangryken letterkundigen schat heb aen te bieden. »

het goede, dat zyn boek kon stichten, aen zynen hoogen beschermer toe. Immers door zyne aenmoediging, werd het ondernomen.

De bedoelde Niclaes van Cats is een, in de geschiedenis zeerbekende, Zeeuwsch edelman, die eene belangryke rol speelde onder de regering van Floris V, graef van Holland. Hy was dezes gouverneur of, zoo als men des tyds zegde; hy had « joncheer Floris te verwaren. » Niclaes komt eerst voor in een charter van 23 july 1272, waerin hy alreeds *ridder* heet, en waerin graef Floris zegt, dat hy hem beloont voor « den sonderling getrouwen dienst, » dien hij ons gedaen heeft ende noch doen mach. [1] »

Die zelfde Niclaes van Cats ondersteunde den Utrechtschen bisschop Jan van Nassau, en deed hem over zyne oproerige onderdanen zegevieren.

De geleerden schenen het eens, om aen te nemen dat de *Naturen Bloeme* later dan de *Rijmbijbel* werd geschreven, toen prof. Jonckbloet het tegenovergestelde beweerde, zich vooral beroepende op de hieronder volgende verzen, waeruit hy het gevolg trok, dat het werk van tydens de jeugd van Niclaes van Cats dagteekent, en het diensvolgends ouder moest zyn dan men het tot hier toe had aengezien :

Merc hierop, *edel jonghelinc,*
staet di therte ter doghet waert,
wes emmer coene ende onvervaert.
God mach di noch van hoghen saken
met siere macht verwinre maken [2]

[1] Mieris, *Charterboek.* D. I., bl. 363.
[2] Uitgave van Bormans, I, blz. 376.

Indien het in deze regels (welke men in 't midden van het gedicht, op het woord *Merel* aentreft), iets anders dan eene algemeene aenspraek tot de jeugd geldt, dan kunnen ze zeer wel tot den jongen graef Floris V gerigt zyn, en ik ben genegen, met professor Hofdijk [1] te veronderstellen, dat Maerlant, op aenzoek van heer Niclaes van Cats, « den *Bestiaris* dichtede, ten behoeve van Hollands jeugdigen vorst. »

Door de uitdrukking « edel jonghelinc » kan niet wel Niclaes van Cats worden bedoeld; want Jacob van Maerlant schreef stellig de *Naturen bloeme*, toen hy reeds in Vlaenderen was te rug gekeerd. Anderzyds, weet men uit de getuigenis van den schryver des *Graalromans*, dat hy nog te Maerlant, welligt als koster, verbleef, wanneer hy aen de *Wrake van Jherusalem* werkte. De *Naturen bloeme* moet derhalve na 1271 geplaetst worden, en op dit tydstip was Niclaes van Cats reeds een volwassen man en bekend ridder.

Dat het gedicht in Vlaenderen werd bewerkt, blykt uit de volgende regels :

> Maer dat *hier in Vlaenderlant*
> die hase heet, alsic vant,
> dat es, enz. [2]

[1] *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde.* Amsterdam. 1853, bl. 60.

[2] Jonckbloet. D. III., bl. 17. — Deze geleerde haelt ook nog het volgende aen :

> Leo, segghen Solinus geesten
> es coninc van den viervoeten beesten.
> Leeuwe es hi in dietsce ghenant,
> ende Liebaert heet men hier in 't lant.

en hy merkt op, dat de Vlaemsche Leeuw, steeds Liebaert wordt genaemd. Tot

Maerlant volgde, voor zyne *Naturen Bloeme*, of zoo hy het zelf, doch ongeschikter, heet, zynen *Bestiaris*, het boek *de Naturis rerum*, van Thomas Cantipratanus of van Cantimpré. Deze Thomas, te St-Pieters-Leeuw in Braband, geboren, na eenigen tyd in eene abdy te Cantimpré, by Kameryk, waervan hem zyn bynaem bleef [1], te hebben doorgebragt, trad in de orde der Predikheeren, die des tyds volop begon te bloeijen, en hy begaf zich in hun klooster te Leuven, alwaer hy, zoo 't schynt, lange jaren woonde.

Broeder Thomas was een leerling van den beroemden Albert van Keulen, algemeen onder den naem van Albertus Magnus bekend, en uit zyne lessen stelde hy het werk de *Naturis rerum* op. Dat dit boek wezenlyk van hem, en niet van Albertus Magnus is, heeft professor Bormans op eene onwederlegbare wyze bewezen [2].

Cantipratanus had zyn *de Naturis rerum* reeds vóór 1256 voltooid; want in een ander, meer bekend, werk van hem, het *Bonum universale de apibus*, welk hy in gemeld jaer ondernam, beroept hy zich op het eerste. Reeds eenen geruimen tyd na het verschynen van *de Naturis rerum*, zond Albertus Magnus zelf onderscheidene werken over de dieren, de planten, de

staving van zyn gezegde, kan de lezing uit de *Naturen bloeme*, welke professor Bormans I, bl. 142 gaf, ingeroepen worden, dewyl het aldaer luidt :

ende Liebaert in vlaemsch becant.

[1] Foppens, *Bibliotheca belgica*, D. II, blz. 1131.
[2] *Bulletin de l'Académie*, XIX (1e gedeelte), blz. 153.

steenen, enz., in 't licht, en hy gebruikte hierby soms ook het werk van zynen leerling Cantipratanus.

Uit het voorgaende zal men begrypen, hoe Maerlant Thomas van Cantimpré met Albertus Magnus heeft kunnen verwarren, en zich dus op « broeder Aelbrecht, » en niet op « broeder Thomas » heeft beroepen.

Het *De naturis rerum*, welk eerst negentien boeken besloeg, werd, in eene latere omwerking van den schryver zelven, in twintig verdeeld. Deze laetste tekst werd nu door Maerlant gevolgd, en dewyl het schynt, dat er tusschen de twee uitgaven van Cantipratanus' boek nog al eenige tydruimte bestaet, zoo komt dit ook nog eenigs zins ter staving dat de *Naturen bloeme* na den *Rijmbijbel* verscheen; welke gevolgtrekking de geleerde en schrandere heer Bormans, reeds vóór my, maekte.

Doch thands over de Dietsche bearbeiding van het *De Naturis rerum* gesproken ! Maerlant liet de twee eerste boeken, handelende over het samenstel van het menschelyk lichaem en over de ziel, weg; hy nam hiervan niets over, dan eene schets van het menschelyk leven, dat in zes « etaten » afgeschilderd werd. Ook de laetste vyf boeken, aen de sterrekunde toegewyd, werden niet door hem vertaeld. Hy behield overigens het plan, en de alfabetische volgorde der verschillende onderwerpen. Zyne bearbeiding bevat dertien boeken : het 1e over de verscheidene tydstippen van 's menschen leven; het 2e over de viervoetige dieren; het 3e over de vogelen; het 4e over de zee-wonderen; het 5e over de serpenten; het 6e over de visschen; het 7e over de wormen; het 8e over de boomen en planten; het 9e over de vruchten der aerde; het 10e over de geneeskruiden; het 11e over de fonteinen;

het 12e over de edele steenen; het 13e en laetste, over de metalen.

Het werk van Cantipratanus was echter niet enkel wetenschappelyk, maer tevens bespiegelend. Zooals Maerlant zegt, vindt men er in :

medecine, dachcortinghe,
scone redene ende leeringhe.

De zeden en de aerd der dieren verschaften broeder Thomas gelegenheid, om zinspelingen op de menschen te maken, en deze hier en daer te gispen.

Professor Bormans heeft aengetoond, dat by de vertaling, niet al de bespiegelingen van Cantipratanus werden overgenomen, maer dewyl het *De Naturis rerum* ongedrukt bleef, was het my onmogelyk na te gaen, in hoe verre eenige gispingen uit de *Naturen bloeme*, daerin niet voorkomen, en dus geheel aen Maerlant behooren. Wat hiervan ook moge wezen, bloote vertaling of niet, hier en daer neemt de bespiegeling eenen nog al bytenden toon aen, en geestelykheid en adel worden dan ook op hunne beurt gehekeld.

Zie hier, hoe in de *Naturen bloeme*, ter gelegenheid van de krokodil, tegen de edelen wordt uitgevallen :

Het dunct mi wel maniere leeren
van den quaden valschen heeren,
als arme dorpers an hun comen
om hiet baten, om hiet vromen;
so baersi [1] of se sliepen dan
ende latense hem bet comen an

[1] *So baersi:* zoo gebaren zy.

want si hem dicken toghen maniere
als of si waren goedertiere;
maer als si comen biden tanden
so verswelghen sise te handen,
ende nemense of al thare al bloot,
weder si es cleine of groot.

Verder is eene toespeling op de grooten, waerin van den Leeuw gesproken wordt, en waer het onder anderen luidt:

Twi dragen si in den scilt den lijoen,
ende sine in therte niene draghen. [1]

Doch elders ook worden de oneerbiedige onderdanen gelaekt :

Die gheewalke
bediet wel die dorper scalke
die hem niet ne willen keren
onderdaen te sine den heren. [2]

Men moet dus niet al te veel gewigt hechten aen sommige afgezonderde plaetsen. Behalve zweepslagen tegen de bedorvenheid der eeuwe, komen er in Maerlant's werk ook algemeene zedelessen voor, en verder nog mystieke allegoriën die doorgaends op de Heilige Maegd betrekking hebben. By het woord *Elephas* wordt erin verhaeld, hoe deze te vangen is. Twee maegden, die zich naer de woestynen begeven, trachten het dier door haer zoet gezang, aen te lokken en in slaep te krygen. De eene maekt alsdan het dier met een zwaerd

[1] Uitgave van Bormans. bl. 144.
[2] Jonckbloet, bl. 50.

af, terwyl de andere het stroomend bloed in een vat opvangt. De schryver ziet hierin eene toespeling op de Oude en Nieuwe Wet, welke door twee maegden verbeeld worden :

> Synagoga der Joden ioncvrouwe,
> die bose was ende onghetrouwe,
> dat es die Jhesus siden ondoet;
> Ecclesia ontfaet dat bloet
> in den kelc opten outare. [1]

Deze proeven zullen reeds voldoende zyn, om over den aerd en de strekking van de *Naturen bloeme* te laten oordeelen. Wat de wetenschappelyke waerde van dit gewrocht betreft, deze moet hier niet onderzocht worden, dewyl Maerlant slechts de vertaler was; edoch is het stellig dat het werk, althands voor dien tyd volkomen op de hoogte stond, en dat Maerlant dus uit de beste bronne, wist te putten.

Albertus Magnus, de leeraer van Cantipratanus, werd in zyne eeuw als een wonder van geleerdheid beschouwd. De geschiedenis heeft geboekt, dat, toen de vader van graef Floris V, de roomsch koning Willem, ten jare 1249, het feest der H. Drie-koningen te Keulen ging vieren, broeder Albrecht hem op eenen betooverenden disch onthaelde. Te midden van den winter, terwyl zware hagelbuijen uit de lucht vielen, en de aerde dik met sneeuw bedekt, lag , leidde hy den koning in een soort van overdekten boomgaerd, waer alles met het schoonste groen bekleed was, en de welriekendste bloemen

[1] Uitgave van Bormans, bl. 109.

in overvloed groeiden. Ter tafel werden de lekkerste groenten en het kostbaerste ooft opgediend, en de zael was kunstiglyk verwarmd, alhoewel niemand vuer zag branden. De vorst en de hovelingen waren zoodanig over dit alles verbaesd, dat zy al lachende Albert eenen tooveraer noemden [1]. Ongetwyfeld deelde ook in de achting, die men voor den meester had, én onze Cantipratanus, én Maerlant zyn vertaler; en werd dan het werk van dezen laetsten algemeen met belangstelling gelezen, iets waervan ons nog het bewys overblyft door de talryke handschriften, volgens welke Professor Bormans de *Naturen Bloemen* uitgeeft [2].

Men weet dat de beroemde Aristoteles van Stagyra, Platos leerling, Alexander den Grooten vyf jaer onderricht gaf. Diogenes Laërtius en Ammonius getuigen, dat de Makedonische vorst later Aristoteles aenzocht de lessen, die hy van hem genoten had, te boeken [3].

Dit werk van Aristoteles is verloren; maer tydens de Middeneeuwen, ging onder den naem van *Aristoteles lessen aen Alexander*, een Latynsch opstel door, hetwelk, zoo het schynt uit het Arabisch, door eenen Spaenschen geestelyke vertaeld was. Wat er ook van zy, dit werk

[1] MEERMAN, *Geschiedenis van graaf Willem van Holland.* 's Gravenhage, 1783, D. I. blz. 317.

[2] Het eerste deel zag reeds het licht te Brussel, 1857. Onnoodig te zeggen dat wy het tweede met ongeduld te gemoet zien.

[3] Zie hier de woorden van *Ammonius* : *Μερικα μεν.... ἐστιν ὅσα.... ἐρωτηθεις υπο Αλεξανδρου τοῦ Μακεδόνος περὶ τῆς βασιλειάς γεγράφηκε.* FABRICIUS, *Bibliotheca graeca.* CVII. blz. 186.

werd door Maerlant in het Nederlandsch overgebragt, dewyl het oorspronkelyke veelal bekend is onder den naem van *Secreta secretorum*, heet de vertaling gewoonlyk *Heimelicheit der heimelicheden* [1] alhoewel de eenvoudigere titel *Aristoteles lessen* ruim zoo geschikt ware.

De Vlaemsche beryming die in vier-en-twintig hoofdstukken is verdeeld, en omtrent 2150 verzen telt, bevat hoofdzakelyk een staetkundig en zedelyk onderricht; nogtans is ruim een derde van het geheel toegewyd aen eene verhandeling over de zorgen, welke een vorst voor het behoud van zyn leven en zyne gezondheid behoort te nemen.

Het ware niet wel mogelyk eene schets van geheel den inhoud mede te deelen, maer enkele hoofdgedachten, wil ik hier doen kennen, omdat ze wezentlyk van echt wysgeerigen aerd zyn, en omdat enkele daerby zelfs geheel en al den stempel van Maerlant dragen.

« Een vorst moet diegene beloonen, die het verdienen, en geene eerambten, noch geen geld uitdeelen aen lieden, die het niet waerd zyn. — Hy mag zyne onderdanen niet te zware belastingen opleggen; steeds moet hy eenen goeden naem betrachten, maer zich niet door hoogmoed laten wegslepen; want hoogmoed baert vyandschap: (vs. 222)

Van viantscepe, willic u leren,
so wast orloghe ende ghevecht,

[1] *De Heimelijkheid der Heimelijkheden*, dichtwerk toegekend aen Jacob Van Maerlant. uitg. door Clarisse, Dordrecht, 1838. (Nieuwe werken van de Maatschappij van Leiden. D. IV.)

en de orloghe destrueert al recht,
ende vellet steden ende vaste muren
jeghen dat recht der naturen.

Een vorst moet deugdelyk zyn, en zelf toonen, dat hy Gods onderdaen is ; dan zal men hem onderdanig wezen; hy moet steeds trachten rondom hem goede raedslieden te hebben — wanneer de landheer vroom en wys is : (vs. 441)

alle die ghemeente poghen,
hoe si haers heren lof verhoghen.

Gestreng moet de vorst zyn tegen de kwaeddoeners — hy moet trachten den koophandel aen te moedigen, en zoo veel mogelyk de tollen afschaffen. — Hy moet het voorbeeld der deugden aen zyn hof geven, zich zelven beteugelen en geene zedeloosheid dulden (vs. 549)

Wie so dan, in heren hove
ene dinc doet buten love,

moet dadelyk beteugeld worden. — Een vorst moet steeds beyverd zyn om de liefde zyns volks te winnen, — hy moet altoos vermyden menschenbloed te storten : (vs. 640)

want het Gode allene bestaet
dat hi sterven doet den man ;
want hi es, die tlijf gheven can,
ende diet al bi redene doet.

De twee volgende plaetsen schynen my nog al opmerkelyk, omdat Maerlant hier welligt voor eigen belang pleit : (vs. 725.)

In steden dire mogenthede
mac scolen, ende doe leren mede
die kinder van dinen lande.
. . . .

(vs. 2087).

Nu betaemt wel elken heere
die bewaren wille sine eere,
dat hi scrivers met hem houde
vroede liede, ionghe ende oude
die scone en wel connen dichten, *enz.*

Men heeft wel eens in twyfel willen trekken, of Maerlant wezenlyk de schryver van de *Heimelicheit* was. De onzekerheid waerin Clarisse, en zoo het schynt ook Bilderdijk hieromtrent verkeerden, komt daeruit voort, dat er in een der drie bekende handschriften en wel in het oudste 's dichters naem in den proloog niet wordt opgegeven, maer het aldaer eenvoudig luidt:

Die gheven mach gheve allewege;
elken radic dat hijs pleghe;
want dat men gheeft, dats dat men vint,
ende dat men houd vroemt niet ·I· twint.
Noit mi gheven ne vernoiede,
van dat ut minen sinne vloeide
ende noch helpt elken dat hi ghevet
daer hi bi met eren levet.
Verstaet deze wort hier te hand,
wat ic in latine vant, *enz.*

De uitgevers van de eerste deelen van den *Spieghel historiael*, zoowel als Hoffmann en Mone, hielden als een onwedersprekelyk bewys, dat Maerlant de schryver van de *Heimelicheit* is, eene plaets van den *Spieghel historiael*[1]

[1] Eerste uitgave. D. I. blz. 247.

waer men leest:

> Deze bloeme ebben wi besocht
> ende uten latine in dietsche brocht
> ute Aristoteles boeken.

Alhoewel Clarisse en met hem Jonckbloet[1] veronderstelden, dat die woorden betrekking hebben op de twee voorafgaende hoofdstukken uit den *Spieghel historiael* zelven, waerin werkelyk eene bloemlezing staet uit Aristoteles, volgends Vincentius Bellovacensis, denk ik dat men de bedoelde plaets wel degelyk als naer de *Heimelicheit* verwyzende, beschouwen mag; zonder echter veel op het bewys uit den *Spieghel historiael* te willen drukken, neem ik met professor Jonckbloet aen, dat Maerlant het werk de *heimelicheit* schreef. De tael en de geest, van dit stuk dragen zooveel sporen van Maerlants gewonen trant, dat men niet wel aen eenen anderen schryver kan denken.

De heer Buddingh veronderstelt, dat de *Heimelicheit* door Maerlant werd opgesteld ten gebruike van den jeugdigen graef Floris V. Die gissing schynt my zoo natuerlyk, dat ik ze gaern zoû bytreden; nogtans valt het eenigs zins moeijelyk te verklaren, hoe in twee handschriften, Maerlant dit werk tot zynen neef richt: (vs. 7)

> Ende noch helpt mi als ic gheve.
> nu ontfaet dit, lieve neve,
> van mi *Jacoppe van Merlant*,
> van dat ic in latine vant.

[1] *Geschiedenis*. III, blz. 100 en volg.

Het ware misschien aennemelyk, zoo als Clarisse het veronderstelde, dat de Proloog van het handschrift, waerin Maerlants naem niet voorkomt, de oorspronkelyke lezing oplevert ; en dat Maerlant, wanneer het werkjen alreeds vroeger voor den Hollandschen graef had gediend, het aen eenen jeugdigen bloedverwant toezond, omdat er niet alleen voor vorsten, maer ook voor eenieder nuttig onderricht en zedeleer uit te putten was.

Ik ga thands over tot het leven van *Sinte Franciscus van Assisi* [1], dat Maerlant berymde volgens de bewerking van den H. Bonaventura eenen beroemden Franciskaner, die het ten jare 1261 in Latynsch proza schreef.

Het leven van *Sinte Franciscus* telt niet min dan 10,526 verzen. Het staet in letterkundige waerde beneden de meeste andere schriften van Maerlant. In de voorrede zegt de dichter, dat de wereld op haer einde gaet. De voorspelling van den apostel wordt verwezenlykt, (v. 5.)

In den laetsten tiden sullen
die lieden also verdullen,
dat si zullen hem zelven minnen
ende el niet souken danne winnen
ende hem van der waerheit keren
ende boerden ende favelen leren.

Het wereldlyke goed beminnen en de lusten des vleesches voldoen, zie daer de twee dingen, die men alleen betracht. De hebzucht is zoo verre gerezen (vs. 24)

[1] TIDEMAN, *Leven van Sinte Franciscus door Jacob van Maerlant.* Leiden, 1848 in-8°.

dat winnen gaet vor alle ere.

Alles wordt aengewend om het lichaem te voldoen, maer aen voedsel voor de ziel, denkt men niet, ter nauwer nood is er één, die goede boeken leest, en daerin de waerheid zoekt. (vs. 33)

Maer Tristam ende Lanceloot,
Perchevael ende Galehoot,
ghevensde namen ende ongeboren,
hier of willen de lieden horen;
truffe van minnen ende van stride
leest men door de werelt wide.
Die Evangelie es ons te zwaer
omdat soe recht seit ende waer [1].

Ik rade mynen vrienden aen, zegt hy, dat zy zulke beuzelaryen laten varen. en zich met de waerheid bezig houden; want de laetste tyden zyn stellig gekomen, en de dag des oordeels is nakende!

Daerna, roept hy den bystand van Maria aen, en zegt hy dat God, die ons in onze dwaesheid ziet voortdolen, ons in zyne bermhertigheid zynen vriend, den grooten heilige, die de teekens der wonden van Christus op zich draegt, gezonden heeft, opdat hy het volk, dat zich zoo ligt aen de vleeschelyke lusten overgeeft, en zich in de weeldė versmoort, uit de zonden zoû komen opwekken.

Tegenover die wereld, welke zoo losbandig, zoo ydel, zoo hebzuchtig, zoo hoogmoedig is, moest een voorbeeld aller deugden gesteld worden, iemand die in navolging

[1] Misschien is dit eene toespeling op de zwarigheden, die hy zich door het vertalen van den Bybel op den hals had gehaeld.

van Christus, de rykdommen en allen wereldlyken roem zoú versmaden. Zulkeen was de heilige Franciscus, en om die reden ondernam Maerlant zeer gaerne, op verzoek van eenige Utrechtsche vrienden, de vertaling van het werk des heiligen Bonaventura (vs. 74) :

Jacop van Merlant wille hier af
dichten dor der ghere bede,
dies hem 't Utrecht in de stede
harde vriendelike baden.

Zy die Maerlant verzochten, zich met dit werk te gelasten, waren waerschynlyk de Franciskaner moniken van Utrecht, die vermoedelyk zekeren broeder Alaerd tot overste hadden. Dit schynt immers te spruiten uit de volgende verzen (vs. 81) :

Nu, broeder Alaerd, lieve gevadre,
desen rijm, die ic hier vergadre
dor uwe ordine, bidt onsen Here,
dat hise ter baten kere
den dichter enten lesers mede
dat hi hem geve hert en vrede.

De Franciskanen of Minderbroeders vestigden zich voor het eerst, zoo als het schynt, in 1246 te Utrecht. In 1247 was broeder Godescalk hun eerste gardiaen; broeder Alaerd volgde waerschynlyk dezen als klooster-overste op.

In de laetste regels van zyne proloog, roept Maerlant de toegevendheid zyner Utrechtsche lezers in, omdat hy Vlaming van geboorte zynde, misschien hier en daer eenige woorden of uitdrukkingen aen zynen tongval eigen gebruikt had, die hun, voor wie het werk geschreven was,

eenigs zins vreemd mogten schynen. « Daerby, zegt hy, ik neem uit de onderscheidene tongvallen van de algemeene Nederlandsche tael, al wat my het meest gepast voorkomt, en uit hoofde der moeijelykheid van de vertaling en om het rym te vinden, was ik soms daertoe verpligt. »

Reeds vroeger heb ik die elf zoo belangryke verzen medegedeeld, waervan het eerste luidt :

Ende omdat ic Vlaminc ben

Ik hield my met voordacht nog al lang by den proloog op, omdat deze niet onbelangryk is, en geheel aen Maerlant behoort. Over de vertaling van het werk des heiligen Bonaventura stap ik vlug heen.

Het eerste boek handelt over Sinte Franciscus vroegste leven ; het tweede over zyne bekeering tot God ; het derde over het instellen zyner orde ; het vierde over het uitbreiden dezer inrichting en de goedkeuring, die ze van den Paus bekwam ; het vyfde over de ontbeeringen, boetvaerdigheden en kastydingen, waeraen de heilige zich onderwierp ; het zesde over zyne ootmoedigheid ; het zevende over zyne moedwillige armoede ; het achtste over zyne goedertierenheid, die hem niet alleen de menschen, maer de dieren zelfs deed liefhebben ; het negende over zyne liefde tot God en zyn vurig verlangen naer het martelaerschap ; het tiende over zynen yver voor het gebed ; het elfde over zyn goed begrip van de Heilige Schrift, van welker geest hy doordrongen was ; het twaelfde over zyn prediken en de wonderlyke genezingen, die hy verrichtte ; het dertiende over de vyf wonden van Christus, die hy op zyn lyf droeg ; het veertiende over zyne verduldigheid ; het vyftiende over zyne dood, begra-

ving en zaligverklaring; het laetste eindelyk over zyne door de Kerk herkende mirakelen.

Ik zegde reeds dat het leven van *Sinte Franciscus* niet veel letterkundige waerde heeft. Hier en daer nogthans komen niet ondichterlyke plaetsen voor, en als proeve zal ik hier eenige verzen laten volgen, waerin de dichter den heiligen Franciscus afschildert, Gods hand in de natuer zegenende en de geringste schepselen tot het lofzingen des Scheppers uitnoodigende. (vs. 4525)

Up enen figeboom so plach
bi Fransoysen celle up enen dach
een crekel te sittene ende zingen.
Die goede man, die in clenen dingen
die grootheit van onsen Here
plach te wonderne wel zere,
wart dicken gewect tons Heren love
bi den crekel van dien hove,
so dat hi tenen tide riep,
entie crekel up zine hand stiep.
Hi seide « Crekel, zuster mijn,
sing, love den here dijn! »

Men heeft Maerlant ten laste gelegd, dat zyn Sinte Franciscus eeniger wyze afsteekt by zyne andere werken, dat immers het mystieke leven van den stichter der Franciskanen geenszins kon strekken om zyne landgenooten op de wetenschappelyke baen te verlichten; en men zegde, dat men daerin de praktische geest van den grooten Vlaming niet kon te rug vinden. Doch het antwoord hierop zal ik niet verre moeten zoeken. Wanneer men immers aldus redeneert, verliest men uit het oog, voor wie, en op wiens bede, het boek van den heiligen

Bonaventura, in onze tael overgebragt werd. Maerlants werk was niet eigentlyk bestemd voor de wyde wereld, maer wel om in de kloostercel gelezen te worden. En als een bewys dat de heilige Franciscus in weinige handen kwam, zoû men kunnen aenhalen dat er ons slechts één enkel handschrift van overblyft.

Waerschynelyk is, om de hier opgegevene reden, een ander werk van Maerlant, dat ongetwyfeld van den zelfden aerd was, als de *Sinte Franciscus* teenemael verloren gegaen, zoodanig dat het ons slechts by name bekend is gebleven. Ik bedoel het leven van *Sinte Clara*[1].

Vooraleer tot den *Spiegel historiael* over te gaen, moet ik hier een woord zeggen Van *Dboec van den Houte*, dat men gewoonlyk doch ten onregte aen Maerlant toekent. Professor Jonckbloet, alhoewel in de meening zynde, dat op een ouden druk Maerlants naem voor zoû komen, bewees door den inhoud zelven van dit werkjen, dat men het onzen dichter niet kan toeschryven. Ik stem hieromtrent met hem volkomen in, en daerby staet het voor my vast, dat dergelyke druk nooit bestond, en dat de toekenning aen Maerlant maer berust op eene onnauwkeurige opgave van den titel des boeks in den kataloog der bibliotheek van Lelong, (te Amsterdam, in 1744

[1] In zyn leven van *Sinte Franciscus* sprekende over Sinte Clara, die, gelyk men weet, de vrouwelyke orde van den heiligen Franciscus stichtte, luidt het :

die hare vite gerne hoort
van mi vint hise en dietscher woort.

verkocht.) Verscheidene, my bekende drukken der XVIe en XVIIe eeúwen, voeren niet den naem van Maerlant; en ik acht het dus onnoodig hier omtrent dit gedicht verder te handelen [1].

Aen Maerlant heeft men nog toegekend een klein opstel van *Ons heren kindschede,* dat slechts uit 60 rymen bestaet[2]. Deze meening berust alleen hierop, dat het in een handschrift te midden van stukken van Maerlant voorkomt. In alle gevalle is het zeer onbeduidend.

Ten slotte heb ik in dit hoofdstuk nog te handelen over Maerlants hoogst belangryk en uitvoerigste werk, den *Spieghel historiael.*

Vincentius Bellovacensis (zoo als hy zich zelven heet, omdat hy te Beauvais of in de omstreken geboren werd, of indien men het liever heeft, omdat hy het grootste gedeelte van zyn leven in het klooster van die stad doorbragt) was in de orde van den heiligen Dominicus (der Preêkheeren), korten tyd na dezer inrichting in 1215, getreden [3]. Door zyn godvruchtig leven, zyn schrander vernuft en uitgebreide kennissen, kwam hy in hooge achting by den heiligen Lodewyk. Hy werd weldra een der vertrouwde raedslieden van den koning, die aen hem de hoogere leiding van het onderricht zyner kinderen toevertrouwde, en hem als voorlezer en bibliothekaris van

[1] TIDEMAN, *Dboec van den Houte.* 1844. — Verg. JONCKBLOET, *Geschied.* III. 107. — C. P. SERRURE, *Vaderlandsch Museum.* D. IV. blz. 173 en volg.

[2] VAN DEN BERGH, *Geestelyke gedichten van Jacob van Maerlant.* Leiden, 1844, in de nieuwe werken *der Maatschappy van Leiden.* D. V.

[3] BOURGEAT, *Etudes sur Vincent de Beauvais.* Paris, 1856.

het hof aenstelde; na een aental geleerde en godvruchtige boeken, waervan sommige voor het gezin des konings bestemd waren, geschreven te hebben, ondernam hy op aenzoek van den grooten en vromen vorst, onder den naem van *Speculum Majus*, een reuzenwerk, dat niet min dan al de menschelyke kennissen moest omvatten. Vincent had de voldoening, vóór zyne dood, in 1264 voorgevallen, zynen arbeid voltooid te zien. Dat *Speculum Majus* werd onderverdeeld in driën, waervan het *Speculum Historiale*[1], de algemeene wereldgeschiedenis bevatte, terwyl in het *Speculum Naturale* en het *Speculum Doctrinale* al wat Natuerkunde, Godsdienst en Zedeleer betreft verzameld werd.

Wanneer men met de groote werken van Vincent van Beauvais bekend is, dan stelt men zich de vraeg voor, hoe hy in dien tyd zulke uitgebreide kennissen heeft kunnen opdoen, en zoo veel onderscheidene boeken byeen brengen. Het is waer, alles is wel niet uit de pen van Vincent gevloeid, en zynen arbeid is hoofdzakelyk eene aeneenschakeling van uittreksels. Het staet dan ook vast, dat hy door anderen, die onder zyn geleide werkten, het stoffelyke werk, dat is het overschryven der uitgekozene plaetsen, liet verrichten. Maer des niet te min moest hy zelf alles lezen, uitkiezen, beoordeelen, overwegen en dan in de geschikte volgorde rangschikken. Was dus het geheele werk niet uit zyne pen gevloeid, zoo had men het toch aen zyne groote belezenheid en diepe kennissen te danken.

[1] Het *Speculum Historiale* van Vincent van Beauvais werd door den Paryzenaer Jehan de Vignay tusschen 1317 en 1327 in het Fransch vertaeld. — Paulin Paris, *Les manuscrits françois de la bibliothèque du Roi.* 1838. II, 89-90.

Maerlant nam op zich om het aenzienlykste gedeelte van het drieledige *Speculum Majus*, namentlyk het *Speculum Historiale*, in onze moedertael, niet in proza, zoo als het Latyn oorspronkelyk geschreven is, maer wel in dichtmaet over te brengen. Hy sloeg de hand aen het werk op verzoek, en gewis met ondersteuning van den graef van Holland, Floris V.

Hy leert het ons zelf :

Grave Florens, conincs Willems sone,
ontfaet dit werc! Ghi waert de ghone
die mi dit dede anevaen.
Ghenoughet u, wildijt ontfaen
danckelike, so bem ics vro,
ende ic houts mi gepayt also.
God geve u leven sonder blame [1] !

Hy begon den *Spieghel Historiael* dertien jaren na den *Rijmbijbel,* hetgeen ons op 1284 terug brengt :

Der Bybelen jeesten sonder waen,
willic lidelic overgaen,
omme dat ic se overwaer,
leden es wel XIIJ jaer,
dichte in Scholastica,
dat gespreet es verre ende na.

Onze dichter legde zich met onvermoeide en byna ongeloofbare vlyt op zyne vertaling toe ; zulks blykt uit eenige regels voorkomende in het achtste boek der *derde partie*, alwaer hy de reeks der graven van Vlaenderen op deze wyze eindigt :

[1] *Spieghel Historiael*, (uitgave van VERWIJS), D. I. bl. 16.

Na hare [1] wart hare sone Gyoot
here ende grave van Vlaenderen groot;
die nu al hevet VII jaer,
grave geweest over waer,
alsemen XII° jaer screef
ende LXXXVI daer over bleef.

Zulks is een afdoende bewys, dat twee jaer nadat hy den *Spieghel Historiael* ondernam, hy reeds zeer verre in de *derde partie* gevorderd was. Hy had immers na myne berekening, binnen dien tyd ongeveer tachtig duizend verzen gemaekt, waeruit volgt, dat hy elk jaer veertig duizend had geschreven. Hoe wonderbaer zulke vlugheid en naerstigheid ook schyne, vindt men er een ander bewys van in zyne eigene uitdrukkelyke getuigenis, als hy, aen het slot van den *Alexander*, zich beklaegt, dat hy, uit hoofde der moeijelykheid om dat gedicht in onze tael over te brengen, slechts veertien duizend verzen in den tyd van zes maenden had konnen dichten.

De oorspronkelyke schryver, of wil men, verzamelaer, had zyn werk in boeken en verder in hoofdstukken verdeeld. Maerlant splitste zynen *Spieghel* in *vier partien*, die gezamentlyk even als het werk van broeder Vincent, een-en-dertig boeken bevatten; dit alles echter is niet voor ons bewaerd gebleven. Behalve fragmenten en uittreksels, bestaet er van Maerlants *Spieghel Historiael* een enkel handschrift, hetwelk berust in de bibliotheek van het voormalig Nederlandsch Instituut te Amsterdam; maer daerin ontbreekt geheel de *tweede partie*, bevat-

[1] Dat is na Margaretha van Constantinopelen.

tende boek X — XV van Vincent, of de geschiedenis van Nero tot op Gratiaen, en verder ook nog het vervolg op het zes-en-twintigste boek, dat is het derde boek der *vierde partie*. Al wat ons van den *Spieghel Historiael* bekend is, ziet thands het licht [1]

Vincent van Beauvais had zynen *Speculum Historiale* met het jaer 1250 geëindigd. Maerlant wilde ook zyn werk tot op zynen leeftyd voortzetten, en bragt het tot op de regering van Rudolf van Habsburg. Of hy echter zyn opgevat plan voltrok, wordt wel eens betwyfeld, omdat een Brabandsch geestelyke, in de eerste jaren der veertiende eeuw, een vervolg op den *Spieghel Historiael* in het licht zond, dat van 1250 tot 1315 loopt, en juist aenvangt met het tydstip, waerop Vincent van Beauvais afbreekt. Doch alhoewel wy de *vierde partie* slechts uit enkele brokken kennen, ware het al te gewaegd daeruit het gevolg te trekken, dat Maerlant den *Spieghel Historiael* niet tot op het tydstip, waerop hy de pen nederlegde, voortzette. Wat den *Spieghel Historiael* betreft, die sedert lang, alhoewel ten onregte, aen Lodewyk van Velthem, toegekend is geworden, (maer altyd stellig door eenen Brabander werd geschreven), dit werk begint in der daed met het jaer 1250. De schryver, die, zoo als uit den tekst blykt, aen het hof van hertog Jan II wel eens

Spiegel Historiael of rijmkronijk van Jacob van Maerlant, met aenteekeningen van Clignett en Steenwinkel. Leyden 1784-1785. D. I en II in-8° — D. III in-8°, uitgegeven door Bilderdijk, met aenteekeningen van Steenwinkel, Amsterdam. (1812). — D. IV. in-8° door D. J. en J. Van Lennep 1849. — Het vervolg is in-4°, op last van de Maatschappy der Nederlandsche letterkunde te Leiden, door E. Verwijs. Leiden 1857 (derde deel). — De heer Verwijs heeft voor de vermelde Maetschappy de heruitgave van het vroeger gedrukte ondernomen; en reeds ziet daervan een deel het licht.

verkeerde, kon toch niet volkomen instemmen met het verhael der gebeurtenissen van de laetste verloopene jaren, zoo als ze door eenen Vlaming, die voor den graef van Holland schreef, geboekt waren. Zyn standpunt voor de beoordeeling van talryke politieke feiten was toch geheel anders, en daerby moest Brabant altyd by hem op den voorgrond geplaetst worden.

Men begrypt dus dat het zeer annemelyk is, dat Maerlant zyn werk, volgens het opgevat plan heel en al zou voltooid hebben, al herbegon de schryver van het vervolg op den *Spieghel Historiael*, met het jaer 1250.

Maerlant werkte zynen zoo uitgestrekten *Spieghel* niet in eens af, maer waerschynlyk telkens dat er een aenzienlyk gedeelte gedicht was, zond hy het aen zynen vorstelyken aenmoediger: zoo ziet men dat hy, naer het derde boek der *vierde Partie*, het werk plotselings afbrak om het later voort te zetten.

Het luidt immers aldaer :

Ende verstaet dat *Jacob* moet
Van Maerlant rusten tere stede
van der vierder partijen mede,
dat hire weder coemet an,
ende beiden tote dats hem God jan,
omme te dichtene in redene claer
die dinghen die volghen naer.

Alhoewel het moeijelyk valt al wat de *Spieghel Historiael* bevat, op te geven, zal ik hier toch een beknopt verslag van dat uitgebreid werk mededeelen, my bepalende in 't algemeen tot die onderwerpen, welke door den schryver het breedvoerigst behandeld zyn.

Eerste Partie. In het *eerste boek* wordt er gesproken

over God, de Schepping, den Eersten val, den Zondvloed. Na den oorsprong van het verschil der talen, uitgelegd te hebben, wordt overgegaen tot een uitgebreid overzicht van geheel den aerdbodem. Eindelyk volgt de geschiedenis der Joden tot aen Mozes.

Het *tweede boek* is wederom byna geheel uit het Oud Testament geput, en loopt tot op Daniël. Ondertusschen echter wordt er een breedvoerig verhael van den Trojaenschen oorlog ingelascht.

Het *derde boek* begint met de geboorte van Cyrus, en handelt hoofdzakelyk over Griekenland en Rome. Behalve de staetkundige gebeurtenissen wordt er ook gesproken over Pythagoras, Sokrates, Diogenes, Plato, Aristoteles en hunne leer.

Het *vierde boek* is uitsluitelyk aen de wapenfeiten van Alexander den Groote toegewyd.

Het *vyfde boek* bevat de splitsing van Alexanders ryk, en de worsteling tusschen Rome en Karthago. Hierby wordt ook gevoegd het gebeurde in Judea tydens de Machabeërs.

Het *zesde boek* handelt over Caesar en Augustus, over Virgilius, Horatius, Ovidius, enz., en tevens ook over de geboorte des Heilands.

In het *zevende boek* wordt eerst het leven en lyden van Christus verhaeld; dan volgen ruim drie duizend verzen, der Heilige Maegd toegewyd, waerin niet alleen haer levensloop, maer ook een aental harer mirakelen worden beschreven.

Het *achtste boek* bevat de handeligen der Apostelen; de inrigting en opkomst van het Pausdom, de lyst van al de Pausen; dan komen de zedelessen van Seneca, die

alleen ruim drie duizend verzen beslaen, en waerop nog volgen die van Persius, van Juvenalis, van Statius, enz.

TWEEDE PARTIE. Van deze zyn er slechts twee honderd en achttien verzen terug gevonden[1] namentlyk « *bloemen* » dat is zedelessen, getrokken uit de schriften van Quintiliaen.

DERDE PARTIE. Het *eerste boek* handelt in het algemeen over den oorsprong der hedendaegsche volkeren, maer bevat ook nog andere zaken, zoo als de zedeleer van den heiligen Hieronymus.

In het *tweede, derde* en *vierde boek*, leest men eerst de gebeurtenissen onder keizer Theodosius en zyne opvolgers; en dan volgt de levensbeschryving van verscheidene heiligen; in het derde boek treft men verder nog de godsdienstige bespiegelingen van Sint Ambrosius en van Sint Augustyn aen.

In het *vyfde boek* worden de togten der barbaersche volkeren, die het Roomsche ryk overmeesterden, uiteen gezet. Over den geduchten koning der Hunen, Ettel of Attila, als ook over Arthur, den held van Britanje wordt met voorliefde uitgeweid.

In het *zesde boek* wordt de geschiedenis van Clovis en van zyn geslacht verhaeld; ook de regering van keizer Justiniaen en de oorlogen der keizers van het Oosten tegen de Oostgothen en de Lombarden. Te midden van dit alles lascht de schryver het mirakel in, door Onze Lieve Vrouw aen Theophilus gedaen[2]; en ook met de wys-

[1] Ze zyn uitgegeven in : WILLEMS, *Mengelingen*, bl. 467-476.

[2] Het Mirakel van Theophilus bestaet ook in onze letterkunde afzonderlyk behandeld, zoo wel als in het Hoog- en Nederduitsch en het Fransch, *enz.* De heer BLOMMAERT heeft van onzen Vlaemschen tekst twee uitgaven bezorgd.

geerige troostredenen van Boëtius houdt hy zich nog al lang op.

Het *zevende boek* gaet voort met de algemeene Europeesche gebeurtenissen, tydens de regeringen van Mauritius en Focas; maer levens en mirakelen van heiligen nemen wederom eene ruime plaets in.

Het *achtste boek* heeft voor ons een voornaem belang, dewyl er over de bekeering der Nederlanden tot het Christendom door de heiligen Livinus, Amandus, Eligius, en Willebrordus, als ook over de bedryven der eerste Karolingers wordt gehandeld. Voor de algemeene geschiedenis, loopt het over Mohamed en over keizer Heraclius. De hertroerende lotgevallen van Amys en Amelys, twee weêrgalooze vrienden, vinden hierna eene plaets. Het boek wordt besloten met eene volledige lyst der graven van Vlaenderen tot op Maerlants leeftyd.

Vierde Partie. Het *eerste boek* handelt over Karel-den-Groote; waerover zooals men ligt begrypen zal, nog al wat te zeggen viel. Dan volgt de geschiedenis zyner opvolgers, de invallen der Noormannen, de ontbinding van het Karolingisch ryk; waerby nu de volgorde der graven van Holland wordt opgegeven.

Het *tweede boek* is aen de gebeurtenissen van Frankryk, Duitschland en Engeland, te rekenen van de tiende eeuw tot op de eerste kruisvaert, toegewyd. Men kan er aldus de troonbestyging van Frankryk door Hugo-Capet, de regering der drie Othos in Duitschland, en de verovering van Engeland door Willem van Normandië in lezen.

Het *derde* behelst hoofdzakelyk de oorlogsfeiten van Godevaert van Bulioen en de zaken van zynen leeftyd,

en het sluit, even als het voorgaende, met het verhael van eenige mirakelen.

Zie daer den voornamen inhoud der tot ons overgekomene *boeken* van dat uitgebreid dichtwerk.

Alhoewel Maerlants *Spieghel Historiael* aen de algemeene geschiedenis hoofdzakelyk toegewyd is, mag men dit werk tevens als het oudste in onze volkstael, over de vaderlandsche geschiedenis geschrevene boek beschouwen. Maerlant ruimde immers voor de gebeurtenissen van Vlaenderen, Holland en Braband eene plaets in. Terwyl Vincent van Beauvais ons vaderland bykans over het hoofd zag, treft men by onzen dichter geheele kapitels aen, die voor ons plaetselyk verleden van belang zyn; het spreekt van zelfs dat Maerlant hiervoor andere bronnen dan Vincent heeft moeten te rade gaen.

Zoo zyn by voorbeeld de hoofdstukken :

Wanen die Brabantsce Prinsen quamen (III P. VII B. LVI)
van sente Lievine (III P. VIII B. XLVIII.)
hoe die Vriesen worden bedwongen (III P. VIII B. XLIX)
van die graven van Vlaenderen waren (III P. VIII B. LXXXIX)

Men ziet hier uit, dat onze dichter Vincent niet woordelyk vertaelde of slaefsch navolgde. Dikwyls raedpleegde hy andere schryvers, soms ook deed hy eenen keus in het door Vincent geboekte, en bragt alleen in onze tael de plaetsen over, die hem het belangrykste schenen.

Godgeleerde punten, door Vincent behandeld, worden door Maerlant weggelaten of slechts ter loops aengeraekt. Zoo ziet men by voorbeeld in het eerste boek onzen dichter zeer vlug over het wezen en de eigenschappen

van God heenstappen, terwyl de Latynsche schryver hier by nog al lang stil blyft. Het is waer, elders in den *Derden Martijn* [1], handelt Maerlant over de goddelyke Drievuldigheid, en aldaer nam hy te baet, hetgeen hy in het *Speculum Historiale* en misschien ook in het *Speculum Naturale* van Vincent gelezen had. Uit hoofde der moeijelykheden, die hy zich door het vertalen van de *Historia Scholastica* van wege sommige zyner landgenooten, op het lyf had gehaeld, wilde hy dit mael zorgvuldig alles vermyden, dat tot nieuwe zwarigheden zoude kunnen aenleiding geven, en den byval van zynen *Spieghel* verhinderen. Zoo zien wy, dat hy de godgeleerde vertoogen van Vincent, als zynde boven het begrip des leeken, liever hier weggelaten heeft. Hy bepaelde zich dus tot « *die yeesten daer af ghemeene;* » want, zegt hy, scholastieke geleerdheid, dogmatische geschilpunten :

willic dat dat paepscap mayt,
want den leeken eist te swaer,
ende oec mede hebbic vaer,
dat des dat paepscap belgen soude,
of ic mi des onderwinden woude.
Ende anderwaerven hebbic gewesen
in haer begripen van desen;
want ic leeken weten dede
uter Byblen die heimelichede [2].

De *Spieghel historiael* is meer dan eene bloote wereldgeschiedenis in den gewonen zin van het woord; want

[1] Zie verder blz. 123 en volg.
[2] *Spieghel Historiael*, (uitgave van Verwijs), bl. 69-86.

behalve de eigenlyke historische feiten, vindt men daerin het een en ander dat tot de letterkundige geschiedenis betrekking heeft, en men ontmoet er zedelessen van wysgeeren en kerkvaders, levens en mirakelen van O. L. Vrouw of van heiligen, ja soms zelfs anekdoten of romantische verhalen.

Het *Speculum* van Vincent van Beauvais, was in de XIIIe eeuw, de eerbiedwaerdigste bron voor de geschiedenis, en zy was de hoogste en de volledigste uitdrukking van de geschiedkundige wetenschap in die tyden. Indien Maerlant soms misslagen begaet, dan gebeurt zulks gewoonlyk op de stappen van den Franschen schryver: met hem ook neemt hy fabels aen voor waerheid. Geen wonder dus dat men by hem de oorlogen en den ondergang van Troje, volgends Dares Phrygius en Dictys Cretensis geboekt vindt, en dat de chronyk van den *Pseudo-Turpyn*[1] de bron was, naer welke het leven en de daden van Karel-den-Groote gedeeltelyk werden afgeschilderd. — « Ik houde my aen broeder Vincent, » zegt Maerlant op menige plaets. Het viel ook in zyn plan niet de algemeene geschiedenis in al hare vakken te onderzoeken; hy wilde slechts voor zyne landgenooten en in hunne moedertael een werk schryven, hetwelk geheel op de hoogte der wetenschap stond; hy trachtte ook, zooveel mogelyk de leugen van de waerheid te schiften. Dikwyls verheft hy zich in zynen *Spieghel Historiael* tegen de dwaelbegrippen, welke door het lezen der ridderromans algemeen verspreid waren. Dit soort van gedichten immers, zoowel die, welke uit het

[1] Zie over den Turpijn, SERRURE, *Vaderlandsch Museum*. D. II bl. I en volg.

Fransch in onze tael werden overgebragt, als die, welke oorspronkelyk in het Dietsch werden opgesteld, berustten in 't algemeen zeer weinig op historische gronden, maer waren gewoonlyk, of voor den grondinhoud uit de verbeelding der schryvers ontstaen of door hun op dusdanige wyze ingekleed, dat er niet veel waerheid meer in bleef.

Diensvolgends vaertMaerlant uit, zoo tegen de romans uit den Karel-, als tegen die uit den Arthur-kring.

> Die scone valsche walsche poëten
> die meer rimen dan si weten,
> beliegen Groten Karle vele
> in sconen worden, in bispelen, *enz.*

Zoo luidt het in een afzonderlyk hoofdstuk, hetwelk volgt op hetgene dat aen Karel den Groote toegewyd is. Het heet « *'tscelden tegen die borderes* » Aldaer wordt eerst gezeid, dat de Fransche schryvers Karel den Groote ten onregte *Karlemeine* noemen, hetgeen zoû doen veronderstellen dat hy den naem van Karloman, en niet dien van Karel voerde; dan worden de geschiedenis van de *vier Heemskinderen*, die uit het Fransch in onze tael overging en de sage van den *Beer Wisselau*, die by ons te huis behoort, en die, alhoewel ten tyde van Maerlant reeds verouderd, nog algemeenen byval vond, als op geenen historischen grond berustende, en geheel verdicht zynde, afgekeurd. Krachtig ook verheft zich Maerlant tegen den roman van Willem van Oranje, die door den Haerlemmer Klaes Verbrechtensone uit het fransch in onze tael was overgebragt; want, zegt Maerlant, het is een mengelmoes van waerheid en leugens.

« Karel, besluit hy, was de beste onder de Karolingers, waerom dan eenen Willem van Oranje, eenen Roelant of Olivier, eenen Ogier van Denemarken boven hem stellen? » Doch het hevigst van al vaert Maerlant tegen de romans van den Arthurkring of der Tafelronde uit; zelfs de schryver van den Graalroman[1], wordt door onzen dichter niet gespaerd :

Van dezen Joseph van Arimathien
maken haren favelien,
die logenaren van den Grale
dat ic voor niet houde altemale.

Tot zynen eigenen *Trojaenschen oorlog* toe, keurt hy eenigs zins af, niet juist voor den hoofdinhoud (want hy bleef steeds met Vincent en al de schryvers van dien tyd aen de echtheid der verhalen van Dictys en van Dares gelooven), maer wel voor de dichterlyke beschryvingen, die hy aen Benoit de Saint Maure had ontleend. De Fransche romans, die over Alexander zooveel onwaerheden vertelden, werden insgelyks door Maerlant gehekeld; maer met voldoening kon hy hier zyn eigen werk sparen : het was immers uit het latyn vertaeld! Deze talryke toespelingen op de letterkunde van zynen tyd, welke by Maerlant voorkomen, zyn voor ons letterkundig verleden hoogst belangryk, en professor Jonckbloet vond daerin eenen leiddraed voor het schryven zyner merkwaerdige geschiedenis der Midden-Nederlandsche dichtkunst.

[1] Zie over den Graalroman ons eerste hoofdstuk. bl. 15 en volg.

VIERDE HOOFDSTUK.

Strofische gedichten. — De drie boeken van den Martijn. — Latynsche vertaling door Jan Bukelare. — Disputacie van den Cruce. — Van der Biblen. — Der kerken Claghe. — Van den Lande van Overzee

Niemand zal durven beweren, dat Maerlant onze eerste dichter was, die in strofische rymen schreef; maer ook zal eenieder moeten toegeven, dat hy zich niet vergenoegde met de uitheemsche Minnesingers na te stamelen, maer als lyrisch dichter eene hem eigene baen insloeg.

Poëtische zwier, vloeijende tael, gemak van beryming zyn by Maerlant's strofische gedichten dusdanig opmerkelyk, dat het aen sommigen schier onaennemelyk voorkwam, dat deze aen de zelfde pen verschuldigd waren, uit welke de talryke dorre werken, die wy in 't vorige hoofdstuk in overzicht namen, vloeiden.

Dr Halbertsma [1] achtte het eene onmogelykheid, dat de

[1] *Aanteekeningen op het vierde deel van den Spiegel Historiael, van Jacob Van Maerlant.* Deventer. 1851.

Martijns aen Maerlant zouden behooren. En nogtans heeft ten huidigen dage het bekend maken der Latynsche vertaling van Bukelare allen twyfel des wege uit den weg geruimd, dewyl wy daerin het volgende, uitdrukkelyke opschrift vinden : « *Incipit dyalogus Jacobi de Merland*, *Flandrensis ad Martinum trajectensem*, *socium suum*, *translatus de flamingo in latinum* [1]. » Vóór het uitgeven van Bukelares vertaling had eventwel professor Jonckbloet, in zyne voortreffelyke *Geschiedenis der Middennederlandsche dichtkunst*, Maerlants auteurschap alreeds op onbetwistbare gronden gevestigd.

HET EERSTE BOEK VAN DEN MARTIJN[2].

Wapene, Martijn! hoe saelt gaen?
Sal die werelt iet langhe staen
in dus cranken love?

Zal dus vrouw Eer zich voor altyd uit de woning der grooten gebannen moeten achten! Ik zie den vleijer overal wel ontvangen; maer hy, die de waerheid spreekt, wordt steeds gehoond, bespot, of gestraft, als of God hem verstiet. Zal de Opperheer, die alles onder zyne heerschappy heeft, zulks nog lang gedoogen? Laten wy dit in deze samenspraek eens onderzoeken. Ik zal u ondervragen, en gy my antwoorden.

Dat myn voorstel u niet afschrikke :

Arbeit vint vier in den steen.

[1] C. P. Serrure, *Vaderlandsch Museum*. Gent, 1855 D. I. blz. 125.
[2] Verwijs, *Jacob van Maerlant's Wapene Martijn*. Deventer. 1857.

MARTEN. — Ik weet niet, in hoeverre ik de moeijelykheden, die gy my wilt voorstellen, zal kunnen oplossen.

JACOB. — Toen de wereld begon den eenen man boven den anderen te stellen, wees vrouw Eer den slechte verre van haer weg; en hy, by wien trouw en deugd te huis behoorden, bekwam het gezag.

Nu maken die heren een ghespan
ende gheven der Eren enen ban.

MARTEN. — Sedert de adel afkeerig geworden is om door daden naer eere te streven, en het oor geleend heeft aen eerlooze vleijers, is hy in aenzien gedaeld,

ende daelt in lanc so mere.

Even als eene zwarte wolk, voor de zon geschoven, haren helderen glans aen het aerdryk verbergt, zoo verduisteren lage zielen de grooten, die zy omringen en tot het kwaed overhalen.

Sint scalke droeghen overeen,
dat neen was ja, ende ja was neen,
. . . .
so es edele herte worden steen.

De goede trouw is thands den adel onbekend.

Wat sal seghel ende was
ende brieve, die ghewaghen das
van dat lantsheren gheven?

Zoo veel zekerheid hebt gy in onze dagen van het eerbiedigen door de vorsten en heeren van de toegestane voorregten, als van het onderhouden eener overeenkomst, die gy met eenen Fries of Saks zoudt gesloten

hebben. De goede trouw is broozer dan glas. De heeren gaen thands by de schalken te rade, en dit is 's lands ondergang

JACOB. — Marten, gy spreekt de waerheid; maer hoe komt het dat God, die al het geschapene bestuert, den kwade laet de overhand hebben, en den goede onderdrukken. Stelde de Alvoorzienigheid dan ons lot in handen « der blender Aventuren? »

MARTEN. — Wat! Jacob; hebt gy uw verstand verloren?

Aventure es maer een woert
van gheveinsder spraken.

Zyt gy tot ongeloof gekomen? Weldra zyt gy verloren, en gy wordt als ketter verbrand of versmoord. En daerby gaf ik niets meer voor uwe ziel.

Gods voorzienigheid was steeds waekzaem :

Int wout en es no loef, ne blat
buten sire hoede.

Maer hoe hooger de booze op het rad der fortuin zit, hoe dieper hy in den afgrond der helle en onder de roede der duivelen zal neêrploffen.

JACOB. — Ik beken, Marten, dat gy mynen geest opent, en my hier dingen geleerd hebt, die ik niet kende. Maer, zeg my eens, waerom zyn de zonden God zoo leed, dat hy van den zondaer zulke verschrikkelyke wraek neemt en hem zulke yselyke plagen overzendt? Waerom bestraft hy het kwaed met eeuwige pynen?

MARTEN. — Menigeen, Jacob, heeft dit willen verklaren, maer dit vraegpunt is boven 's menschen verstand. Wee hem, die zich op dezen grond begeeft,

want hy verdwaelt. Wie zou immers kunnen uitleggen :

daer die wortele ave staen
gheplant in hemelrike?

Myn geloof zegt my, dat God de oneindige geregtigheid en genade is, en ik zoek myne overtuiging hieromtrent niet verder te doorgronden.

Jacob. — Uw geloof misleidt u niet. Laten wy met ons zwak menschelyk oordeel, de inzigten der Alvoorzienigheid, « diet al bi redene doet, » niet verder onderzoeken! — Maer zeg my eens, Marten, wat verstaet gy door minne?

Marten. — Jacob, gy stelt my daer een moeijelyk vraegpunt voor. Er zyn driederhande soorten van minne.

Vooreerst heeft men *Caritate*, de Christelyke liefde, van dewelke Jesus ons het voorbeeld gaf; ten tweede de liefde of aengekleefdheid der wereld; en ten derde eindelyk dat gevoel, waerdoor in de jonge jaren, de eene kunne tot de andere aengelokt wordt. Het eerste slach van minne is altyd goed en prysbaer; het tweede is « onbehoet » en vergankelyk als de sneeuw; het derde past de jeudige jaren.

Opregte min is de kracht, die twee harten in een rein oogwit te samen bindt. Zy, die veranderlyk zyn als de wind, kennen daer niets van; zy missen geheel en al 't spoor.

Maer, helaes! het dunkt my, dat thans degenen, die in de min getrouw zyn, zoo verre gezocht moeten worden als de zwarte zwaen :

Menich seghet nu ende echt :
« Mijn sin es ane di ghehecht,

» so sere, ic wane belouwen. »
Achter maersi die mouwen.

Martyn. — Jacob, gy hebt my tot hiertoe ondervraegd. Thans aen my de beurt, en gy zult my antwoorden.

Lieve Jacop, so berecht mi,
of dat volc al comen si
  van den eersten Adame,
twi es deen edel, dander vri,
die derde eighijn man daerbi?
  Wane quam dese name?
Twi seghet men den dorpre : « Fi!
gane wech, God onnere di!
  du best der werelt scame!
die edele hevet al tgheeri,
men seghet : « Willecome ghi! »
  dat dies ic mi vergrame,
  wantet dinct mi ontame.

Martyn. — Aen velen zyn de dingen, waer uwe gedachten mede bezig zyn, onbekend: en om uwe vragen op te lossen, moet men dikwyls verre zoeken. Hoe den oorsprong van den adel kunnen bepalen? want heeft een woekeraer geld en goed verzameld, dat hy anderen afperste, zoo wil hy ook dadelyk onder de edelen doorgaen,

al ware hi dusentvout bevlect,
  't ghelt claerten vanden terre.

Wat den eersten oorsprong van den adel en van de ongelykheid der standen betreft, men vindt er die beweeren, dat de lyfeigenen afstammen van Caïn; maer de Bybel leert ons, dat geheel dezes geslacht door den Zondvloed werd verdelgd. Anderen houden het er voor, dat de lyf-

eigenen van Cham, zoon van Noach, die door zynen vader vervloekt werd, voortkomen; maer dit is insgelyks verkeerd; want stellig zyn er lyfeigenen uit den deugdelyken Abraham gesproten.

Martijn, die duutsce loy [1] vertelt,
dat van onrechter ghewelt
  Eyghendoem es comen.
Alse een prince van wijch upt velt,
tfolc, dat men te live helt,
  dat hiet hi verdomen
ende vercopen omme ghelt:
dits fole, dat men eyghijn scelt,
  ende men scalc hoert nomen.

De opregte reden van de ongelykheid der menschen is deze: God gedoogt, om onze misdaden, dat het eene geslacht opryst en het andere nederdaelt. Hy, die aen geheel de wereld het voedsel bezorgt, weet ook wie hem haet of bemint. Men ziet dat de kinderen van degenen die het meest God ten dienste staen, ook het meeste in eere ryzen; terwyl zy, die Gods wet versmaden, ten ondergaen.

Wanneer by iemand deugd, goede trouw en reine zeden te huis zyn, dan schilt het my niet wie zyn

[1] Maerlant bedoelt hier den *Saksen-Spiegel*, die reeds zeer vroeg in een groot gedeelte der Nederlanden bekend was. De *Saksen-Spiegel*, tusschen de jaren 1215 en 1235, door Eike [van]Repgow, eenen schout uit het Anhaltsche, in het latyn opgesteld, en spoedig in het platduitsch overgebragt, is eene verzameling der oude regten en gebruiken der Saksen, waerby de schryver waernemingen en bedenkingen voegde. Geheel de plaets van Maerlant over den oorsprong der lyfeigenschap is aen die bron ontleend, alwaer het nog eenigszins breedvoeriger wordt behandeld. De heer Verwys heeft de bedoelde brok uit den Saksen-Spiegel medegedeeld. Men kan ze by hem vergelyken. blz. 103 en volg.

[illegible] of uit wat land hy is gekomen [1]. [illegible] ziel heeft, worde als slaef verkocht. [illegible] van hem zyne deugd afnemen. Om opregt [illegible] worden drie punten vereischt: [illegible] en de waerheid!

[illegible] — [illegible] het in. Jacob, al beweert [illegible]

[illegible] waen
[illegible]

[illegible] menschen van Adam voorts- [illegible] dat de eene den anderen [illegible]

[illegible] Nyd bragten dit te weeg. [illegible] den hemel door Lucifer [illegible]. Gode gelyk wilde [illegible] worden *mijn* en *dijn* uit de [illegible] vrede:

[illegible] eighijn,
[illegible]
[illegible] wijn;
[illegible]
[illegible]

[illegible] JONCKBLOET. D. II, [illegible]

[illegible] werk, waerop Maerlant [illegible] *officio viri boni libri* [illegible] waer eene plaets voor- [illegible] zoon der Fortuin heet. [illegible] D. XVI. bl. 396-425, en [illegible]

God, die alles voor het beste schikte, heeft de aerde voor geheel het menschdom geschapen; maer de gierigheid maekt, dat men alléén hetgeen voor allen geschappen is wil bezitten.

God, diet al bi redene doet,
gaf dit wandel aertsce goet
der menscheit ghemene,
datter mede ware ghevoet
ende ghecleet ende ghescoet,
ende leven soude rene.
Nu es Ghiericheit so verwoet,
dat elk settet sinen moet
om al te hebbene allene.
Hieromme stortmen menscen bloet,
hieromme stichtmen metter spoet
borghe ende hoghe stene,
den meneghen te wene.

MARTEN. — Ik stem dit met u in.

Goets es genoeg, liet men 't gaen
int ghemene, ende hem ontfaen
die aerme worden vonden [1].

Maer Mildheid heeft haren tyd gehad, en Vrekheid is de dochter onzer eeuwe.

[1] De zelfde gedachte vindt men uitgedrukt in den *Spieghel Historiael*, III P. III B. XVI[e] C. v. 6. (Bloemen van Sinte Ambrosius).

Want God alle dinc wassen liet,
dat die erde ende hare vrucht
ghemeene ware onder de lucht.
Bi naturen est al ghemeene,
derdsche goet groot ende clene;
maer ghewelt ende gevecht
hevet ghemaect der werelt recht.

Jacob, leer my nog iets : wanneer iemand in den strik der min gevangen is, zyn het dan de oogen, of wel het hart, die daerin de hoofdrol spelen?

Jacob. — Dat is, Marten waerlyk een zonderling vraegpunt.

Du spreecs recht alse een Vriese ruut
die noch noyt en minde.

Er was een hevig geschil tusschen het Hart en de Oogen. Het Hart verweet aen de Oogen, dat zy de schuld waren van al zyne ongevallen.

« Dor di doghic menighen brant! »

zoo sprak het Hart; maer de Oogen antwoordden, dat het Hart aen eigene ligtzinnigheid al zyne kwellingen te danken heeft.

« Ghi sijt recht alse tcranke riet,
dat metten winde volghet ende vliet. »

Vrouw Rede kwam nu als scheidregter tusschen, en toonde aen dat alle beide pligtig waren, alhoewel het Hart als voogd over de Oogen dient te staen.

Marten. — Dit schynt my eene gepaste beslissing. Zagen de Oogen niet, zoo verlangde het Hart niet, en

die siele ware al sonder vaer.

Er zyn velen die de armoede aenpryzen;

doch minnen si voer water smout,
si scuwen hongher ende cout.

Dat gebeurt ook met die geleerden, die op den zetel van

Moyses zitten. Hoor naer al wat zy u leeren, want zy toonen u den regten weg. Wel hem! die hunme lessen volgt. Maer zy zelven zyn weinig tot het goede genegen. Zy raden het vasten aen, en leven in overdaed. Treed niet op hunne voetstappen. De Zaligmaker zelf heeft geleerd :

dat aermoede es die pat,
die dor den hemel maect een gat.

Meent gy, Marten, met sierlyke kleederen naer den hemel te geraken, terwyl Jesus naekt, met bloed besmet, en met eene doorne kroon op het hoofd, aen het kruis hing? Weelde en overvloed zyn een groot gevaer voor onze ziel.

Want rijcheit maect den mensce so blent,
dat hi Gode niene kent.

MARTEN. — Jacob, gy spreekt voortreffelyk; maer armoede is niet ligt om dragen.

JACOB. — Daerom juist moet gy den armen behulpig wezen.

Martijn, so trec den aermen naer,
deele hem stille ende openbaer
van dire weeldicheden.

MARTEN. — De wereld valt gewoonlyk hard tegen de vrouwen uit, en zegt dat zy de schuld zyn, dat wy in zonden vervielen. Eva, de eerste vrouw, was immers de oorzaek van alle kwaed!

JACOB. — Wel, Marten, hy die my, hetgeen hy zelf misdoet, oplegt, is voor niet wys te houden. Adam had maer naer Eva niet te luisteren. Zy is de schuld niet, dat

hy zoo zwak was. Zyn de vrouwen ligtzinnig, dan zyn toch de mannen veranderlyk als de wind.

MARTEN. — Gy zyt, Jacob een vriend van de schoone kunne, en legt den mannen al de schuld op; ik zal er niets tegen zeggen. Ik vergeef gewillig :

allen vrouwen, jonc ende out,
  omme die Vrouwe hoghe,
daer af quam onse behout!
Ghedanct si soes dusentfout
  dat soene uphilt met soghe,
die ons benam dat helsce cout!
In hare bem ic tendene bout
  onse dyaloghe.
  In vraghe nemmeer, no en toghe.

—

HET TWEEDE BOEK.

Het tweede boek van den *Wapene Martijn* behelst slechts 26 strofen, en staet in belang verre beneden het eerste.

Maerlant behandelt daerin een vraegpunt betrekkelyk de liefde. Alhoewel het hem niet aen dichterlyken zwier ontbreekt, vervalt hy toch geheel en al in den trant der schryvers, die destyds geheele latynsche verhandelingen maekten over den aerd en de eigenschappen der minne, en daerdoor stof opleverden aen de zangen der fransche *Puy d'amours*.

De vier eerste strofen dienen tot inleiding :

Martijn, slaepstu? slaept dijn sin!
Sprec; hebstu gheen spreken in?
  du dincs mi al verdoren.
Dune achtes meer no min

dan omme weelde ende om ghewin:
  Wiltu di dus versmoren?
waert al dijn, dat comt int Swin,
gout, selver, stael, loot, yser, tin,
  so blevestu verloren,
daetstu ter doghet gheen beghin.
Hef up dijn hovet ende dinen kin:
  tontijt waerstu gheboren!
  Hebstu dichtens versworen?

Jacop, du woens in den Dam,
ende ic t'Utrecht; dies ben ic gram,
  dat wi dus sijn versceden.
Weetstu wat mi oit mesquam?
dats, dat ic bate nie vernam
  ant dichten van ons beden.
So es mi die sin worden so lam,
dat icker node weder an quam;
  dit deet mi verleden.
Du wecs mi, alse een slotel ram:
al bestu wilt, du werts noch tam.
  Lere dine worde cleden
  soetelike ende ghereden.

Marten, vriend, — zegt nu Jacob —indien ik het een en ander gezeid heb, dat u niet beviel, ik ben gereed het te verbeteren; maer ik moet u nog onderhouden over iets wat my op het harte ligt, eene zaek die de geheele wereld leven byzet: over de min. En na dat nu Marten gezegd heeft:

Jacop, dit was ooyt dijn doen:
van vrouwen moeste dijn sermoen
altoes beghinnen of enden.

gaet hy zoo voorts. Ik wil, zegt hy weten, waerom

> dattu den onbekenden
> Martine niene laets gheroen.

Nu komt Jacob tot het te behandelen vraegpunt.

Hy bemint eene schoone vrouw, die voor hem gansch onverschillig blyft; eene andere bemint hem; voor deze, echter, blyft hy geheel koel, al is zy ook de bevalligste aller vrouwen. De keuze, welke hy zal doen, gaet over het leven van eene van beide beslissen.

Aen welke moet hy zich nu verbinden? Welke dient hy te redden?

Marten tracht hem te bewyzen met voorbeelden uit de Mythologie, zoo als dat van Narcissus en dat van Medea, die uit liefde voor Jason, haren eigen broeder doodsloeg, dat hy diegene moet kiezen, voor dewelke hy in zyn hart genegenheid gevoelt.

Jacob zelf vergelykt dan zyne vraeg by den knoop, dien Alexander met zyn zwaerd ontdeed. Al wat Marten ten voordeele van zyn gezegde kan inbrengen, zal tegen zyn stelsel zoo weinig in aenmerking komen, als een zandkorrel tegen den berg van Kassel kan opwegen.

> also vele als dieden mach een sant
> jeghen Casselberghe in Vlaenderlant,
> Sal dieden hier u vinden,
> al waendi mi verblinden.

Marten heeft dus Jacob niet kunnen overtuigen, hoe zeer zyne redenering doorvlochten zy :

> met truffen ende poëtrien

Jacob meent dat hy degene moet kiezen, die hem hare

genegenheid schonk, en de andere daerlaten. Voorbeelden uit het Heilige Schrift worden nu bygebragt, zoo als dat van Abraham, die Agar om Sara verstiet.

Marten verklaert, by zyn eerste gevoelen te blyven, en haelt op zyne beurt den Bybel aen. In zaken van liefde, geldt geene redenering. Want de min is — zegt hy — zoo ik in 't latyn vond :

Porringhe die den sin ontiet
  ende tsere trect, ten beghinne,
entie redene ghemoetene pliet.

Jacob wederlegt nogmaels zynen tegenspreker. « God, zoo luidt het, is de bron van alle liefde. Aen wien nu schenkt hy het eeuwige leven? Aen dengene die hem bemint, of wel aen dengene die zyne geboden versmaedt?

Sine hovessceit ware onghecleet,
liete hi den gonen sneven,
die al te sinen dienste steet.
Des ghelijcs willic ghereet
den loen hare wederghevenu,
die door mi lust leven.

Door deze laetste bewysreden, verklaert Marten zich overwonnen.

—

HET DERDE BOEK.

De *Derde Martijn* bevat negen en dertig stroffen, en is weder van een geheel anderen aerd als de twee vorigen. In dezen zang wordt gehandeld over de Heilige Drievuldigheid. Aengezien de ernstigheid van zyn onder-

werp, wydt de schryver geheel de eerste stroof toe, welke dus als inleiding dient, om den afschryvers zyns gedichts aen te bevelen, dat zy er geene de minste wyzigingen of veranderingen aen zouden toebrengen.

Zie hier die regels :

Ic mane mannen metten wiven,
die dit lesen sullen ofte scriven,
  op ten hoechsten ban,
datsi dit dicht laten bliven
reine ende siere niet in en driven
  woert no lettere, af no an.
Doen sijt oec, hem sal becliven
mijn ban ende sine sulne afwriven
  moghen oec niet nochtan.
En es gheen spot van keytiven,
hets daer ic mi om lite ontliven,
  eer icker sciede van !
  Nu hore, die leren can.

Marten.— Wy hebben, Jacob reeds menig moeijelyk punt te samen behandeld; maer leer my thans eens Hem, tot wien wy onze gebeden rigten, kennen : want ik heb dikwyls gelezen dat zy, die een regt begrip hebben van de Godheid, hier op aerde een gelukkig leven leiden.

Jacob. — Uwe vraeg is te verheven. Ik kan ze niet beantwoorden.

Martijn, du vraghes mi te hoghe,
al vloghic boven der ingle vloghe,
  boven Cherub ende Seraph,
soe wetic wel dat ic en moghe
berechten, dat te vullen doghe
  met woerden hier af

Want — gaet hy voort — « alle sinne sijn te droghe » om God te kennen, en daerby zegde Moyses :

> Die beesten die den berch besoeken
> moeten sijn ghesteent;

en onder die beesten, worden hier de menschen verstaen, die de Godheid willen doorgronden. Wee u, Marten, dat gy dergelyke onderwerpen zoo vermetel aenroert!

> Dorstic, ic souder di omme vloeken.

Marten zegt hierop : « Vergram u niet, Jacob. Ik zou er om blozen, indien ik ooit er aen gedacht had een volkomen begrip te hebben van Hem, wiens wezen den engelen zelven ontsnapt, maer doe mynen zwakken geest slechts bervoeden, wat gy-zelf van de Godheid weet. »

Jacob vangt nu op deze wyze de gevraegde uitlegging aen :

> Martijn, merc wel in dinen sinne :
> God es een wesen vor allen beghinne,
> tedelste boven al.
> Sijn wesen es, alsict kinne,
> tupperste goet, die upperste minne,
> die es of wesen sal.
> Sine ghewerke, daer men kent inne,
> sijn soe groet, dat si sijn dinne
> diet kennen ende smal.
> Sijne wijshede es coninghinne
> boven alrehande ghewinne,
> ende boven al gheval,
> daer boven oft hier int dal.
>
> Boven es God, alse Here,
> die besittere es emmermere
> alre dinc die men weet.

Boven es God onghedraghen;
enghene dinc mach hare beclaghen,
 dat hise iet verlast.
Onder, sonder last van waghen,
want hem en moyet sijn draghen :
 sijn wesen es soe vast.
Buten er brect niewer sijn daghen,
want hi es altoes zonder vraghen,
 waert, voghet ende niet gast.
Binnen vervult hijt jeghen plaghen,
dat sine dinc met ghenen vlaghen
 en sijn ongherast
 noch ghequetst een bast [1].

Hierna ontwikkelt Jacob de leer der Heilige Dryvuldigheid en handelt vervolgens over de eigenschappen van elken der drie goddelyke persoonen in 't byzonder. Daerna komt hy op Gods Almogendheid terug :

Dese God, daer wi af leren,
doet sonne, troen ende sterren keren
 ende al dat roerende si;
sijn rusten es nochtan so vul eren.
dat hem niet en can ghederen
 gheen porren, verre no bi.
Hi es dat hi was, dit nes gheen sceren;
hine wille minren no meren,
 hi es sijns selves vri.

[1] De aengehaelde strofen komen geheel en al, voor de gedachte overeen met de volgende regels uit Vincent van Beauvais, *Speculum Historiale.* (Liber primus. Cap. VII : *qualiter Deus sit in rebus*) : « Non enim Deus loco continetur nec tempore variatur, nec alicubi est, quare corpus non est; sed omnia in ipso, et ipse in omnibus; non partialiter divisus, sed ubique totus; intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus, supra omnia non elatus, infra omnia non depressus, *etc.* »

Hi doet haer alle dinc gheneren,
sine rijcheit en mach niemen vertereu,
alle steden vervullet hi :
dus leret tghelove mi.

Niet min dichterlyk wordt dan uitgedrukt, dat de wil des Heeren eeuwig en onvergankelyk is :

Heden, ghistre es onse leven ,
ende daer es einde aen ghedreven,
si het cort ofte lanc.
Maer alsemen vint van Gode bescreven
dit woert : « heden, » so isser an bleven
een ewelike ommeganc,
daer gheen ende an mach cleven
noch gheen beghin aen wart verheven.

Om God te begrypen, is de rede niet toereikende. Het geloof alleen ontsluijert ons een deel der geheimnissen van het Opperwezen.

Nadat Marten hierover volmondig met Jacob ingestemd heeft, gaet deze laetste voort, en wil thans de menschwording des Zaligmakers onderzoeken. De geboorte, het leven en het lyden van Christus worden hier met breede trekken geschetst.

Nu vraegt Marten, om nopens den derden persoon der Drieëenheid onderwezen te worden. Na over den Heiligen Geest breedvoerig te hebben uitgeweid, besluit Jacob aldus :

Ware oec iemen die wedersprake
dit ghelove ende dese sake,
hi ware ewelike verdoemt.
Recht waert datmen in den brand stake,
ende daerna thelsce vier smake,
daer hem die duvel in droemt.

Marten berust in de uitleggingen, welke zyn « lieve gheselle » hem gegeven heeft, en hy vraegt hem verschooning, omdat hy met zyne vragen hem zoo lastig is gevallen. Maer, zegt hy, ik wilde my in myn geloof versterken, om alzoo aen de eeuwige pynen der helle te ontsnappen en volgens de geboden Gods te leven. Ten slotte voegt hy er by :

God, die de doet wrac van Abelle,
bringhe ons nog ter hooger celle,
dats in Abrahams scoet,
na dese corte doet.

De *Derde Martijn* is, myns dunkens, onder zeker opzigt, het merkwaerdigste van al de schriften, welke wy van Maerlant bezitten. Hierin immers neemt zyne dichtwiek de hoogste vlugt; want hy moest, om zich op de verhevenheid van het onderwerp te houden, al zyne krachten inspannen en geheel zyne kunst aen den dag leggen. Wy bezitten daerin eene uitmuntende proeve van den verhevenen styl onzer dichtkunst tydens de XIII[e] eeuw.

Maerlant's begrippen over God en de Heilige Drievuldigheid zyn aen S[t]-Augustyn en S[t]-Anselmus ontleend [1]. Of hy echter de werken zelven van die schryvers raedpleegde, valt te betwyfelen. Vincent van Beauvais immers, wiens *Speculum Historiale* den Maerlant in onze tael werd overgebragt, had in zyne jeugd een boek geschreven over de Drievuldigheid [2] hetwelk weldra

[1] Wy bedoelen hier bepaeldelyk van den H. Anselmus, zyn *Monologion* en *Proslogion*. — Zie C. P. Serrure. *Vaderlandsch Museum*. D. I, bl. 124,

[2] *De Sancta Trinitate*, *communiter ex dictis sanctorum et Catholicorum doctorum*. — Zie Bourgeat, *Etudes sur Vincent de Beauvais*. Paris, 1856, en Verwijs, loco cit. Inleiding. bl. 32-33.

opgevolgd werd door een ander : *de Dei Filio, mundi Redemptore;* later nam hy die twee verhandelingen, doch eenigszins verkort, in zynen *Speculum Naturale*, als inleiding op[1], en ontwikkelde ze zelfs als grondgedachte, in zynen *Speculum Historiale.*

Wat er ook van zy, het was uit de leer van de heiligen Augustinus en Anselmus, dat Maerlant die verhevene denkbeelden over de Godheid putte, welke by het lezen van zynen *Wapene Martijn* reeds aen *Vondel* doen denken.

Zoo als wy 't zagen, stelt Maerlant zich zelven in den *Martijn* voor, redenerende met eenen persoon, die onder den naem van *Marten* schuilt. Die « *compaen*, » gelyk hy wordt geheeten, was te Utrecht gevestigd, zoo als het in het tweede boek blykt. Het schynt my dan ook buiten twyfel, dat Marten voor eenen *pseudoniem* te houden is, en dat het hier zoo veel als *Utrechtenaer* beduidt. St. Marten was immers de patroon van het bisschoppelyke sticht Utrecht; en in de middeneeuwen beteekende *Marten* een *Utrechtsch burger*[2].

De negen-en-dertig strofen, waeruit de derde Martijn bestaet, zyn, even als die der twee eerste, elk van dertien regels voor welke slechts twee rymklanken gebruikt worden. De verzen zyn of kort of lang; in de twee eerste boeken gaen de lange regels op staende, en de korte op slepende rymen uit; terwyl in het derde boek het tegenovergestelde plaets heeft, de lange verzen hierin

[1] Lib. I, Cap. I.

[2] Visscher, *Beknopte geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, I. bladz. 28. — C. A. Serrure in het *Vad. Museum*. D. II, bl. 131.

op slepende, en de korte op staende rymen eindigende [1].

Van den *Wapene Martijn* zyn er talryke handschriften tot ons gekomen [2]. Een dezer bevat zelfs een *Vierde Boek*, maer dit vloeide niet uit de pen van Maerlant, alhoewel het nog in zynen leeftyd, immers in 1299 werd gedicht [3]. Het werd geschreven door den Brusselaer Hein van Aken, tevens in onze literatuer gekend als de vertaler van den *roman de la Rose*, enz [4]. Ook bestaet er een oude druk van de drie Martijns, welke te Antwerpen, in 1496, by *Henrick die lettersnider*, van de pers kwam, en waervan het eenig bekende exemplaer op de koninklyke Bibliotheek te 's Gravenhage bewaerd wordt [5]. Gelyk wy het reeds zegden, werden die drie boeken al vroegtydig in Latynsche verzen overgebragt door zekeren priester Jan Bukelare, vermoedelyk eenen Vlaming [6]. Bukelare's werk, ons in handschrift van den jare 1453 voorhanden, klim waerschynlyk op tot de eerste helft der XIV[e] eeuw. Om eenigs zins over den Latynschen Martijn te laten oordeelen, deel ik hier de veertiende stroof van het Derde Boek mede.

Hic Deus, de quo scribimus,
cœlum movet, ut legimus,
ac omne quod movetur.
In quo semper quiescimus;

[1] VERWIJS. *Inleiding*. bl. 38.
[2] Idem. bl. 39-44.
[3] Het Hs. behoort aen Professor SERRURE.
[4] C. P. SERRURE, *Vaderlandsch Museum*, D. IV blz. 55 en volg.
[5] Zie VERWIJS. bl. 87.
[6] Deze Latynsche vertaling is te vinden in het *Vaderlandsch Museum*. D. I. bl. 125-197.

immobilem hunc credimus,
a motu non ledetur;
est ubi fuit dominus
in Deo majus, nec minus,
sui juris habetur.
Per istum omnes vivimus,
habundat quid consumimus,
omnis locus impletur
per hunc, qui dominetur.
Omnis ditetur
qui querit eum, sacietur!

Behalve door den schryver van het Vierde Boek, werden de *Martijns* nog nagevolgd door den Yperschen dichter Jan de Weert, die, op het midden der XIVe eeuw, ook eene strofische samenspraek, den *Wapene Rogier* schreef [1], waeruit ik de volgende strofen, in welke *Maerlant* en de *Wapene Martijn* worden bedoeld, overneem :

Wanen comt, lieve Jan de Weert,
dat ghi spreken an mi begheert,
  die niet ne can van clergyen?
Hets wonder wat ghi up mi heert :
dat vele om leeren heeft verteert
  mach disputerens plyen.
Waer soudic berecht hebben gheleert,
up sulc vraghen, als gi mi sceert,
  die clerc sijt in surgijen [2]?
Of men u t'Ypre kent ende eert,
hout hu daer ic bem ghekeert;
der disputacien ontvlien
sal ic, macht mi ghescien.

[1] JONCKBLOET. *Geschiedenis*. D. III, bl. 276 en volg.
[2] *Surgye*, chirurgie.

An mi ghesproken eist verloren,
Jan, ic bade hu gherne te voren,
dat ghijs mi verliet.
Waendi den ghenen spreken horen
up wien *Merlant* hadde vercoren?
hiet Martin, ic ne bems niet.
Ic sta hier ghelijc eenen doren:
Haddic in Martins cam gescoren,
ic ware nu vroet bediet;
maer neen ic niet, dies hebbic toren.
Een leec, rudaris ombescoren
ben ic, alse ghi wel siet:
daer ave eist mi messciet.

Rogier, Gods ontfaermicheit
moet *Jacoppe* hebben besteit
daer ic gerne quame!
Ter vlucht staest du al bereit;
al bestu Martin niet onbereit
ic sekers di vrame.
Wat ic segghe, wel so weit,
spreke ic voort dat di arbeit
ic wils hebben scame.
Hoort doch tote ic hebbe vulseit
tgeent dat mi up therte leit:
dat ics gherne name
antwoerde es gheene scame.

Van vare es die gheenen noot,
al es *Jacop van Merlant* doot,
wille mi een woort horen.
Duchstu van mi wederstoot,
mijn conste en es niet also groot
als *Jacops* hier te voren;
want die Bibele hi en dietsche ontsloot,
ende voer sijn dicht thoeft hi boot

voer dies hadden toren.
Menich goet dicht huut hem vloot,
des hopic in Abrahams scoot
es hi dies vercoren,
ontfloen den helscen moren.

Talryke strofische gedichten werden, tydens de XIVᵉ eeuw, in den zelfden vorm als de *Wapene Martijn* geschreven. Ik verzend hier omtrent naer den heer Verwijs, die er de lyst van mededeelde [1].

Stellig is het voor-my, dat Maerlant de drie boeken van den *Wapene Martijn* niet te gelyker tyd in het licht zond; maer dat deze door hem opvolgentlyk en met afwisseling van andere werken opgesteld werden. Professor Jonckbloet deed zulks voor het eerste opmerken; maer ik ben het niet met hem eens, wanneer hy de twee eerste boeken aen Maerlants jeugd toeschryft. Myns dunkens, verscheen het eerste boek byna gelyktydig met den *Rijmbijbel;* maer het tweede eenigen tyd daerna, want toen dit geschreven werd, woonde Jacob, zooals wy zagen, « in den Dam. »

Het derde behoort, volgends myne veronderstelling, tot het tydperk, waerin onze dichter in nadere kennis was gekomen met de werken van Vincent van Beauvais, en dus tot omstreeks 1284, wanneer hy de eerste hand sloeg aen de vertaling van het *Speculum historiale.*

—

DE VERKEERDE MARTIJN.

In een der handschriften volgen acht strofen, die onder den titel van *Den verkeerden Martijn,* een tegenhanger

[1] Verwijs, loco citato. Inleiding XXXVIII.

van den eersten *Martijn* uitmaken. Deze wordt byna vers voor vers gevolgd, doch met de zelfde woorden ziet men veelal het tegenovergestelde uitgedrukt; namelyk dat men, om in de wereld voort te komen, geene gebreken moet aentasten, maer liever de grooten vleijen.

Het valt moeijelyk te beslissen, of de *Verkeerde Martijn* aen Maerlant mag toegekend worden.

« Onwaarschijnlijk is het wellicht niet » — zegt de heer » Verwijs, — « dat wij dit gedicht, als *antwoord* op Jacob's » werk, aan Marten zelven te danken hebben, dien wij, » blijkens den tweeden *Martijn*, als eenen dichter » kennen; daar wij hem door Jacob hooren verwijten, dat » hij *dichtens versworen* heeft, omdat het hem nooit » *bate* had opgeleverd. Dat het werkelijk als het ant- » woord op den eersten *Martijn*, moet worden beschouwd, » blijkt uit de omgekeerde orde der sprekers; daar wij in » den eersten *Martijn*, Jacob als spreker vinden, en in den » *Verkeerden Martijn*, die rol aan Marten is opgedragen. »

De eerste stroof diene hier als proeve van het geheel:

Wapene Jacob, hoe salt gaen?
Wilwi dese heren bestaen
te werpene uten love?
Wat lone wane wijs ontfaen?
Niet, dan men ons uut sal slaen
tote elker heren hove.
Nutter es smeken anevaen;
men wert daer bi geminnet saen;
want pluckers vanden stove,
drinken nu den rijnschen traen.
Waerheit hevet huer macht ghedaen:
hi vedelt vor die dove
die heren scelt van rove[1].

[1] Verwijs, blz. 88 en volg.

EENE DISPUTACIE VAN ONSER VROUWEN ENDE VAN DEN HEILIGHEN CRUCE.

Alhoewel in dit gedicht den naem van Jacob van Maerlant niet vermeld staet, ben ik het met de heeren Van den Bergh [1] en Jonckbloet eens, dat men het onzen dichter gerust mag toeschryven; niet alleen omdat het in eenige handschriften onmiddelyk op den *Wapene Martijn* volgt, en zelfs in een dezer, te midden van stukken, die stellig van Maerlant zyn, geplaetst is; maer wel en vooral, omdat het geheel in den geest en trant van onzen dichter geschreven is.

Deze *Disputacie* is eene samenspraek tusschen Onze Lieve Vrouw en het Kruis des Zaligmakers. De heilige Maegd verwyt aen het hout des Kruises, dat het zich heeft laten gebruiken om den onschuldigen Jesus te martelen. Het kruis zegt, te zyner verdediging, dat Maria een wyngaerd is, waervan Christus de druif is; maer dat, even als er om wyn te maken eene pers noodig is, zoo ook, zonder het lyden des Zaligmakers, geene verlossing mogelyk ware geweest. De mensch, om door de dood van Christus zyne zaligheid te bewerken, moet het kruis op zyne schouders torschen. Edoch zulks verzuimen de hypocriten. — Maria voert nu tot dezen het woord, en spoort hen aen, op de voetstappen van haren zoon te treden. De dichter laet hier de eigentlyke *disputacie* varen, en doet Jesus zelven bitter klagen over

[1] Het werd door dezen geleerde uitgegeven in het V^e^ deel der *Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden*, en ook nog, in KAUSLER's, *Denkmäler*. D. II.

de bedorvenheid des menschdoms en over de onachtzaemheid der Christenen, die het Heilige Land lieten verloren gaen.

« O mensch » — zoo spreekt de Zaligmaker, — « wat kon ik meer voor u doen, dan den kruisdood sterven? En welken dank heb ik daervoor genoten? Gy kunt niet te gelyker tyd en my en de wereld dienen! Wilt gy my volgen, dan moet gy haer afsterven. Gy haekt slechts naer rykdom, en gy veracht my, omdat ik steeds het voorbeeld der armoede gaf. Moniken, kluizenaers, het dient al de wereld; de kerkelyke ambten worden aen de bloedverwanten der vorsten afgestaen; de herders denken thands maer aen één ding meer : hunne schapen de wol af te scheren. Het zyn geene herders, maer wolven! »

Hierna volgt eene aensporing tot betere en christelykere gevoelens, en een oproep tot het ondernemen eener Kruisvaert. De dichter legt aen Christus zelven de volgende woorden in den mond :

Onfarme u dat ic theylige lant
gegheven hebbe minen viant
  om wrake van uwen sonden;
want ic genen prensche en vant
die darwaert steken dorste die hant,
  dies gevict den honden!
Breect alle der sonden bant,
neemt mijn tekijn, ic sets u pant,
  dat sijn mine vijf wonden;
vaert tote Surien an tsant
ghi slaet dat volc ombecant
  in wel corten stonden :
  mine macht can niement gronden.

« Myne klagt » — zegt de Heiland, « — is niet om mynentwille, maer wel om den uwen! Doet wat ik u zeg; aldus zult gy het Hemelryk verdienen. » — Dan trekt de dichter de gevolgen uit al het voorgaende. Wy moeten ons onder de bescherming van Maria stellen, en het kruis onzes Heeren met hem dragen. De gaven der Moedermaegd en van het heilige Kruis worden nu nog eens opgesomd, en het stuk eindigt met eene aenroeping tot Christus en zyne Moeder.

Deze *Disputatie* bevat zes-en-veertig strofen, elke van dertien verzen, van welke de rymklanken geschikt zyn zoo als in de twee eerste boeken van den *Wapene Martijn*.

Hiermede heb ik over al de tweesprakige gedichten, die men den Vader der dietsche Dichteren kan toeschryven, gehandeld : ik ga thands over tot zyne andere strofische stukken.

VAN DER BIBLEN.

Vooreerst moet hier in aenmerking komen het gedicht *Van der Biblen*, [1] hetwelk uit twee-en-veertig dertienregelige *clausulen*, dat is strofen, bestaet.

In de vyf-en-twintig eerste wordt een aental gebeurtenissen uit de Heilige Schrift, op eene mystieke wyze, verhaeld, en als allegoriën op onze Lieve Vrouw ingekleed. Zy is het brandende braembosch op Horeb, de duif uit de ark; zy wordt bedoeld door Sara's

[1] Dit stuk is uitgegeven door VAN DEN BERGH, in de *Nieuwe Werken der Maetschappij van Leiden*. D. V.

bevalling; het notendragende rysjen van Aaron; den slinger van David. Al deze zinnebeelden ontmoet men reeds in den *Rijmbijbel*, doch hier worden ze op eene meer dichterlyke wyze voorgedragen. Na Maria's schoonheid en voortreffelyke hoedanigheden geroemd te hebben, zegt de Dichter, dat het geen wonder is, dat God een beeld van zoo veel volmaektheid tot moeder van zynen zoon verkoos. Dan volgt in korte woorden een overzicht van haer leven, hemelvaert en betrekking tot Christus, en haer aendeel tot 's menschen verlossing van de erfzonde [1].

Jacob van Maerlant noemt zich in de laetste stroof, die tevens eene merkwaerdige en weinig voorkomende proeve oplevert van gelykluidende rymklanken :

Jacob heeft ghemaect van Hare,
die zo scoene es ende zo clare
datter werelt openbare
te zeggen onverwinlic ware,
ende bidt dat zine beware
ter lester stont, die zere is zware,
dat hi te rusten vare
met hem toter blider scare
ende zine quite van den vare
vor hem die de zonden heeft onmare,
dat hine te zire ghenaden spare
ende hine dan bringhe dare,
daer nemmermeer einden iaren.

Nog schryft men Van Maerlant twee kleine gedichten toe : *Van den V bloemen*, en *Van Ons Heren wonden*.

[1] Jonckbloet. III. bl. 148-150.

Het eerste bevat maer zes, en het andere tien strofen, elke van twaelf verzen, waervan de 1e, 2e, 4e en 5e, en voorts de 7e, 8e, 10e en 11e, en eindelyk de vier overige, het zelfde rym hebben.

Alhoewel ik zeer gaerne, zoo als reeds vóór my gedaen is, die twee stukjens onzen dichter toekenne, zal ik, dewyl ze te onbeduidend zyn, er niet lang by verwylen, en tot gewigtigere overstappen.

DER KERKEN CLAGHE.

Ik heb hier nog te handelen over *der Kerken Claghe* en over *Van den Lande van Overzee.*

Beide deze stukken zyn in het metrum der twee eerste *Martijns*, en al behooren ze tot zynen laetsten leeftyd, zoo mogen ze toch onder de verdienstelykste, uit Maerlant's pen gevloeid, worden gerekend.

Willems maekte ons het eerst met dit gedicht bekend. Hy hield het voor het dichterlykste stuk van Jacob Van Maerlant[1]. Hieromtrent kan ik met dien geleerde niet volkomen instemmen

In der daed, veel der beste plaetsen, die in de achttien strofen van *der kerken Claghe* voorkomen, zyn herhalingen van gedachten, of zelfs van woorden en zinsneden, welke men reeds in zyne andere werken, en onder anderen in den *Eersten Martijn* aentreft. Daerby

1 In zyne *Mengelingen van historisch-vaderlandschen inhoud.* Antwerpen 1827-1830. bl. 45-58. — De naem des dichters komt in het stuk niet voor; maer in het handschrift leest men boven aen. « *Dit dichte oec Jacob Van Meerlant.*

vindt men hier die eenheid en dat plan niet, welke men als eene voorname verdienste in *Van den Lande van Overzee* kan beschouwen. Des niet tegenstaende beken ik gereedlyk, dat het *der Kerken Claghe* geens zins aen verhevenheid van denkbeelden mangelt, en het dichtstuk echt schoone en poëtische plaetsen bevat.

De deugdzame lieden — zegt Maerlant — al worden ze door de kwaden gewoonlyk gestoord, zyn toch niet te laken; hy, die zyn koorn zoo wel op de steenen als onder de doornen zaeit, wil toch, dat er goede vruchten uit voortkomen, en het is buiten zyne schuld, indien het niets voortbrengt.

Maer als de wereld op haer einde zal gaen, dan zullen distelen en doornen wassen dáér waer vroeger de wyngaerd en het edel koorn groeiden. Indien ik het dorst, zoû ik zeggen, dat de Antechrist geboren is, en dat zyne voorgangers reeds op de wereld zyn.

Is er iemand slecht, loos, meineedig, als hy maer iets te geven heeft, zal men hem toch in den raed toelaten, en aldaer het woord laten voeren, en nogtans

al heeft een sot op thoeft gescoren
ene breede crune, toten oeren,
hines te vroeder niet een saet.

Hoe werd niet de eerste, die onder de Christenen de kruin droeg, de heilige Petrus, versmaed? Hy werd te Antiochië, omdat hy het volk, dat verdoold was, wilde onderrigten, in eenen kerker gesmeten. Thands zyn zy, die de kruin dragen, gierig en onverzadelyk :

Ic wane noyt man en sach
Volc so gierech omme beiach.

De Evangelist zegt ons, dat er veel zaed op den steen en aen de doornen verloren gaet :

om dat die herden nu sijn doren,
ende met weelden hen versmoren.

De herders zyn wolven geworden.

Trouwe es getrocken onder voet.

Gierigheid en hoovaerdy hebben de overhand, en het goed der Heilige Kerk wordt gebruikt om schoone paerden en kostbare kleederen te koopen. By nachten, als de slaep my niet beviel, dacht ik meermalen, dat Lucifer, die helsche draek, dit kwaed berokkend heeft.

In de zeven volgende strofen, ontwikkelt de dichter de voorgaende gedachten, en toont aen, hoe door de ondeugendheid der menschen, de wereld bedorven en omgekeerd is; en hy roept uit :

Siet, hoe es dit rechte verkeert!
die te voren was geeert
leit nu gevallen in die scande;
hadde hi ontfermecheit geleert,
so ware hi bleven onverseert;
nu moet hi in den helschen brande.

Na nog in een paer strofen de ondeugden, waermede volgends hem, zyne tydgenooten besmet waren, gericht te hebben, zegt hy :

Dits der Heileger kerken clagen,

en hy eindigt met den wensch dat God

dat Hi die quade noch verdrive,
ende ons sinen heilegen Geest toesinde,

die ons troeste, in dit ellinde,
dor sijn heilege wonden vive;
so dat de heilige Kerke in eeren blive!

Niet alleen de toespeling des dichters op zyne gryze haren, (graeu haer), maer ook de blykbare herinneringen aen zyne vroegere werken, doen my *der Kerken Claghe* tot de laetste levensjaren van Maerlant verschuiven.

—

VAN DEN LANDE VAN OVERZEE.

Dit dichtstuk hetwelk door Van Wyn[1] voor het eerst werd bekend gemaekt, is een krachtige en zielroerende oproep ter kruisvaert. Met het innemen van Akers (Ptolemaïs), door den sultan van Egypte, in 1291, verdween het laetste bolwerk, dat de Christenen in het Oosten bezaten. Noch van het koningryk door Godevaert van Bulioen gesticht, noch van de landstreken, welke men sedert overwonnen had, bleef er iets over. Al de hoop, door de latere kruisvaerten ingeboezemd, was dus verloren. Toen men den val van Akers en tevens al de gruweldaden, door de ongeloovigen op de Christenen gepleegd, in Europa vernam, steeg er een algemeene kreet van spyt en verontwaerdiging op. Meer dan een dichter nam de pen in de hand, om zyne landgenooten tot wraek over de Mohamedanen aen te porren. Onze Maerlant bleef niet ten achter. Hy ook scherpte zyne veder om onze voorvaders uit den slaep te wekken, met hun de rampen, die het heilige Land getroffen hadden, in levende kleuren af te schilderen, en hun tevens aen

[1] *Huiszittend leven*. Amsterdam, 1812. D. II. bl. 306-322.

te sporen, om tegen de vyanden des geloofs het harnas aen te schieten :

Kerstenman! wats di ghesciet!
Slaepstu? Hoe, ne dienstu niet
Jesum-Christum, dinen Here?

Gy gaet nu — zoo luidt het — den Zaligmaker, die voor u den kruisdood stierf, verlaten ! Het Heilige Land, waer zyn bloed vloeide, is voor u verloren! De Sarazynen hebben de Kerk onteerd. Is uw hart dan van steen, dat gy uwe moeder aldus kunt zien lyden? Ach ! gy tracht alleen naer het aerdsche goed: gy verlaet uwe broeders, die onder den overmoed der ongeloovigen bukken :

In weelden zitstu hier versmoert
zo dat met di es onghehoert
Gods lachter ende sine scande;
du ne peins niet om die moert,
die tot Akers in die poert
wrochten die Gods vianden.

Kloosters en kerken werden vernield; de bevolking viel onder het zwaerd der Sarazynen, die langs de bres de stad waren binnen gerukt : alle tegenweer was onmogelyk geworden. Gelukkig zy, die de schepen konden bereiken, om eenen gewissen dood te ontkomen. Het kruisbeeld werd op de straten door het slyk gesleept; de godgewyde maegden werden verkracht : alwie Jesus naem dorst uitspreken, werd deerlyk mishandeld, of ontlyft.

Vorsten en Heeren ! Hoe kunt gy zulks dulden : waerom verlost gy het Heilige Land niet van dat gebroed:

Kerke van Rome, trec dijn swaert!

Maer, helaes, de Kerk van Rome,

sine heeft gheen lit, dat haer bestaet,
keiser, coninc, noch prelaet!

Wat baet trok de kerk uit de tienden, ten haren voordeele geheven? Men doet in onze dagen kruisvaerten naer Tunis en Aragon, in plaets van naer Palestina; omdat thands de vorsten zulke togten voor hun eigen belang aenrigten.

De kerkelyke waerdigheden worden des te meer gezocht, hoe hooger zy zyn: met het belang der Christenheid bekreunen de prelaten zich zeer weinig.

Koningen, graven, hertogen, zullen al ligt een voorwendsel, hoe gering ook, uitzoeken, om elkander den oorlog te verklaren; maer wanneer het Land onzes Zaligmakers door de Heidenen wordt verwoest, dan wykt men te rug om de wapens op te vatten; en nogtans:

Nu weert tijt, dat men zoude
den scilt van sabel ende van goude
toghen ende van lasuren!

Ontrolt den oorlogsstandaert van Vlaenderen, van Brabant, van Lothryke, van Frankryk! Het ware thands ter goeder ure!

Vonde men prencen ende baroene,
als men hier voermaels plach te doene
die Kerke en dade niet selc gheclach;
want si was des onghewoene,
bi Godefroits tiden van Bulgoene,
ende bi Carle, die node sach,
dat si stoet ontfinc oft slach!

Wat vaerdi in desen daghen
met valcken, bersen ende jaghen.
Ghi lantheren, ghi civiteinen,
hoerdi niet die Kerke claghen,
of ghi zijt van haren maghen
openbaerlyc int pleine?
Dardi uwes kerstijnheits ghewagen,
so moeti den scilt draghen
die God veruwede met roder greine;
hine liet hem niet versaghen
ons te loessene uter plaghen,
die vloyet uter hellen fonteine,
ghemanc met torment ende weine [1].

Ghi, heren, dit is *Jacobs* vont,
houdt dit kimmijn [2] in den mont,
vanc an desen breidel kuwen,
later u mede sijn ghewont
binnen in uwer herten gront,
vanc die weelde hier verspuwen.
Het is eene redene bont,
hier wassere so menich pont,
ende dat arme volc verdullen.
God make ons alle so ghesont
met rechten ghelove, te lester stont,
dat die zielen te min mach gruwen
van Sathanase, den fellen ruwen!

Aldus eindigt dit fraeije dichtstuk, van hetwelk al de negentien strofen zouden verdienen te worden aengehaeld.

[1] *Weine*, weenen.
[2] *Kimmijn*, gebit; het breidel-yzer, dat de paerden in den mond hebben.

In *Van den Lande van Overzee* heerscht, van den beginne tot het einde, veel eenheid van plan; tevens veel afwisseling van gedachten en uitdrukking. Het is een alleszins schoone tegenhanger van de in de Fransche letterkunde bekende strofische gedichten van den Atrechtschen ridder *Quesnes de Béthune*, en van den Paryzer trouvère Rutebeuf [1].

---

[1] Professor JONCKBLOET veronderstelde, dat Maerlant de gedichten Van Rutebeuf had gelezen, in zonderheid zyne *Complainte d'outre mer*, zyne *Nouvelle Complainte d'outre mer* en zyne *Complainte de Constantenoble*. Indien deze veronderstelling gegrond is, dan kan zy alleen strekken om te bewyzen, hoe Maerlant volkomen met de Fransche letterkunde van zynen leeftyd bekend was; want al komen by beiden schryvers soms de zelfde denkbeelden voor, men mag het stuk van Maerlant in geener wyze eene bloote navolging noemen (JONCKBLOET, III. 150-159. — JUBINAL, *œuvres complètes de Rutebeuf, trouvère du XIIIe siècle*. Paris. 1839. I).

VYFDE HOOFDSTUK.

Maerlant schepen-klerk te Damme. — Zyn afbeeldsel aldaer. — Zyn graf in de kerk, onder het klokkenhuis. — Zyn grafschrift; — wanneer het geplaetst werd, en hoe het verklaerd moet worden. — Verwarring van Uilenspiegel met Maerlant. — Wandalismus.

Weinig is het zoo nederig dorpjen Damme, hetwelk op een uer afstands van West-Vlaenderen's hoofdstad Brugge ligt, ik zeg niet aen de vreemdelingen, maer zelfs aen onze landgenooten bekend. En nogtans was dit hedendaegs zoo vervallen, zoo doodsche Damme, weleer een ryk en allerlevendigst steedjen. Dáér kwamen de vreemde schepen, zoo wel die uit de Oost- als uit de Middenlandsche Zee hunne koopwaren lossen: — dáér was de groote Vlaemsche stapelplaets, waermede, even als met Brugge, de zoo magtige Hanze-steden in de menigvuldigste betrekkingen stonden: dáér lag eindelyk de voornaemste bronader van Brugge's, ja van Vlaenderen's welvaren, gedurende de dertiende eeuw.

Van dien vroegeren bloei en die handels-grootheid, is er heden maer weinig over gebleven! Het stadhuis, dat

nog van het uiterste der jaren dertienhonderd schynt te dagteekenen [1]. is helaes! gedeeltelyk bouwvallig; en van de fraeije kerk, welker bouwing tot een vroeger tydstip opklimt, zyn alleen de toren en het koor blyven staen, terwyl het middengedeelte reeds sedert een' geruimen tyd ingestort, of, als onnoodig voor de huidige geringe bevolking, afgebroken is.

In die kerk berustte vroeger Maerlant's asch, en binnen dat stadhuis is tot hiertoe, op den sleutel van een' der balken, in de voornaemste zael, het afbeeldsel van « den Vader der dietsche dichters allegader » bewaerd gebleven. Men ziet hem aldaer, in de kleedy van eenen geleerde, in een boek schryvende, dat op eenen lessenaer ligt.

Op eenen tweeden balk, heeft de beeldhouwer de heilige Maegd Maria, en op eenen derden, den koninklyken harpzanger David gebeiteld, als hadde hy onzen Maerlant tusschen den Godsdienst en de Poëzy willen plaetsen. Dat kunstwerk klimt buiten twyfel op tot den zelfden tyd dat het stadhuis werd gebouwd : dus vermoedelyk tot het laetste der XIVe eeuw. Het is geheel in den trant van dat tydvak. Men ziet er het boertige, ja zelfs het onbetamelyke, met het ernstige gepaerd gaen, want behalve de drie hoofdfiguren, zyn er als bywerk eenige tafereelen, die niet allen even kiesch mogen worden genoemd.

Datmen het beeldjen van den zittenden en schryvenden

1 Eene afbeelding van dit stadhuis kan men zien in Macquet, *Histoire de la ville de Damme*. Bruges, 1856, alsook by Willems, *Belgisch Museum*. D. II. bl. 453. Aldaer leest men dat de klok, die binnen het stadhuis hangt, van 1398 dagteekent : *tres fratres michi* (sic) *fecerunt. Harelbeke, anno domini* MCCCXCVIII.

gryzaerd wel degelyk voor Maerlant te houden heeft, is men het eens.

Reeds Sanderus, in zyn ten jare 1624 gedrukt boek : *De Scriptoribus Flandriae* [1] getuigt zulks. Van Maerlant sprekende, zegt hy : « *Scriba fuit Dammensis; ubi ejus effigies artificiosè sculpta, habitu philosophico, dextra calamum tenentis, ac librum apertum in pulpito, in domo civica visitur.* »

Deze regels bevatten te gelyker tyd de vroegste melding, dat Maerlant te Damme het ambt van *stads-klerk* bekleedde [2]. Om zulks te schryven, had Sanderus het ongetwyfeld geput uit bronnen, die wy niet kennen, en die welligt verloren zyn gegaen. Waerschynlyk was er vroeger in de stedelyke archieven van Damme wel iets te ontdekken; maer het schynt dat deze in 1794 werden weggevoerd, en sedert zyn ze niet meer te rug gevonden [3]. Dat verlies is des te meer te bejammeren, daer men in de stadsrekeningen, welke vermoedelyk van de XIVe eeuw wel voorhanden waren, gewis iets over het bouwen van het stadhuis, over het beeldhouwen van den balk, en welligt iets regtstreeksch omtrent Van Maerlant zoû gevonden hebben.

Keeren wy tot Sanderus te rug. Indien men hem eene dubbele en zeer belangryke getuigenis verschuldigd is, dan verdient het toch opmerking, dat hy van Maerlant's

1 *Antverpia*. 1624, in-4to. Lib. II. p. 80. Later overgenomen in zyne *Flandria illustrata*. Colon. Agrip. I. 298.

2 In latere tyden noemde men dat *Greffier*. Zoo zegt VAN MALE, in zyne *Ontleding ende verdediging van de Poëzye* (te Brugge in 1724 verschenen) blad. 39, « Jacques van Meerland, griffier van Damme, enz. »

3 *Belgisch Museum*. D. II, bl. 145.

grafsteen, in de kerk van Damme, niet schynt geweten te hebben. Maer dit komt juist ter bevestiging van Van Belle's later aen te halen verklaring, volgends welke deze de eerste zou zyn geweest, die in de XVIIe eeuw de aendacht op den grafzerk trok.

Een tydgenoot van Sanderus, die kort na hem schreef, Sweertius, spreekt insgelyks van den balksleutel. doch niet van het grafschrift[1]. Men leest by hem : « *Hactenus spectatur ejus effigies in trabe atrii domus senatoriæ, habitu prorsus philosophico, ac dextra calamum tenentis, librumque apertum in pulpito. Semper enim aliquid commentabatur.* »

De balk werd voor het eerst beschreven by Lelong[2], en zulks volgends de door Hendrik Pulinx, bouwmeester der stad Brugge, in 1725 vervaerdigde afmeting en teekening. In onze dagen liet Willems dit gedenkstuk steendrukken, en plaetste het in zyn *Museum* met een uitvoerig berigt van baron de S[t]-Genois[3]; ook voegde de heer Macquet, by zyne *Histoire de la ville de Damme*[4], eene plaet, waer men de drie balksleutels met hunne versieringen op afgebeeld ziet.

Maerlant werd, zoo als ik reeds hooger zegde, te Damme, in de thands gedeeltelyk nog bestaende kerk, en wel onder het klokkenhuis, begraven[5]. De kerk had vroeger twee kleine kruisbeuken, die digt by het hoogchoor waren gebouwd. Boven het kruis der kerk was

1 SWEERTIUS, *Athenæ Belgicæ*. Antv. 1628. in folio. p. 367.

2 *Boekzaal der Nederduitsche bybels*. Hoorn. 1764.

3 D. II. bl. 143.

4 Bruges 1856.

5 In de dertiende eeuw, was er te Damme eene tweede kerk. Heden kan men alleen by gissing de plaets aenwyzen, waer deze gestaen heeft.

het klokkenhuis, en niet in den hoogen toren, zoo als men wel eens gemeend heeft [1]. Het graf, waerin Maerlant's asch rustte, was niet verre van den ingang der kerk ter linker hand [2].

De oudste getuigenis dat onze Dichter onder het klokkenhuis in de kerk te Damme begraven werd, leest men by Jan Bukelare, in zyne Latynsche vertaling van den *Wapene Martijn*. Aldaer luidt het in de eerste stroof van het tweede boek :

In Dam fossa tui lecti
sub campanis, et Trajecti
ego moror, sic separamur.

Op Bukelare volgt de Gentsche Marcus van Vaernewyck, die, zoo men weet, in het midden der XVIe eeuw bloeide. Hy zegt : « De constighe vlaemsche poëte, rhetorisien Jacob van Meerlant, die onder de clocke begraven licht, wiens handen beyde even dapper in 't schryven waren [3]... »

[1] C. P. Serrure, in zyn *Vaderl. Museum*. D. I. bladz. 120.

[2] Carton. *Rapport sur les fouilles faites sous la tour de l'église de Damme, pour retrouver le tombeau de Jacques van Maerlandt*. Bruges, 1839.

[3] « Hy heeft ons, — zoo gaet Vaernewyck voort — onder ander subtile wercken naghelaten een boec genoemt *der Naturen Blomme*, daer hy veel wonderlykheden der natueren verhaelt. » — *Die historie van Belgis*. Ghendt. 1574. bl. 71. a. (B. III, C.XXVI). — Uit deze aenhaling blykt, hoe weinig men ten tyde van Vaernewyck over Maerlant wist. — By een' anderen, zeer geachten schryver, Meyerus, in zyne tweede uitgave der *Annales Flandriæ*, (na zyne dood, te Antwerpen in 1561 verschenen), leest men op het jaer 1206, alwaer spraek is van den burger-oorlog in West-Vlaenderen, tusschen de Isengrynen en de Blavoetynen : » *In rithmis Jacob Merlandi, lupus Isengrin vocatur, sicut vulpes Reynaert.* » Dit schynt op eene verwarring van den schryver van den Reinaert met Jacob van Maerlant te berusten.

De vroegste getuigenis over het bestaen van Maerlant's grafzerk in de kerk te Damme, mag opklimmen tot 1536. Van Belle herinnerde zich immers, dat gedenkstuk alreeds in dat jaer gezien te hebben.

Het grafschrift werd voor de eerste mael, ten jare 1628, door Sweertius, in zyn *Athenæ Belgicæ*[1] gedrukt; doch zoo als ik het reeds deed opmerken, is de tekst, by Sweertius voorkomende, niet geheel nauwkeurig, en er werd eene veel betere lezing door Van Belle geleverd. Van dezen man, die gedurende langen tyd greffier te Brugge was, bewaert men tot heden toe, in de pastory te Damme, eene in het Latyn geschrevene getuigenis, die ik hier, om hare belangrykheid, in haer geheel, by vertaling zal mededeelen.

Van Belle geeft eerst het grafschrift, welk by hem luidt als volgt :

Hic recubat Jacobus — à Mellant, ingeniosus,
Trans homines gnarus — rhetor, astuque disertus,
Quem laus dictandi — rhytmos, proverbia fandi,
Transalpinavit, — famaque perenne donavit :
Huic miserere Deus, — cujus sextus jubilæus
Post summum nomen — numeri, proh! abstulit omen. [2].

« Dit is het omschrift « zegt hy dan, » van een' ouden marmeren grafzerk in de kerk te Damme, onder het

[1] Blad. 367.

[2] Ziet hier de afwykende lezingen by Sweertius :

Reg. 1 . . . Jaques van Meerlandt
» 2 . . . gnarus — astu rhetorque disertus.
» 3 . . . dictandi — et juris proverbia fandi.
» 4 . . . perenne beavit.
» 5 . . . Deus — cui sextus jubilæus.
» 6 . . . Post summum nomen — muneri

klokkenhuis liggende, waerop men te midden eenen geleerde [1] voor eenen lessenaer, met een boek ziet zitten, in hetwelk hy met een' bril, het hoofd en de kin eenigzins verheven, aendachtig zit te lezen.

» Ik herinnerde my, dat reeds in 1556 (alswanneer ik met myne ouders dikwyls te Damme kwam) die grafzerk de bewondering opwekte van hen, die de kerk bezochten en hem aldaer zagen liggen.

» Toen echter, na den jare 1584, de stad Damme met Brugge de ketters verdreven hebbende, zich met haren koning verzoende, en ik ondergeteekende alsdan van Keulen, alwaer ik gevlugt was, terug was gekeerd, eens de gemelde stad Damme bezocht, had ik aen den pastoor en aen de magistraten, met wie ik bekend was, gevraegd om eens naer de kerk geleid te worden, die alsdan reeds op nieuw voor den katholyken godsdienst was ingewyd, maer die gedurende zeven jaren door de ketters bezoedeld was geweest, en alwaer men de beelden afgeworpen, en de autaren tot den grond toe afgebroken had. Aldaer toonde ik hun gemelden grafzerk, die met kalk en modder bedekt was, en er uitzag gelyk het overige van den vloer der kerk, die gewoonlyk by den ingang slykachtig is.

» Ik zegde dat aldaer, onder de vuilnis, welke wy betraden, een oud en merkwaerdig gedenkstuk lag. Ik steunde op de herinnering myner jeugd; de meest bejaerden der magistraten antwoordden, dat het in der daed zoo was, en dat zy het zelfde uit den mond hunner ouders hadden gehoord. Zy voegden er by, dat de oude

[1] *Doctorem*, zegt Van Belle.

pastoor-jubilaris, Boudewyn Palinck, dikwyls aen de vreemdelingen verteld had, wiens graf het was; maer voor het overige, noch zy, noch iemand van de stad, wist, wie daer eigentlyk begraven lag.

» Wy deden de plaets afkuischen en schoon maken, en vonden er den zittenden geleerde op (*sedentem doctorem invenimus.*)

» Het was echter zeer moeijelyk het omschrift aeneen te brengen, doordien de oude en kleine letters, door het heen en weêrgaen in de kerk, gedurende omtrent drie eeuwen, grooten deels uitgesleten waren. Het blykt immers uit de twee laetste rymregels (*ex ultimis duobus versibus*), dat de man, die daer begraven werd, ten jare 1300 stierf.

» Ten langen laetste, door den zin, alsook met de versmaet na te gaen, zyn wy er in gelukt, het omschrift te lezen (*tandem ex sensu et pedum carminum numero eam assequuti sumus.*). Ter oplossing, kwam ons niet weinig te stade, dat ik my herinnerde, dat omtrent het zelfde tydstip geleefd had een sterrekundige en dichter, die dergelyke soort van berymde voorzeggingen, om niet te zeggen droomeryen, had geschreven, waeruit ik, die thands den ouderdom van 87 jaren bereikt heb, nog de volgende onthield : »

Mellandus dixit, — illo quo tempore vixit,
Quod rex unus erit — qui Flandros perdere quærit;
In Bulscamp ibit — et ibi moriendo peribit.
Bulscamp! ecce dies, — quo unctus sanguine fies [1].

Was onderteekend

J. B. VAN BELLE, J. U. D.

[1] Foppens spreekt van een boekjen, waerin deze berymde voorzeggingen zouden voorkomen.

Dusdanig is de inhoud dier verklaringen van Van Belle [1], die zeker hoogst belangryk mogen heeten, en ons het verloren gaen van den ouden grafsteen zelven min doen bejammeren.

Zoo als Van Belle het te regte verstond, wyzen de twee laetste verzen het jaertal 1300, als tydstip van Maerlant's dood aen.

« Huic miserere Deus, — cujus *sextus jubilæus*
Post summum nomen numeri, proh ! abstulit omen ! »

Sweertius had die aenduiding van het jaertal niet opgemerkt in het opschrift van den grafzerk. Hierboven gaf ik reeds in noot de afwykingen van den door hem gedrukten tekst op. Doch ik moet hier doen bemerken, dat hy *muneri*, in plaets van *numeri*, las, en dat het hem juist daerdoor onmogelyk werd, den zin der twee laetste rymregels te verstaen.

Foppens [2] en Paquot [3] echter kenden en volgden de lezing van Van Belle, en de laetste dier twee levensbeschryvers legde zeer duidelyk uit, hoe men het jaertal 1300 daerin moet vinden. Niettegenstaende was er in de laetste jaren niemand, schynt het, die de zaek regt begreep. Professor Jonckbloet zelf verklaerde ronduit, dat de zin van het grafschrift voor hem onverstaenbaer was. Zonderling mag het heeten, dat al de geleerden, zonder op iets te kunnen steunen, voor vast aennamen dat Maerlant in 1300 stierf, en zich hieromtrent op het grafschrift, dat zy niet konden ontcyferen, beriepen!

[1] *Belgisch Museum*, D, II. bl. 460-461.
[2] *Bibliotheca Belgica*. Brux. 1739, D, I. 526.
[3] *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas*. Louvain. 1766, D. VII. bl. 392.

Ik trok de eerste, vóór eenige jaren, de aendacht op hetgeen Van Belle en Paquot zoo goed verstaen hadden [1].

In de latynsche cyferrekening is M of duizend het hoogste cyfertal, dat men door *éene* letter kunne uitdrukken. Wil men een hooger getal opgeven, zoo als tien of honderd duizend, dan moet men hiervoor *twee* letters gebruiken : XM, CM, *enz.* Aldus beteekent « *Sextus jubilæus post summum nomen numeri*, » niets anders dan : « *het zesde jubeljaer na het hoogste getal* » dat is : *na het jaer duizend.* Men weet dat de jubileën, die eerst maer alle honderd jaren plaets hadden, door Clemens VI op eene halve eeuw werden gebragt, en dat deze paus zelf het jubilé van 1350 vierde [2]. Het zesde jubilé na het jaer duizend, kan anders geenen zin opleveren, dan wanneer men aenneemt, dat het hier jubileën van vyftig, en niet van honderd jaren geldt, en *sextus jubilæus* aldus het driehonderste jaer wil zeggen; waeruit volgt, dat de zinsnede « *sextus jubilæus post summum nomen numeri*, » het driehonderste jaer na duizend beduidt.

Terwyl dit grafschrift tot getuigenis verstrekt, dat Maerlant in 1300 overleed, bevat het tevens het innerlyke bewys dat de zerk, waerop het te lezen stond, niet onmiddellyk na de dood van Maerlant gelegd werd, maer ten hoogste tot het jaer 1350 kan opklimmen.

[1] *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche letterkunde in Vlaenderen.* bl. 191.

[2] DUCANGE, *Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis.* Parisiis 1733. D. III, bladz. 1558, op het woord *Jubilæus*

Ik ben echter geneigd om dat opschrift als jonger, en misschien wel honderd jaren jonger, te beschouwen. Het midden der vyftiende eeuw schynt my het tydvak, waerop het best zou 't huis behooren. Het woord *rhetor* op Maerlant toegepast, doet ons alreeds aen de *rethorykers* denken : benaming, die juist omtrent dien tyd in zwang kwam. Voeg daerby dat, volgends het aengehaelde getuigschrift, van Van Belle, Maerlant eenen bril droeg; welnu, de brillen werden, naer 't schynt, hier te lande voor het eerst onder Philips-den-Goede ingevoerd. Verder nog, indien er wezentlyk op den zerk een uil te zien was, zoo als wel niet Van Belle, maer toch Van Male, van wien ik verder spreken zal, getuigt, dan ware deze herinnering aen den vogel der klassieke oudheid wederom een bewys, dat dit gedenkstuk niet zoo oud kon zyn, als men het zoû veronderstellen. Ik denk het midden der vyftiende eeuw te moeten opgeven als het tydstip op hetwelk Maerlant's graf met dien zerk en dat opschrift versierd werd. Het was eigentlyk maer omtrent dien tyd, dat men te regte met jubileën van vyftig jaer kon beginnen te rekenen.

Het jubeljaer 1450 werd met buitengewone plegtigheid geheel Europa door gevierd, en dit te meer, omdat men, ten gevolge der kerkscheuring, het jubeljaer van 1400 zonder veel luister had zien voorbygaen, vooral hier te lande, waer de vorst den scheurpaus van Avignon, en het volk den paus van Rome erkende.

Wat hiervan ook moge wezen, het metrum, waerin het grafschrift werd opgesteld, kan tegen myne gissing niet ingeroepen worden, dewyl de Leonynsche verzen in de XVe eeuw nog algemeen in zwang waren.

Er blyft my nog over te handelen over de zonderlinge reden, waerom Maerlant's grafzerk verdwenen is. Wie zoû het ooit kunnen denken, dat men op het einde der XVIIe eeuw, byna volstrekt niets meer van zulken verdienstelyken man wist, en dat men hem met *Uilenspiegel* verwarde! Dit was nogtans het geval.

In zeker, tot hiertoe in handschrift gebleven Latynsch werk [1] van J.-P. Van Male, opvolgentlyk pastoor van Bovekercke en van Vladsloo, en in laetstgemelde plaets ten jare 1735 overleden, wordt er gezegd : « Dat alzoo de lessenaer, die vóór Maerlant op zynen grafzerk stond afgebeeld, niet duidelyk meer was, men dien voor eenen *spiegel* aenzag, en vermits er van boven een *uil* stond, dacht het volk, in zyne onwetendheid, dat *Uilenspiegel* aldaer begraven was.

« Deze verkeerde meening « gaet Van Male voort, » werd weldra wyd en zyd uitgebazuind, en men onderhield ze zelfs door het uitgeven van schriften en beeldekens. Van daer een buitengewone toeloop van volk, om het graf van dien poetsenmaker te bezoeken; en al mogte ook Van Belle, de sekretaris der stad Brugge, een allerdeftigst man, een schrift uitgeven[2], om het volk van zyne dwaling te doen terugkomen, dat hielp er niets toe. De toeloop der menigte bleef voortduren; tot dat zeker pastoor der kerk van Damme den grafsteen heeft doen omkeeren[3]. »

[1] *Amphytheatrum virorum illustrium Brugensium.*

[2] Ten onregte maekte hieruit de medewerker van Willems' *Belgisch Museum* op, dat van Belle eene geheele verhandeling over Maerlant's grafzerk zoû geschreven hebben, iets wat ik zelf zonder verder onderzoek vroeger naschreef. *Geschiedenis*, bl. 189.

[3] WILLEMS. *Belgisch Museum*. D. II, bl. 459. Van Male zegt : « pastor aliquis

Het schrift van Van Belle, waervan hier gesproken wordt, is niets anders dan de boven aengehaelde Latynsche verklaring, door hem in zeven-en-tachtigjarigen ouderdom afgelegd, en die thands nog in de pastory te Damme berust. Het was niet dat Latynsch opstel, maer wel eene Vlaemsche vertaling van dat stuk, welke te Brugge, by Laurens Doppes, in de Philipstockstraet, gedrukt werd, om onder het volk verspreid te worden [1]. Reeds vroeger sprak ik van de Latynsche verzen, welke de Brugsche regtsgeleerde Rommel in 1665 en 1666 tegen de verwarring van Maerlant met Uilenspiegel schreef [2].

De grafsteen van Maerlant bleef anderhalve eeuw, in eenen achterhoek der kerk, voor aller oogen verborgen, toen, in 1829, de pastoor dien met vyf andere zerken aen eenen steenhouwer van Brugge verkocht. Tot den 5 juny 1830, bleef het gedenkstuk van Jacob van Maerlant te Damme op de straet liggen, tot dat het eindelyk eene bestemming vond en verkocht werd.

Wanneer kanonik Carton in 1839 de vlytigste nasporingen deed, om het graf van onzen dichter weder te vinden, wist de steenhouwer hem alsdan nog uit zyne

sarcophagum *invertere* jussit. — Het is letterlyk *omkeeren;* doch waerschynlyk zoû het moeten wezen : *opnemen en elders plaetsen.*

[1] Willems, *Belgisch Museum*, D. I, bladz. 457.

[2] Zie : blz. 9. *Rapport sur les fouilles, faites pour retrouver le tombeau de Jacques Van Maerlandt.* In de *Annales de la Société d'Emulation de Bruges.* D. I. bl. 273-286. — Volgens het medegedeelde door den heer Lefebure, was het een arduinen steen (pierre d'Ecaussine). Van Belle zegt in zyne verklaring : « Sarcophagum *marmoreum.* » Doch men weet, dat *arduin* in deze streken soms wel *marmer* wordt benaemd.

handelsboeken te zeggen, dat de zerk zes voeten en half hoogte, drie voet en twee duim breedte en 4 1/2 duim dikte moest gehad hebben, maer dat hy, volgens hy vermeende, reeds lang verkapt was.

ZESDE HOOFDSTUK.

Maerlant en zyne eeuw. — Zyn invloed op letterkunde, tael en beschaving.

Thands, dat ik aen het einde der opgelegde taek ben gekomen, Maerlant's leven, zooveel de bestaende bronnen het toelieten, afgeschetst, en zyne verdiensten door het overzicht zyner talryke werken heb doen uitschynen; — thands blyft er my nog aen te duiden, welke plaets aen den vlaemschen dichter in de middeneeuwsche letterkunde toekomt, en hoe hy met de gebeurtenissen van zynen tyd in verband staet.

Sedert het nader bekend worden met onze oude schriften, vooral sinds het verschynen van professor Jonckbloet's merkwaerdige *Geschiedenis der middennederlandsche Dichtkunst,* kan niemand Jacob van Maerlant meer als onzen oudsten Dietschen schryver beschouwen. Vóór hem, immers, bestond eene geheele letterkunde, die, met den *Bere Wisselau* en de vertaling van het *Roeland's lied* tot de XIIe eeuw opklimmende, alreeds haer tydvak van bloei en verval beleefd had. Maerlant zelf beoefende in zyne jeugd dat romantisch vak, hetwelk vóór hem zoo

algemeen in achting was; en, gelyk wy het ook lieten zien, maken zyne eerste werken in der daed de overgangs-brug der schilderende tot de beschryvende en wysgeerige poëzy.

Zyne talryke latere schriften, de nieuwe rigting, die hy aen de letterkunde gaf, zyn eerbiedwaerdig karakter, de hooge ouderdom, dien hy bereikte, verklaren ons, hoe, in de eerste helft der XIVe eeuw, een zyner navolgers, een dichter tot zyne school behoorende, de antwerpsche stadsklerk, Jan Boendale, onzen Maerlant als *Vader van al de Dietsche Dichters* begroet heeft. Boendale, die de manier van Maerlant gansch volgde, beoordeelde hem natuerlyk uit een eigen en eenzydig standpunt.

Zonder ook aen den heilzamen invloed, welken hy op onze tael heeft uitgeoefend, te kort te doen, acht ik het als zeer ongegrond te beweeren dat vóór hem, het Dietsch nog aen geene vaste regels onderworpen was, en nog niet ten regte als algemeene schryftael in de Nederlanden kon gebruikt worden. Dat hy, echter, die opvolgentlyk in Vlaenderen en in Zeeland woonde, en waerschynlyk geheel Nederland door, letterkundige betrekkingen onderhield, een' grooten stap tot de ineensmelting onzer onderscheidene tongvallen te weeg bragt, valt geens zins te ontkennen.

Edoch, Maerlant's verdienste bestaet gewis hierin, dat hy de wetenschap, die in de Latynsche schriften van Europa's geleerden voor de menigte verborgen lag, in eene levende spraek, in zyne moedertael, overbragt, en dat hy dit deed, vooraleer in veel andere landen dergelyk iets had plaets gehad.

De tweede helft der XIIIe eeuw is een belangryk tyd-

vak in onze vaderlandsche geschiedenis. Alsdan immers bekomt de burgery eenen aenzienlyken en bestendigen invloed, waerdoor zy weldra tot eene magt werd verheven, die den adel in de schaduw stelde, en tegen het vorstelyke gezag opwoog.

Voor eenieder, die zich niet bloot met de kennis der bestaende feiten te vreden houdt, zal het van belang wezen, de oorzaken van dien doorslaenden invloed der burgery op te sporen en na te gaen; want, hoe zeer de ontwikkeling van handel en nyverheid daertoe oneindig veel bydroeg, kon deze, zoo min als welke staetkundige gebeurtenis ook, uitsluitelyk daertoe aenleiding hebben gegeven. Bekwam de burgerstand, naer mate hy magtiger werd, ook beter onderwys en meer verlichting, zoo groeide hy tevens aen in magt en zelfbetrouwen, naer mate hy meerdere kennissen en beter onderrigt had verworven.

Het doorbreken der volkstael in het algemeen en stedelyk bestuer, en hare aenwending by het afkondigen der wetten en het opstellen der akten, in vervanging van 't Latyn; het inrigten van een onderwys in de moedertael, dat alleen voor de leeken bestemd was; het ontstaen eener wetenschappelyke Nederlandsche letterkunde, zyn al te gewigtige verschynselen, dan dat ze niet krachtdadig tot de ontwikkeling van den burgerstand hier te lande zouden hebben bygedragen. Die omwenteling, immers, in het gebruik der talen op het regterlyk en besturend gebied, die omwenteling in het schoolwezen, die omwenteling in de letterkunde zyn, als 't ware drie schakels der zelfde ketting, die het volk nauwer aen den wagen der beschaving moesten hechten.

Het is my niet gegeven na te gaen, in hoeverre Maerlant regtstreeks het zyne bydroeg tot het doen bezigen der moedertael in het openbare en byzondere leven; in hoe verre hy tot de opkomst en den bloei der ontkiemende stedelyke scholen medewerkte; doch gerust mag men hem beschouwen en hoogschatten als *den vader der Dietsche wetenschappelyke litteratuer.*

Ik heb opvolgentlyk zyne talryke werken doen kennen, en aengetoond, hoe van jongs af zyn geest bezield was door de zucht naer waerheid; hoe die neiging zich steeds in hem ontwikkelde, en hy daerdoor, om zoo te zeggen, in byna alle ernstige vakken als eene vuerbaek voor het nageslacht optrad. Hy wierp den scheidspael omverre, die de Latynsche wereld van het volksleven afgezonderd hield. Vóór hem, kon degene, die de tael der geleerden niet magtig was, geene historische, natuerkundige noch wysgeerige kennissen bekomen. Hy ontsloot voor zyne landgenooten het veld van het verledene, de natuer en de zedeleer. Hy behandelde de wereldgeschiedenis, en hierin wees hy aen het dierbare Vaderland de plaets toe, waerop het te regte aenspraek kon maken. Hy toonde dus anderen den weg aen tot het boeken der nederlandsche geschiedenis. Trouwens ziet men, na het verschynen van zynen *Spieghel Historiael*, de kronyk haer versleten Latynsch gewaed afleggen, en het nieuwere en meer gepaste kleed der moedertael aentrekken. Maerlant schreef zyn werk in 1284 en opvolgende jaren. Onmiddellyk, of ten minste kort na hem, ziet men Jan van Heelu, zynen *Slag van Woeronc* omtrent 1291 voltooijen, Melis Stoke zyne *Rijm-kronijk* der graven van Holland in 1305, en Jan Boendale het eerste deel der

Brabantsche Yeesten in 1315 eindigen. De *Spieghel Historiael* zelf werd volgends het door Maerlant aengenomen plan door eenen Brabantschen priester voortgezet, die daeraen in 1315 de laetste hand sloeg [1]. Men mag dus Maerlant als onzen eersten Dietschen geschiedschryver begroeten!

Voor natuer- en geneeskunde, was hy insgelyks de ysbreker. Zyne *der Naturen Bloeme* en zyne *Heïmelicheit der Heimelicheden* mogen als de eerste voortbrengsels in die vakken worden beschouwd. Want de *Bestiaris* van Willem van Utenhoven, waerover hooger een woord werd gezegd, kan juist niet veel in aenmerking komen, vermits in allen gevalle dit werk niet op de hoogte der wetenschap stond, en tegen eene vertaling uit Cantipratanus, den leerling van Albertus Magnus, niet mogt opwegen. Wel is waer bezitten wy in Jan Yperman eenen zeer verdienstelyken prozaschryver over de heel- en geneeskunde; maer deze, alhoewel hy by den Slag van Kortryk (1302) tegenwoordig was, schreef slechts op het midden der XIVe eeuw. Hy kwam dus vyftig jaer na Maerlant.

En wie zoû onzen dichter de eer betwisten, als stichter der zedeleerende literatuer geroemd te worden. Wie weet niet, dat het om 's Mans ernstig en waerheidslievend streven was, dat hy in de XIVe eeuw byzonderlyk in eere stond, en door Jan Boendale en Jan de Weert boven alle andere schryvers werd geprezen?

Welligt zal men hier doen opmerken : indien Maerlant

[1] Wy bedoelen hier het werk, dat lang onder den naem van Lodewyk van Velthem doorging, en misschen aen Hein van Aken toebehoort.

eene letterkunde opbouwde, brak hy dan geene andere af? Men kan niet ontkennen, dat hy tegen de verdichting doorgaens met hartstogt te velde trok, en deze ongenadelyk op het altaer der waerheid slagtofferde. Het is waer ook, dat hy veelal over de Ridderromans den staf brak, omdat zy den lezer in eene geheel valsche gedachtenwereld verplaetsten, en, alle waerheid, ja zelfs alle waerschynlykheid over het hoofd ziende, meestal aen de buitensporigste en wansmakelykste fantazy den vollen teugel vierden. By dit alles echter verlieze men niet uit het oog, dat de Ridder-poëzy, omtrent het midden der XIIIe eeuw, deels haren eigen val had bereid, en ten anderen, met het verval van het ridderwezen zelf, buiten den smaek en de achting was gedaeld. Waren zyne uitvallen tegen de Nevelingen of dergelyke meestertukken uit den bloeityd der epische poëzy gerigt geweest, dan zoû men zeker zyne afbrekende strekking moeten betreuren. Doch men heeft Maerlant dikwyls iets geheel anders doen zeggen, dan hy wezentlyk voor had. Wanneer hy, in den *Rijmbijbel*, tot de afschryvers spreekt : « Weest aendachtig; want het geldt hier eene gewigtiger zaek dan Reinaert's poetsen, » kan dit toch voor geenen uitval tegen den zoo geestryken Reinaert beschouwd worden. Wanneer men hem, in den *Spieghel Historiael* hoort verklaren, dat men aen al, wat in den *Beer Wisselau* over Karel den Groote voorkomt, geen geloof moet hechten, omdat dit eene oude sage is, zoo blykt daeruit in 't geheel niet, dat Maerlant de dichterlyke schoonheid van den Wisselau wil betwisten.

Maerlant was in allen gevalle de man van zyne eeuw; en die eeuw was alreeds te veel van het oude Ger-

maensche leven afgeweken, om nog die epische eenvoudigheid, welke de kenschets is van het opregte epos, — ik zeg niet, voort te brengen — maer zelfs niet eens behoorlyk te smaken en te begrypen. Zy huldigde het tegenovergestelde, gelyk professor Jonckbloet het zegt, dat is: de opstapeling van eenheid-brekende *details, conventionele* begrippen en verfynde zedeschetsen!

Tegen eene aldus ontaerde, verbasterde literatuer, trad Maerlant op!

Maerlant brak de romantische literatuer niet geheel en al af, zoo als men wel eens beweerd heeft; ten bewyze hiervan strekken niet alleen de talryke afschriften van oudere romans, in de XIV[e] eeuw geschreven, maer ook nog eenige ridderromans, die in dat tydvak, werden vervaerdigd. Nogtans gaf Maerlant eenen geweldigen schok aen haren invloed op den volksgeest. Men zal in 't vervolg nog wel behagen vinden in de avonturen van zwervende ridders, indien zy op eene bevallige wyze werden voorgedragen; maer de zwervende ridder zal niet meer als een toonbeeld van menschelyke volmaektheid aengezien worden; hy zal den burger der XIV[e] eeuw voorkomen als eene herinnering aen vervlogene tyden, welker wezentlykheid thands veracht wordt, hoe zeer het beeld er nog genoegen van verwekke.

Toen Maerlant leefde (en zyne schriften bragten er ook veel toe by) hield de burgerstand in Nederland zich overtuigd, dat hy iets beters te doen had dan de hovescheid, de steekspelen of de wapenfeiten van den adel toe te juichen.

« Laet u door geen uiterlyk schoon blinddoeken, » riep Maerlant » maer dringt in 's menschen bestemming.

in het werkdadige leven. Neemt daertoe den godsdienst tot leîdraed. Door waerheidsmin immers, door geene verbloemingen, zal het volk zich ontwikkelen, en in aenzien groeijen... »

Ik zegde dan, dat Maerlant de Ridder-poëzy niet uitroeide, doch alleen haren noodlottigen invloed te keer ging. Grootendeels uit het Fransch vertaeld, verspreidden die romans in 't algemeen de wuftheid en de begrippen van den Franschen adel, die op den Groeninger Kouter zynen trots met zyn leven moest boeten. De Vlamingen leerden door ondervinding, tydens de regering van Guido van Dampetra, wat die zoo luid bezongene en hoog geroemde Fransche ridders, *wezentlyk* waren.

Maerlant, indien ik my aldus mag uitdrukken, wilde niet, dat onze letterkunde leenroerig van de Fransche ware; hy prees daerom het putten uit Latynsche bronnen aen; hy kende de ligtvaerdigheid van het Fransche karakter, en van dat standpunt uitgaende, hield hy in zyne al wat te groote wantrouw alles voor verdacht, wat uit Fransche bronnen voortsproot, wat geschreven werd door diegenen, *die meer liegen dan zy weten*. Nogtans had hy voor Fransche geleerden, wier werken eene ernstige strekking hadden, of in het Latyn geschreven waren, grooten eerbied, en men ziet hem hunne werken in onze tael overbrengen. Zyn afkeer kwam dus niet voort uit al te bekrompen nationale begrippen; want, in den *Wapene Martijn* zong hy zelf, dat het voor hem onverschillig was, in wat land een achtingswaerdig man geboren werd.

Als geleerde stond Maerlant in onderscheidene vakken op de hoogte van zynen leeftyd, had hy eerbied voor

den vreemdeling uit wiens schriften er wetenschap of waerheid te putten was; doch meer en eer dan zyne tydgenooten had hy de verdienste te begrypen, dat alleen door de beoefening der volkstael, de kennissen tot in het volk kunnen doordringen, en dat men daerdoor voornamelyk op de erkentenis van het nageslacht mag rekenen. Ook door het drukken en herdrukken zyner werken, rigten Zuid- en Noordnederland hem meer dan één *officieel* standbeeld op!

— — —

ERRATA.

Bl. 8, reg. 17. *Vischer*, lees : *Visscher*.
» 9, » 18. *Ulenspiegel*, lees : *Ulenspieghel*.
» 16, in de noot, reg. 20. *Rome*, lees : *Romen*.
» » » » » » 12. *merket*, lees : *bemerket*.
» » » » » » 22. *ons*, lees : *onses*.
» » » » » » 38, 41 en 42. *ende*, lees : *unde*.
» 32, reg. 26. *ghac*, lees : *ghae*.
» 40, » 6 en 10. *eigen*, lees : *iegen*.
» 45, » 24. *bied*, lees : *biedt*.
» 64, » 11. *veelmogelyk*, lees : *veel mogelyk*.
» 101, » 29. *handeligen*, lees : *handelingen*.
» 117, » 4. *geschappen*, lees : *geschapen*.
» 125, » 13. *bervoeden*, lees : *bevroeden*.

INHOUD.

Blz.

